

**İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ**

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRK SİYASET TARİHİNDE ASKER-SİVİL
İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA**

28 ŞUBAT SÜRECİ

Yüksek Lisans Tezi

Yaşar ASILTÜRK

20000123

İSTANBUL, 2022

**İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ**

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRK SİYASET TARİHİNDE ASKER-SİVİL

İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA

28 ŞUBAT SÜRECİ

Yüksek Lisans Tezi

Yaşar ASILTÜRK

20000123

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayfer GENÇ YILMAZ

İSTANBUL, 2022

ETİK KURALLARA UYGUNLUK

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Yaşar ASILTÜRK

ÖNSÖZ

Günümüz Türk siyasetine önemli derecede etki eden 28 Şubat Post-Modern Darbesinin sonuçlarının hali hazırda nelere etki etmiş olabileceği ile ilgili literatürde yer alan çalışmalarda eksiklik gördüğüm bir konu üzerine çalışma yapılması amaçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, çok partili hayata geçildikten sonra yaklaşık her on yılda bir askeri müdahalenin gerçekleştiği, 28 Şubat'ın da kendine özgü dinamikleriyle asker-sivil ilişkileri üzerinden etkisi, büyüklüğü, sebep ve sonuçlarını değerlendirilmek istenmiştir.

Bu çalışmanın fikir aşamasından her sayfasına kadar emeği olan, bilgi ve tecrübesiyle beraber, yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Sn. Dr. Öğretim Üyesi Ayfer Genç YILMAZ' a teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmalarım boyunca, yeteri kadar vakit ayıramadığım sevgili aileme, çalışmalarım boyunca motivasyonumun bozulmaması adına sabır ve yardımını esirgemeyen değerli eşime çok teşekkür ediyorum. Son olarak ise, akademik hayatımda ilk araştırmam olan bu çalışmayı sevgili kızım Sena'ya armağan ediyorum.

Yaşar ASILTÜRK

İstanbul, 2022

ÖZET

Demokrasi yönünden gerekli gelişmeyi gösterememiş ülkelerde asker ve sivil alanlar arasına net bir ayırım çizilememiş ve bazı zamanlarda askerin siyasete müdahale etmekten çekinmediği modeller ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, demokratik Batı toplumlarında askeri darbe, muhtıra ve müdahale gibi olaylara pek rastlanmazken, demokratik yönden gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler sık sık siyasete askerin darbe veya dolaylı müdahalesi ile karşılaşmaktadır.

Her askeri darbe ya da müdahalenin kendine özgü dinamikleri olsa da 28 Şubat Post-modern darbesi kendinden önceki müdahalelerden çok daha farklıdır. Diğer askeri müdahalelerde, askerin direkt bir rolü olduğu aşıkarsa da, 28 Şubat sürecinde askerin direkt olarak ön planda olmadığı, medya ve sivil toplum kuruluşları ile beraber, siyasete müdahalede bulunduğu iddia edilmektedir.

Yakın Türk siyaseti tarihinde yaşanan darbelerin ortak özelliği birden ve aniden yaşanmış olmalarıdır. Oysa ki 28 Şubat Post-Modern Darbesi başlı başına bir süreçtir. Başlangıç olarak kesin bir tarihi yoktur, olaylar silsilesinin devamıdır. 28 Şubat süreciyle beraber askerler, siviller üzerinde eskisine kıyasla hiç olmadığı kadar fazla bir güç elde etmişler ve baskı kurmuşlardır. Askerler bu yeni rolüyle perde arkasından istedikleri gibi karar verdirmişler, ülke yönetimi hakkında söz sahibi olmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı 28 Şubat sürecinin asker-sivil ilişkileri üzerindeki etkilerini incelemektir. Literatür taramasında elde edilen bulgular, objektif bir şekilde değerlendirilerek, Silahlı Kuvvetlerin 28 Şubat sürecinde siyasete yapmış olduğu dolaylı müdahalenin, Türk siyaset ve demokrasisine, asker-sivil ilişkileri üzerine etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Asker, Sivil, 28 Şubat, Demokrasi, Siyaset

ABSTRACT

In countries that have not shown the necessary development in terms of democracy, a clear distinction could not be drawn between the military and civilian areas, and models have emerged in which the military does not hesitate to intervene in politics from time to time. Therefore, while events such as military coups, memorandums and interventions are not common in democratic Western societies, countries that are not democratically developed or developing are frequently faced with military coups or indirect interventions in politics.

Although each military coup or intervention has its own dynamics, the post-modern coup of February 28 is much different from the previous interventions. Although it is obvious that the military has a direct role in other military interventions, it is claimed that the military was not directly at the forefront during the February 28 process and intervened in politics together with the media and non-governmental organizations.

The common feature of the coups in the recent history of Turkish politics is that they happened suddenly and suddenly. However, the February 28 Post-Modern Coup is a process in itself. It does not have a definite date to begin with, it is a continuation of the sequence of events. With the February 28 process, the soldiers gained more power than ever before and put pressure on civilians. With this new role, the soldiers made decisions as they wished behind the scenes, and they had a say in the administration of the country.

The aim of this study is to examine the effects of the February 28 process on military-civilian relations. The findings obtained in the literature review will be evaluated objectively, and the effects of the indirect intervention of the Armed Forces in politics during the 28 February process on Turkish politics and democracy and on military-civilian relations will be evaluated.

Keywords: Soldier, Civilian, February 28, Democracy, Politics

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Sonuçları.....	55
Tablo 2: 1995 Yılı Genel Seçim Sonuçları.....	56

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BÇG	: Batı Çalışma Grubu
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
EMASYA	: Emniyet-Asayiş Yardımlaşma
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
RP	: Refah Partisi
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iv
Özet	v
Abstract	vi
Tablolar Listesi.....	vii
Kısaltmalar.....	viii
Giriş.....	12
1. BÖLÜM.....	16
1.1. Türk Siyasi Tarihinde Asker-Siyaset İlişkileri yakın Dönemi.....	16
1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Asker-Siyaset İlişkileri.....	16
1.1.2. Osmanlı Dönemi Askeri Darbeler Kültürü.....	20
1.1.3. Cumhuriyet Dönemi Asker-Siyaset İlişkisi.....	23
1.1.3.1. Çok Partili Dönemde Asker-Siyaset İlişkileri.....	28
1.1.3.2. Cumhuriyet Dönemi Askeri Müdahaleler.....	31
1.1.3.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi.....	32
1.1.3.4. 1960 Darbesine Giden Süreçte Yaşanılanlar ve Sebepler	33
1.1.3.5. 1960 Darbesi Sonrası Süreçte Yaşanılanlar ve Sonuçları.....	34
1.1.3.6. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	36
1.1.3.7. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Yaşanılanlar ve Sebepler.....	37
1.1.3.8. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası Süreçte Yaşanılanlar ve Sonuçlar.....	38
1.1.4. 12 Eylül 1980 Darbesi.....	39
1.1.4.1. 12 Eylül Darbesi ve Sonuçları.....	42
1.1.4.2. Askeri Müdahalelerin Nedenleri ve Türkiye.....	43
1.1.4.3. Türk Siyasetinde Askeri Vesayet Kavramı ve Sorunsalı.....	46

2. BÖLÜM.....	48
2.1. Siyasal İslam, Millî Görüş Ve Refah Partisi'nin Yükselişi.....	48
2.1.1. 1980 Darbesi Sonrası Türkiye'deki Siyasi Atmosfer.....	49
2.1.2. İrtica Kavramı ve Tehlikesini Ortaya Çıkaran Olaylar.....	50
2.1.3. Milli Görüş ve Refah Partisi.....	52
2.1.3.1. 1994 Yılı Yerel Seçimleri.....	54
2.1.3.2. 1995 Yılı Genel Seçimleri.....	55
2.2. Refahyol İktidarı Dönemi.....	57
2.2.1. Refahyol Koalisyonu Tartışmalı Uygulamaları.....	60
2.2.1.1. Refah Partisinin Siyasal Söylemi.....	60
2.2.1.2. Başörtüsü Sorunsalı.....	62
2.2.1.3. Sincan ve Kudüs Gecesi.....	63
2.2.1.4. İran ve Libya Gezi Krizleri.....	65
2.2.1.5. Gerilimi Arttıran Diğer Sebepler.....	67
2.3. 28 Şubat'ta Etkin Kurum ve Kuruluşlar.....	69
2.3.1. Milli Güvenlik Kurulu (MGK).....	70
2.3.2. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi.....	72
2.3.3. Batı Çalışma Grubu (BÇG).....	73

3. BÖLÜM.....	76
3.1. 28 Şubat Post-Modern Darbesi.....	76
3.1.1. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı.....	77
3.1.1.1. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı.....	79
3.1.1.2. Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirisi.....	81
3.1.1.3. MGK Kararları İmza Krizi.....	83
3.1.1.4. MGK Kararları ve Uygulanma Sorunu.....	84
3.1.1.5. Kamuoyu ve Medyanın Tepkisi.....	85
3.1.1.6. İrtica Brifingleri.....	86
3.1.1.7. Refahyol Hükümeti İstifası ve Anasol-D Koalisyonu.....	87
3.2. 28 Şubat Sürecinin Sonuçları ve Etkileri.....	89
3.2.1. Siyaset ve Ekonomiye Etkisi.....	90
3.2.2. Kamuoyu ve Medyaya Etkisi.....	93
3.2.3. Sosyal Hayata ve Eğitime Etkisi.....	94
3.2.4. Asker-Sivil İlişkileri Üzerine Etkisi.....	96
3.2.4.1. Kurumsal Anlamda Etkisi ve EMASYA Protokolü.....	97
3.2.4.2. Baskı Unsuru Olarak Batı Çalışma Grubu.....	98
3.2.4.3. Siyaset Üstü Kurum- MGK.....	98
3.2.5. 28 Şubat Üzerine Diğer Değerlendirmeler.....	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	104

GİRİŞ

Tarih boyunca, özellikle konsolide olmamış demokrasilerde, asker ve sivillerin ilişkileri gerilimli bir niteliğe sahip olmuştur. Silahı elinde tutan askerler, kendilerini devletin ve rejimin koruyucusu olarak gördüklerinden, gücü salt sivil siyasetçilerin eline bırakmayı tercih etmemişlerdir. Askerin sürekli olarak sivil siyasetin işine karışmasıyla alakalı bir soruya S.E.Finer: “Ordu diğer tüm sivil güçlerden yüz kez daha iyi örgütlenmiş olduğuna ve modern silahlara sahip bulunduğuna göre, askerlerin niçin bazen siyasal yaşama karıştıklarını sormak yerine, neden her zaman karışmadıklarını araştırmak daha doğru olmaz mı” şeklinde yanıt vermiştir (Kışlalı, 2003).

Demokratik ve modern ülkelerde asker ve siviller arasında sınırları net, kurumsal olarak net bir biçimde çizilmiş ayrım bulunurken, demokrasi yönünden gerekli gelişmeyi gösteremeyen ülkelerde bu durum asker ve sivillerin iç içe geçtiği karmaşık bir düzen ortaya çıkarmıştır. Demokratik Batı toplumlarında askeri darbe ve müdahale gibi olaylar yaşanmazken, tam tersini yaşayan ve demokrasi sınavını başarıyla geçemeyen, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde sürekli askeri darbe haberleri gündemi meşgul etmektedir.

Türk siyasi tarihinde de geçmişi eski olan askeri darbe kültürü, Türk devletlerinin demokratik yönden tarihsel gelişimine engel olmuştur. Tarihsel olarak bakıldığında, Orta Asya’da yaşam süren İslamiyet öncesinde de yer alan Türk devletlerinde ordu her zaman önemli bir kurum ve güç olarak ayakta kalmıştır. Anadolu Selçukları ve Osmanlı İmparatorluğu’nda ordunun düzenli olması sebebiyle ülkeler önemli fetihler yapmışlar, büyük topraklar kazanmışlardır. Ancak ordunun gücü hükümdarların üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur. Diledikleri zaman padişah, sultan, hükümdar değiştirecek bir yapıya ve güce ulaşmışlardır.

Türk siyasetinde yaşanan askeri darbelerin kaynağı ordunun gücü ve etkisi, devletin koruyucusu rolünde olmasıyla açıklanmaya çalışılmış olsa da kimi zamanlarda kişisel menfaat, hırs, taht kavgaları gibi sebepler de sivil siyasete müdahalenin sebebi olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkan sebeplerin başında askerin askerlik görevinden ziyade, siyasete ve yönetime yaptığı müdahaleler olmuştur. Osmanlı’da ordunun artık devlete karşı gelebilecek kadar bir noktaya ulaştığı bilinmektedir. Bu sebeple II. Mahmut, Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli gücü olan Yeniçeri Ocağını kaldırarak radikal bir karara imza atmıştır. Gazali’nin ifadesine göre; memleket durumunun kötü olduğu hallerde ordu kime bağlı ise halife o olur” söylemi ile sivil siyasetçilerin askerin desteğini almadan iktidarda bulunmalarının zor olacağını göstermektedir” (Söğütlü, 2000).

Cumhuriyet Türkiye’inde savaşı kazanan kadroların aynı zamanda hem rejimi kurması hem de yasaları yapmaya başlaması, aynı zamanda Türk modernleşmesinin başlatılmasını da askerler tarafından yukarıdan aşağıya doğru topluma entegre edilmesiyle devam eden süreçte, askerlerin ülkenin kuruluşunda, ülke yönetiminde, vatandaşların sosyal hayatlarına kadar müdahalede bulunan bir vesayet odağı haline geldiği görülecektir.

Atatürk ve İnönü dönemlerinde, asker ve sivil siyaset arasında herhangi bir gerilim gözlemlenmemiştir. Asker sivil siyasetçiler arasında ki gerilimli zamanlar çok partili demokratik düzene geçilmesiyle devam etmiştir. Zaten ilk askeri darbede DP iktidarının kurulmasından on yıl sonra 1960 yılında gerçekleşmiştir.

Askeri darbeleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirmek gerekirse her askeri darbenin bir sonraki askeri müdahaleye zemin oluşturduğu yorumu yapılabilir. Nitekim 1960 askeri müdahalesi sonrası yapılan 1961 Anayasa’sının fazla özgürlükçü olduğu gerekçesiyle, sol akımları güçlendirdiği eleştirileriyle 1971 Muhtırasına sebep olduğu iddia edilmektedir. 1971 Muhtırasıyla gerçekleştiren müdahalenin ülke içerisinde sağ-sol çatışmalarını engelleyememesi ise 1980 askeri darbesine sebep olduğu söylenebilir.

Çalışmanın konusu olan 28 Şubat Post-Modern darbesinin temeline inildiğinde 1980 askeri darbesi sonrası, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından türetilen Türk-İslam Sentezinin irtica tehlikesini ortaya çıkarmakta ve Siyasal İslam'ı güçlendirmekte rol oynadığı iddia edilebilir. Ayrıca, tarikat ve cemaatlara alan açarak ve 28 Şubat müdahalesinin ana konusu olarak irtica korkusunu asker ve toplum nezdinde hissettirdiği de not edilmelidir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Türk siyasi tarihinde yaşanmış asker-sivil ilişkileri incelenecek olup, tarihten gelen askeri darbe kültürü ve sebepleri araştırılmaya çalışılacaktır. Araştırma konusunun genişliği sebebiyle, yakın Türk siyasi tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Dönemi başlangıç olarak baz alınacak olup, devamında Cumhuriyet Dönemi asker-sivil ilişkileri ve asker darbelerin sebepleri, sonuçları, askeri vesayet kavramı ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde 1980 askeri darbesi sonrasında, Türkiye'de ki genel siyasi ve sosyal iklimden bahsedilecek, Siyasal İslam ve Milli Görüş'ün alan kazanması, seçmen nezdinde karşılığının görülmesiyle beraber artık yerel ve genel seçimlerde ki başarılarıyla ülke gündemine yerleşmiş olması incelenecektir. 1990 yıllar sonrasında dünyada Soğuk Savaş'ın bitişi sonucunda komünizmin iç tehdit olarak MGK gündeminden çıkarılmasını müteakip, en büyük iç tehdit irtica adıyla MGK'da gündeme gelmiştir.

Refah Partisi'nin İslami söylemlerle diğer partilerden daha popüler hale gelmesi askerde tedirginlik yaratan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Refah Partisi yerel seçimlerde büyükşehirleri kazanması, genel seçimlerde ise birinci parti olarak, DYP ile Refahyol Koalisyonu kurması neticesinde, TSK içerisinde bir grup askerin rahatsız olmasıyla sonuçlanmıştır. Refah'ın kendi tabanını konsolide ederek, İslami söylemlere son sürat devam etmesi, ordunun *rejimin koruyucusu* kavramını ortaya çıkararak, bir askeri müdahale ile son bulacak olayların başlamıştır. Bu kısımda, 28 Şubat'a giden süreçte yaşananlar kronolojik bir şekilde incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, 28 Şubat MGK toplantısı ve bu toplantıda alınan kararların kamuoyuna ve siyasete etkileri incelenecektir. 28 Şubat'ın kurumsal bazda etkisi MGK, Batı Çalışma Grubu, Emasya ile açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çalışma ile birlikte 28 Şubat sürecinin Türkiye'de asker-sivil ilişkilerine etki ve sonuçları incelenmeye çalışılacak olup, literatürde eksikliği hissedilen asker-sivil ilişkileri ve 28 Şubat sorununa cevap bulunmaya çalışılacaktır.

1.BÖLÜM

1.1. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE ASKER-SİYASET İLİŞKİLERİ YAKIN DÖNEMİ

Türk siyasi tarihinde asker-sivil siyasetçi çatışması her dönemde belli oranda hissedilmiş olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı dönemlerinde padişah ve sadrazam değişikliklerine sebep olduğu gibi, Cumhuriyet Türkiye'si zamanında hükümet değişikliklerine hatta sivil siyasetin askıya alınmasına kadar etkilerde bulunduğu gözlemlenmiştir.

Osmanlı zamanında askeri darbelerin neden fazla olduğu ve neredeyse padişahların üçte birinin ¹ darbe-ayaklanma-kalkışma sonrasında tahtlarından indirildiği, ideolojik ve toplumsal sebeplere referansla analiz edilmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla Türk Siyasi tarihinde askeri darbeler incelenirken, Osmanlı'dan günümüze gelen askerin genlerinde yer alan darbe kültüründen bahsetmek önemlidir.

1.1.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE ASKER-SİYASET İLİŞKİLERİ

Cumhuriyet öncesi dönemde asker-siyaset ilişkilerinde bu kısımda sadece Osmanlı İmparatorluğu dönemi değil, Selçuklu İmparatorluğu ve İslam öncesi Türk Devletleri dönemlerine de değinmek gerekmektedir. Türk ordusunun tarihsel yapısı, genetik kodlarının günümüze dek güncellenerek gelmesi karşımıza bu sayede çıkacaktır.

Fakat tezde araştırma konusunun sınırlandırılması maksadıyla asker-siyaset ilişkisi kökenlerini daha yakın tarihi incelemek amaçlı olarak Osmanlı

¹ Osmanlı'da tahta geçmiş 36 padişahın 12'si askeri darbe veya kalkışma sonucu tahtından el çektirilmiş veya görevi başında öldürülmüştür ((Demir, Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler, 2013, s. 22).

İmparatorluğu'nun son dönemiyle yani II. Abdülhamid ve onun tahttan indirilmesiyle başlayan süreçle başlatılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde sebepleri ve sonuçları açısından en önemli darbe olarak nitelenen II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği 31 Mart Vakası karşımıza çıksa da Osmanlı İmparatorluğunda yaşanmış ilk askeri darbe 1446 yılında Buçuktepe İsyanı adında II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet)'e yönelik yapılan darbedir. Yaşı küçük olduğu gerekçesiyle Yeniçeri Ocağı'nın rahatsızlığını dile getirmesiyle başlayan süreçte, II. Mehmet tahttan indirilmiş, yerine tekrar tahta geçen II. Murat'ın Yeniçerilerin maaşlarına zam yapmasıyla süreç son bulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'e yapılan askeri darbeden sonra özellikle Yeniçeri Ocağı askerleri sürekli isyan etmişler, ayaklanmalara sebep olmuşlar 1826 yılında Yeniçeri Ocağının lağvedilmesine kadar sayısız isyanda bulunmuşlardır (Demir, 2013).

Buçuktepe İsyanı sonrasında, sayısız askeri darbe ve isyanla ordunun yönetime müdahalesi devam etmiş, bunlardan doğrudan Padişaha yönelik müdahalelerden birisi de Genç Osman lakabıyla bilinen II. Osman'a yönelik gerçekleşmiştir. Genç yaşta tahta çıkan II. Osman yenilik ve değişimlerle İmparatorluğun sorunlarına çözüm bulmaya çalışmış olsa da yapmış olduğu hamlelerle Yeniçeri Ocağını ve Ulemayı karşısına almıştır. Padişahın hacca gitme kararına karşın başlatılan isyanlar, Yedikule Zindanlarında Genç Osman'ın katledilmesiyle son bulmuştur. Bu darbenin önemi, Osmanlı tarihinde görevi başında öldürülen ilk Padişah olmasıdır (https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/genc-osmanin-sirlarla-dolu-olumu-638214/?_szc_galeri=1, 2015) (Genç osmanın sırlarla dolu ölümü-2015).

Tanzimat döneminde 1859 yılında "Kuleli Olayı" gerçekleşmiştir. Kendilerini Fedailer Cemiyeti diye adlandıran bir grup, dönemin padişahı Sultan Abdülmecit'i devirmek, hatta gerekirse öldürmek için komplo düzenlemişlerdir. Bu cemiyet 40-50 kişi civarında orta ve üst rütbeli subaylardan oluşmaktadır. Ancak komplo açığa çıkarılarak, İstanbul Kuleli Kışlası'ndaki soruşturmalar sonucunda grubun üyeleri tutuklanarak, hapis ve sürgünlerle cezalandırılmışlardır. Bu grubun üyeleri, anayasal bir hareket kurmayı amaçladıklarından dolayı aynı zamanda 1876 tarihli anayasal hareketin öncüleri olarak görülürler (Hale, 2014).

1861 yılında 31 yaşında tahta çıkan Sultan Abdülaziz 1876 yılında yapılan askeri darbe ile hem tahtını hem de hayatını kaybetmiştir. Sultan Abdülaziz dönemi ekonomik sıkıntılar ve Balkanlar ve Ortadoğu’da İmparatorluğa karşı ayaklanmalar ile sıkıntı dolu bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir.

Abdülaziz’e karşı yapılan darbe bir nevi Donanma darbesidir. Dolmabahçe sarayını kuşatma altına alan askerler, Sultan Abdülaziz’i Feriye Sarayında gözaltında tutmuşlardır. Fakat bir gün sonra Abdülaziz’in bilekleri kesilmiş halde bulunmuştur. Sultan Abdülaziz’in intihar mı ettiği yoksa öldürüldüğü mü hala açığa kavuşturulamamıştır (Yener, 2016).

Rumi takvimdeki günü itibariyle 31 Mart Vakası olarak adlandırılan olay, II. Meşrutiyet’e ve İttihat ve Terakki yönetimine karşı başlatılmış bir isyandır. Ordu içerisindeki alaylı-mektepli çatışmasından dolayı başlayan bu isyanlar, kısa sürede ‘şeriat isteriz’ sloganı ekseninde statükoya dönüşü hedefleyen bir harekete dönüşmüştür.

Rumeli'den İstanbul'a getirilip Taşkışla’ya yerleştirilmiş olan 4. Avcı Taburu, 12-13 Nisan 1909 gece yarısı (Rumi takvimle 30 Mart'ı 31'e bağlayan gece) başlarında çavuşları olmak üzere ayaklanmış ve kışladaki komutayı ellerine geçirerek bazı subayları hapsedmiştir. Sabaha doğru askerler kışladan çıkıp Ayasofya Meydanı'na ilerlerken isyan diğer kışlalara da yayılmıştır. Sayıları 5-6 bini bulan askerler, "şeriat isteriz, padişahım çok yaşa" sözleriyle meydana toplanmışlardır. Onlara katılan yüzlerce hoca ve medrese öğrencisi de mektepli subayların orduyu frenleştirmeye çalıştıkları, bütün bunların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başı altından çıktığı, din hükümlerinin ayaklar altına alındığını ifade eden konuşmalar yapmışlardır.

Darbe girişimini bastırmak için Hareket Ordusu harekete geçmişti ve Yeşilköy’de toplanmıştı. 23 Nisan’ı 24 Nisan’a bağlayan Cuma gecesi Hareket Ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa İstanbul içlerine ilerleme emri vermiştir. İstanbul’a giren Hareket Ordusu birlikleri Taksim Kışlası ve Taşkışla’yı kuşatmışlardır. Hareket Ordusu askerleri, Taşkışla’da direnişle karşılaşmışlardır. Hareket Ordusu bu direnişi kırmak için Taşkışla’yı top ateşine tutarak, hakimiyeti elinde tutmayı amaçlamıştır. Nihayetinde Hareket Ordusu Taksim, Taşkışla ve Maçka

kışlalarını işgal ederek, İstanbul'daki bütün karakolları teslim aldıktan sonra buralara Hareket Ordusu askerlerini yerleştirilmiştir.

Sonuç olarak darbe girişimi başarısız olmuş, hatta var olan durumu daha kötü bir hale getirmiştir. Çünkü askerinin ve İTC' nin siyasal iktidar üzerindeki etkisi daha fazla artmıştır (Safi, 2019).

31 Mart olayının yaşanmasından sonra Osmanlı ordusunda görev yapan subayların siyasetle ilgilenmelerini önlemek için bazı adımlar atılmış olsa da bunlar yeterli olmamış, Balkan Savaşı'na giden süreçte ordu içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı askerlerle Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları arasında ikilik ortaya çıkmıştır. 1912 Ekim'inde başlayan Balkan Savaşı'nın Osmanlılar açısından yenilgiyle sonuçlanmasında ordu içindeki bu hizipleşmenin de büyük rolü olmuştur. Osmanlıların yenilgiye uğradığı ve ateşkes görüşmelerinin sürdüğü günlerde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı hükümetin kararlarından hoşnut olmayan İttihatçılar, II. Meşrutiyet dönemindeki bir diğer darbe olan ünlü "Babıâli Baskını" düzenlemeye karar vermiştir. (Kerimoğlu, 2020).

Modern Türk siyasi tarihinin ilk kanlı darbesi olarak askerinin siyasete olan müdahalesi Bab-ı Ali Baskını ile gerçekleştirilmiştir. Balkan Savaşları'nın devam ettiği bir dönem olan 23 Ocak 1913 tarihinde, Enver Paşa ve Talat Paşa'nın başını çektiği bir grup İttihatçı, hükümetin Balkan Savaşları'ndaki performansını yetersiz bulması ve Edirne'yi Bulgarlara vereceği söylentileriyle kamuoyunu korkutarak ayaklanma organize etmişlerdir ve Sadrazam Kâmil Paşa hükümetini istifa etmeye zorlamışlardır.

23 Ocak 1913 gününde Kâmil Paşa ve hükümeti büyükelçiliklerce verilmiş olan notayı konuşmak üzere Bab-ı Ali'de toplanmış vaziyetteyken, İTC lideri Enver Bey önderliğindeki bir grup subay salonu basmıştır. Çatışma durumundan sonra Enver Bey'in Kâmil Paşa'ya imzalattığı istifasından sonra, belgenin saraya ulaştırılmasıyla beraber, askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Askeri darbe sonrası Mahmut Şevket Paşa'ya kabine kurma görevi verilmiş olsa bile, asıl gücüne askeri darbenin mimarı olan Enver Bey'de olduğu bilinmektedir (Küçük, 1991).

Askeri darbeye birlikte aslında basın ve iletişim kanallarının da bastırılmış olması nedeniyle İTC, muhalefetin önünü de kesmiştir. Bu baskınla beraber Osmanlı

Devleti, aslında Birinci Dünya Savaşı'na doğru ilerleyecektir. Bu darbe, Cumhuriyet döneminden sonra da devam edecek olan asker siyaset ilişkisinin tarihsel gelişimi açısından bir milat niteliğindedir. Bab-ı Ali baskını oluşturulan kadro, aslında İkinci Abdülhamit dönemi açılan modern eğitim odaklı askeri okullarda eğitim almıştır. Hükümet darbesi kavramının Meşrutiyet döneminde literatüre sokulmasına neden olan Bab-ı Ali Baskını, iktidar gücünün bir grup tarafından ele geçirilebileceği ve değiştirilebileceği duruma işaret etmektedir.

Meşru olmasa bile askeri darbe yöntemi ile iktidara gelinebileceğini gösteren bu hadise, daha sonraları da fiili olarak geçerliliğinin örneklenebilmesinden dolayı, iktidarı elde etmek isteyenler için bir yol olarak görülecektir (Doğan E. , 2020). Bu bağlamda, sivil hükümetler üzerinde dolaylı ya da direkt müdahalelerin önünün açılmasına sebep olmuştur.

1.1.2. OSMANLI DÖNEMİ ASKERİ DARBELER KÜLTÜRÜ

Osmanlı, yöneten ve yönetilen arasında keskin bir ayrımın yaşandığı, toplumda ekonomik sermayeden çok askeri statüye yönelik değerlerin ağır bastığı, Avrupa'nın aksine devlet ve toplum arasında kilise, loncalar veya özerk şehir yönetimleri gibi ara ya da tampon yapıların bulunmadığı, genellikle mülkiyetin tümüyle devlete ait olduğu ve dolayısıyla yerli bir aristokrasinin olmamasından dolayı bütün yetkileri elinde bulunduran bir yönetiminin söz konusu olduğu bir imparatorluktur.

Osmanlı İmparatorluğunda padişah, asker, siyaset gibi bileşenlerden bahsederken, patrimonyalizm² kavramına değinmekte fayda vardır. Weber'in diğer bir ifadesiyle Doğu Despotizmi olarak ta adlandırdığı patrimonyalizm, Osmanlı'da padişahların statüsünü devletin sahibi, tebanın babası imgesi şeklinde tanımlar. Patrimonyal bir portre çizilen Osmanlı'da askeri yönetici denilen sınıfın bazı ayaklanmaları sonucu, padişahlar tahttan indirilmekte, bazı padişahlar ise öldürülmektedir. Buna karşılık askeri zümreden kimse tahta çıkmaya çalışmamakta,

² Patrimonyalizm: Weber'e göre; geleneksel egemenlik, bir efendinin salt kişisel araçları olan bir yönetim ve askeri güç geliştirdiğinde sağlanmaktadır. Weber, patrimonyalizmin daha radikal hali olarak sultanizm kavramından da bahseder. (WEBER, 2009)

görevden alınan padişahın yerine Osmanoğlu sülalesinden bir başkası tahta geçirilmektedir (Kanadıkırık, 2011).

Bu imparatorluk yapısı, doğal olarak mutlak gücü elinde bulunduran devlete karşı zayıf bir sivil toplumun oluşmasına yol açmıştır ki, böylece zaman içinde sivil iradenin muktedir olmasını sağlayacak demokratik bir kültürün oluşması da engellenmiştir (Burak, 2011).

Osmanlıda askeri ve sivil iktidar yapısının iç içe kurulması nedeniyle, imparatorluğun son dönemlerinde askerin kontrol edilemez hale geldiği bir netice ortaya çıkmıştır. Asker zaman içinde siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturarak sözünü dinletmiş, yeri geldiğinde ise siyasi otoriteyi tanımayan başına buyruk hareketler sergilemiştir. Tüm bu yaşanan kargaşa ortamına ek olarak Osmanlı Devleti'nin askerlerinden oluşan bir grup, daha sonraları kurulacak olan yeni bir ülkenin kurucu kadroları arasında yer almıştır.

Osmanlıda silahlı kuvvetlerin siyasal sürecin ana öznesi olmasının, hatta padişahları tahttan indirip tahta çıkarılmasında egemen bir rol oynamasının, Türk yönetim ve idare geleneğinin adeta temel özelliğini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yönetim ve idare yapısı içinde ordunun devletle özdeşleşmesi ve toplumda askerlik mesleğinin yüceltilmesi, Osmanlı toplumunun karakteristik bir özelliği olarak okunabilir (Duman M. Z., 2019).

Ancak sivil ve askeri kolların iç içe girmesi ilerleyen süreçte tehlikeli bir hal almıştır. Osmanlı askeri, zaman içinde devlete karşı sadakatini yitirerek isyan etmiştir. Bunun en önemli örneği olarak Yeniçerileri verebiliriz. Yeniçeriler, birçok kez siyasi otoriteye karşı ayaklanmış ve bu ayaklanmalar sonucu padişahların tahttan indirilmesi ve ölümüne yol açan olaylar yaşanmıştır. Ünlü tarihçi Bernard Lewis'in belirttiği gibi, *“Bir zamanlar Avrupa'ya dehşet salan Osmanlı orduları, bizzat kendi hükümdarlarından ve sivil halkından başka kimseyi korkutamaz hale geldi”* (Levis, 1993).

Yazar Faik Bulut'a göre; her ordu şu veya bu oranda siyasete karışır. Bizzat ordunun varlığı ve amacı da siyaset demektir. Osmanlı askeriye sınıfı da hiçbir zaman siyaset dışında kalmış değildi. Tanzimat sonrasında ordunun siyasi yönetime ilk açık müdahalesi 1859 yılında gerçekleşmiştir (Bulut, 2008).

31 Mart olayına karşı Osmanlı toplumunun gösterdiği tepkilere bakılacak olursa, bunların hem darbe lehinde hem de aleyhinde olmak üzere ikiye ayrıldığı söylenebilir. Darbeye destek veren kesimin İttihatçıların yönetim anlayışından ve dine bakışlarından rahatsızlık duydukları, kişisel veya mesleki sorunlar nedeniyle de 31 Mart olayına katıldıkları görülmektedir. İttihatçı yönetime ve dolayısıyla da seçilmiş iktidara destek olan halk kesimleri ise daha çok İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarından veya cemiyetin politikalarını onaylayanlardan ibaretti. Tarihçi Bernard Lewis bu durumu şöyle ifade etmektedir; ‘Diğer birçok darbe yapan askerin aksine, Türk ordusu neden kendi yönetimini kalıcı kılmak yerine sınırlayıp sona erdiriyor? Yanıt açık; siyasetin orduya girmesi demek, ordunun da siyasete girmesi demektir. Bununda genellikle ordunun hazırlıklı olması ve etkinliği üzerinde tahrip edici etkisi vardır (Levis, 1993).

Yukarıda Bernard Lewis’in açıklayarak özetlemiş olduğu; “Siyasetin orduya girmesi demek, ordunun da siyasete girmesi demektir”, kavramına yakın tarihimizden örnek; Balkan Savaşları sırasında İttihat ve Terakki yönetiminde askerlerin siyaset ile fazlasıyla iç içe olması sonucu savaş alanında yaşanan hezimetler örnek verilir. Çünkü siyasete bulaşmış hizipçilikten öteye gidemeyerek, kendi asıl askerlik mesleğinin farkında olmayan subaylar neticesinde, Osmanlı orduları zayıf Balkan orduları karşısında İstanbul’da Çatalca önlerine kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Meşrutiyet döneminin etkili gücü olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, modern anlamda asker-siyaset ilişkisinin başlangıcının kapısını açan örgütlenme oldu. Yakın tarihimizin en ilgi çekici örgütlenme yapısına ve dinamizmine sahip olan İTC, dayandığı ordu gücü ve silahlı fedailerıyla orduyu tam anlamıyla siyasetin içerisine soktu.

II. Meşrutiyet döneminde ordu ve siyaset iç içe bulundu. İttihatçı kadrolar siyasette ordunun gücünden yararlanmaya devam ettiler. Birinci Balkan Savaşı yenilgisinin faturasını Hürriyet ve İtilafçılara kesen İttihatçılar, Ocak 1913’te yakın dönem Türkiye tarihinin ilk modern hükümet darbesini yaptılar ve Babıali Baskını ile iktidarı ele geçirdiler (Uyar, 2020).

İttihatçıların ülke çapına yayılmış teşkilatlarındaki siyasal bilinç düzeyleri yüksek olan mensupları, iletişim ve haberleşme olanaklarını kullanarak darbeye karşı

eyleme geçtiler. Nitekim 31 Mart olayının sürdüğü günlerde padişaha, sadrazama ve Meclis'e protesto telgrafları çekerek meşruti rejimi savunanların büyük bir bölümünü İttihatçılar oluşturuyordu. Sonuç olarak 31 Mart olayı büyük oranda ordu birliklerinin, kısmen de Osmanlı vatandaşlarının karşı çıkışıyla bastırılabilirdi.

İTC Yönetimi esnasında ordu içerisindeki düzensizlikleri, ast-üst ilişkisi arasında hiyerarşi düzeninin azaldığını ve ordudaki subayların politika ile fazla ilgilenmesi sonucu kendi askerlik mesleklerini yapmadıklarını fark eden ve asker-siyaset ilişkisinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki olumsuz etkilerini gören Mustafa Kemal Paşa şu değerlendirmeyi yapmıştır; “Ordu derhal ve muhakkak siyasetten çekilmelidir. Aksi takdirde, bir kuvvet olma vasfını kaybedecektir. Bu ise, memleket için felaket olacaktır (Başbuğ, 2016).

Genel olarak Osmanlı son dönemindeki darbe girişimlerine ve bunlara ilişkin halkın tutumuna bakılacak olursa, halkın iktidarın şiddet yoluyla değiştirilmesini izlemekle yetindiği, darbe girişimlerine karşı örgütlü bir tepki gösteremediği görülecektir. Bu durumun, Osmanlı ülkesindeki okur-yazar oranının düşüklüğü, siyasal bilinç düzeyinin yetersiz oluşu, siyasetin “devlet büyükleri” nin bir işi olduğuna ilişkin hatalı düşüncenin toplumda egemen olması ve örgütlü bir toplum yapısının bulunmamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim bu özelliklerin önemli bir bölümü, Cumhuriyet'e miras kalacak, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yaşamına darbeler sekte vurmaya devam edecektir.

1.1.3. CUMHURİYET DÖNEMİ ASKER-SİYASET İLİŞKİSİ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu olan 1923 yılından tezimizin ana konusu olan 28 Şubat 1997 sürecine değin, görev yapmış ve dönemi itibariyle görevi devam eden 9 Cumhurbaşkanı'dan 6'sı asker kökenli yada Harp Okulu çıkışıdır. 74 yıllık Cumhurbaşkanlığı süresinin yaklaşık olarak 55 yılı asker kökenli Cumhurbaşkanlarının yönetiminde geçmiştir ((<https://blog.milliyet.com.tr/asker-ve-sivil-cumhurbaskanlarimiz>), 2008).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapan Genelkurmay Başkanları, Kuvvet Komutanları için Cumhurbaşkanlığı makamı daima talip olunabilecek bir makam olarak TSK tarafından ilgi çekmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde sıkça sorulan bir soru olan 'Devlet nasıl kurtulur?' sorusunun baş aktörü Osmanlı ordusu elitleri iken, Türkiye Cumhuriyeti döneminde bu soru; 'Devlet nasıl korunur?' şeklinde güncellenmiştir. Böylece ordunun ülke yönetiminde söz sahibi olması ve rejimin koruyucusu rolünü üstlenmesi kolaylaşmıştır. Cumhuriyetin ilanından önceki zamanlarda yani Millî Mücadele Döneminde Cumhuriyetin kurucu elitleri Osmanlı'nın son döneminde yaşanmış acı tecrübelerle dayanarak, asker-sivil siyaset ilişkilerini birbirinden ayırmaya çalışılmış olsa da olağan üstü savaş koşulları nedeniyle asker hem savaşın içerisinde yer almıştır hem de siyasette aktif bir rol oynamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın zor şartlarından ötürü, ordu daha merkezci ve özerk bir yapı haline bürünmüştür.

Öte yandan Cumhuriyet'in ilanıyla beraber Mustafa Kemal ile onun askeri rakipleri arasındaki gerilim artmaya başlamıştır. Generallerin Mustafa Kemal'e karşı bir tertip içinde olduklarına dair çeşitli söylentiler vardır. Mustafa Kemal onların ordu içindeki güçlerini etkisiz hale getirmek için 19 Aralık 1923'te Meclis'ten 385 sayılı bir yasa çıkarmıştır. Yasaya göre siyasetle uğraşmak isteyen askerler ordudaki görevinden istifa etmesi zorunlu tutulmuştur (Taş, 2013).

Bazı generaller Meclis'ten ayrılarak ordudaki görevlerine geri dönmüşlerdir. Mustafa Kemal'e muhalefet edenler ise Meclis'te görevlerine devam etmek için ordudaki görevlerinden istifa ederek orduyla olan bağlarını kopardılar (Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, 2012). Çıkarılan bu yasadaki anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal Atatürk en başından beri asker ve siyaseti birbirinden ayırmaya çalışmıştır.

'Ne partinin silaha, ne de silahın partiye kumanda etmemesi gerekir' sözleri ve 'Ordu, siyasete bulaşmamalı' görüşü Atatürk ve ekibi tarafından ilkesel olarak kabul görmüştür. Cumhuriyeti kuran elitler, siyasal iktidarın kaynağı olarak orduyu değil, parlamentoyu göstermiş, ulusal egemenliği ve milli iradeyi temsil edecek yegâne kurum olarak da meclisi işaret etmiştir.

Asker-siyaset ilişkisinin tarihsel analizi yapılırken Genelkurmay Başkanı'nın konumunda yaşanan gelişmelere bakmak kilit öneme sahiptir. Kurtuluş Savaşı yıllarından 1961 Anayasası dönemine kadar Genelkurmay Başkanlığı- Sivil Otorite ilişkisini kısaca özetlenecek olursa:

- 1921 Anayasası Dönemi (1920 – 1924):

Genelkurmay Başkanının, Vekil (Bakan) sıfatıyla Hükümetin içinde ve Meclis Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşaya bağlı olduğu dönem

- 1924 Anayasası Dönemi (1924 – 1961):

a)1924–1944 Dönemi: Genelkurmay Başkanının, devlet teşkilatı içinde özerk statüsüyle Cumhurbaşkanı'na bağlı olduğu dönem.

b)1944–1949 Dönemi: Genelkurmay Başkanının, özerkliğinin kaldırıldığı ve Başbakan'a bağlandığı dönem.

c)1949–1960 Dönemi: Genelkurmay Başkanının, özerkliğinin kaldırıldığı ve Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olduğu dönemdir. (AKBABA, 2006)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ve koruyucusu konumundaki ordu, ilk başlarda siyasete çok müdahale etmemiş, ülke yönetimi ve karar alma mekanizmalarında baskı unsuru oluşturmamıştır. Cumhuriyetin kurucusu olan Atatürk ve Atatürk'ün ölümünden sonra liderliğe geçen İnönü'de asker kökenli olduklarından dolayı, zaten ülke yönetimi bir nevi asker-sivil siyaset iş birliği ile yönetilmiştir yorumu yapılabilir.

19 Aralık 1923 tarihinde çıkarılan yasa ile, asker ve milletvekillerinin aynı kişilerden oluşmasının yasaklanması neticesinde, çoğu asker olan kişiler ordudan istifa ederek milletvekilliğine devam etmişlerdir. Bu olayın akabinde gerçekleşen ve o dönemde 'Paşalar Komplosu' olarak tanımlanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulması olayından sonra ordu içerisinde Atatürk'e karşı gelebilecek bir güç odağı kalmamıştır (https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/nutuk/19/2.html, 2006).

Paşalar Komplosu, İzmir Suikastı, Takrir-i Sükûn Kanunu gibi dönemeçlerden sonra Atatürk'e karşı ordu içerisinde herhangi bir direniş veya baş kaldırma gibi

durumların gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmış olup, ordunun sonuna kadar Atatürk'e bağlı bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda değerlendirecek olursak; Tek Parti Döneminde Asker-Siyaset ilişkilerini hem kronolojik olarak hem de farklılıklar bakımından Atatürk Dönemi ve İnönü Dönemi şeklinde ayırmakta fayda vardır.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla başlayan, Cumhuriyetin ilanı ile beraber nihayete eren süreçte, Atatürk'ün Başkomutanlığı, Meclis Başkanlığı gibi resmi unvanlarından sonra, ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle birlikte, Türkiye'de yeni rejimin resmi ilk lider olması ve Atatürk'ün asker kökenli birisi olarak, yeni devletin lideri olması sebebiyle Atatürk döneminde asker-siyaset ilişkilerinin iç içe geçmiş olduğu söylenebilir. Kurtuluş Savaşı'ı yıllarında Meclis'te görüş ayrılıklarının fazla olmasının savaş esnasında orduyu demoralize edebileceği düşüncesiyle, çok sayıda komutan ve general Meclis'te mebus-vekil olarak yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanından önce Kazım Karabekir, Birinci Ordu Müfettişidir. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce ise Ali Fuat Paşa İkinci, Cevdet Paşa ise Üçüncü Ordu Müfettişliği görevlerine getirilmiştir. Ordu içinde en önemli gücü oluşturan Üçüncü Ordu Müfettişliğine Kazım Karabekir'in değil de, ordu tabanında bir desteği olmayan ve Atatürk'le bir fikir ayrılığına giremeyecek olan Cevdet Paşa'nın getirilmesi, bilinçli olarak yapılmış bir harekettir. Buradaki amaç, Atatürk'ün ordunun önemli kademelerini, kendine engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlemelerde bulunmak isteyişidir (Doğan E. , 2020).

Mustafa Kemal'in muhalif generallerin ordudan istifa ederek Meclis'te devam etmelerini sağlaması, ordu içerisinden kendisi yönetimine gelebilecek bir askeri darbeye alınmış taktiksel bir önlem olarak da değerlendirilebilir. Ordudan istifa ederek Meclis'te siyasete devam eden muhalif komutanların organizasyonu ile Hilafetin kaldırılmış olmasına tepki neticesinde 1924 yılında Kazım Karabekir tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.

Amasya Kongresi ile Kurtuluş Savaşı'nı başlatan beş kişilik kumandan kadrosunun Mustafa Kemal hariç tüm üyeleri, Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kurucu kadrosunda yer almıştır. (Kâzım Karabekir, Rauf Bey, Refet Paşa ve Ali Fuat

Paşa.) Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalif siyasi partisi olarak tarihteki yerini alan bu partinin etrafında rejim karşıtlarının toplanması neticesinde, dikkatleri üzerine çekmiştir.

1925 yılı şubat ayında ülkenin doğusunda başlayan Şeyh Said isyanlarına Terakkiperver Parti üyelerinin de karışması, iktidarın tepkisini çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, kendi yazmış olduğu Nutuk'ta Terakkiperver Parti kurucularını cumhuriyet düşmanlığı, şeriatçılık, halifecilik, İngiliz yandaşlığı, isyan kışkırtıcılığı ve vatan hainliği ile suçlar.

Muhalefet partisinin çalışmaları ile ülkenin doğusunda meydana gelen Şeyh Said isyanı arasında bağ kuran iktidar askeri yöntemlerle isyanı bastırmıştır. Çıkardığı Takrir-i Sükûn Yasası ile de Şeyh Said isyanına katılanları yargılayan İstiklal Mahkemeleri parti programında yer alan “dini inançlara saygılı olunacağı” hükmünün gericiği kışkırttığına karar vererek, Şeyh Said ayaklanmasına karıştığı gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Mumcu, 1998).

14 Haziran 1926'da İzmir Suikastı sonrasında bazı paşalar tutuklanır ve idam hükmüyle yargılanır. Fakat içlerinde Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa gibi İstiklal Savaşı'na katılanların da bulunduğu bu komutanlar, Türk ordusu subaylarının protesto gösterileri sonucu, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "özel affı" ile idamdan kurtulmuşlardır.

Cumhuriyet tarihinin ikinci çok partili sisteme geçiş denemesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile birlikte olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk yakın arkadaşı olan Fethi Bey'den demokratik sistemin gereği olarak, bir muhalefet partisi oluşturmasını istemiştir. Fethi Bey'de Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur. Önceden tahmin edilememiş olarak, Serbest Cumhuriyet Fırkasının halk tarafından büyük bir teveccüh görmesi, tekrardan rejim muhaliflerinin bu parti etrafında toplanması, hatta İzmir'de yurt gezisi yaptığı sırada İzmir halkının Fethi Bey'e yapmış olduğu sevgi gösterileri Mustafa Kemal Paşayı rahatsız etmiştir. Atatürk'ün isteğiyle, Atatürk'e karşı gelmek istemeyen Fethi Bey 17 Kasım 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasını kapatmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa ve mutsuz ömrü Türkiye Cumhuriyeti tarihinde karanlık bir olay olarak durmaktadır ve birçok farklı açıklamalara yol açmıştır. Bazıları Mustafa Kemal'in çok partili bir demokrasiyi Türkiye'de kurmayı

gerçekten istediğine, yalnız gerici hareket bunun erken olduğunu gösterince teşebbüsten vazgeçtiğine inanır.

Diğerleri, onun iktisadi bunalım sırasında gerginliği yatıştırmak için uslu, idare edilebilir bir muhalefet kurmak amacıyla olduğunu, bu muhalefet şirazedden çıkıyor görününce de onu ezdiğini söylemişlerdir. Diğer bazıları da olayı Mustafa Kemal ile İsmet Paşa arasında bir fikir ayrılığı olarak yorumlamıştır. Şüphesiz Mustafa Kemal'in izniyle kurulan ve onun yakın gözetimi altında çalışan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1924'ün Terakkiperver Fırkasından çok daha az bağımsızdır ve hatta iktidardaki partiye karşı daha az ciddi bir alternatif olduğu görünmektedir (Levis, 1993).

1.1.3.1. Çok Partili Dönemde Asker-Siyaset İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş tarihi olan 1923 yılından itibaren 1924 Terakkiperver Partisi ve 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası ile olmak üzere iki kez Çok partili siyasi hayata geçiş yapmayı denemiş fakat istenilen durumun dışında olaylar gerçekleştiğinden dolayı yeniden tek partili siyasete geri dönmüştür. Terakkiperver Partisi üyelerinin 1925 yılında Şeyh Sait isyanlarında aktif rol oynaması sonucu Takrir- sükun yasasına istinaden bu parti kapatılmıştır. Sonraki süreçte Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan Fethi Bey tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın rejim muhalifleri ve isyancıların gözdesi haline geldiği ve bu parti çatısı altında toplandığı gözlemlenmesi sonucunda bu parti de kapatılmıştır (Meydan, 2020).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi ve bu savaşı Batı devletlerinin kazanması neticesinde, Batılı devletler nezdinde Birleşmiş Milletler ve NATO gibi uluslararası örgütlerin kurulması, Batı Bloku ülkelerinin demokratik yönetim anlayışına benimsemeleri sebebiyle, Türkiye'nin de bu örgütlerin çatısı altında yer almak istemesiyle beraber, Batı devletleri siyasi modelleri örnek alınarak çok partili siyasi hayata geçilmesine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü karar vermiştir.

Türkiye'de çok partili hayata geçiş ile beraber, geçmişteki ordu-siyaset birlikteliği yerini ordu-siyaset gerilimine bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası

Batı Bloku tarafında demokratikleşme dalgası başlamıştır. Batı Blokuna yakın duran Türkiye’de de demokratikleşme çabaları başlatılmış olup, TSK rejimi koruyup kollama görevini demokratik normlara uyarlayarak yapmak durumunda kalmıştır. Ancak çok partili dönemde laikliğin siyaset tarafından başka türlü yorumlanmaya başlanması ve Cumhuriyetin kuruluş kodlarına aykırı siyasi tartışmaların yaşanması sebebiyle, TSK ile Sivil hükümet arasında gerilimler başlamıştır (Gökakın, 2010).

Türkiye’nin 3. Çok partili hayata geçiş döneminde kurulan ilk muhalefet partisi, Nuri Demirağ tarafından 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla kurulmuştur. MKP 1946’da belediye seçimlerinde, gene 1946 ve 1950’de genel seçimlere katıldıysa da bir varlık gösteremedi. Başkan Nuri Demirağ 1954 genel seçimlerine Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak katıldı ve Sivas’tan milletvekili seçildi. Demirağ’ın 1957’de ölümünden sonra belirgin bir siyasal etkinlikte bulunmayan MKP, son genel kurulunu toplamadığı için 22 Mayıs 1958’de kendiliğinden fesih oldu (Gündoğan, 2018).

Dörtlü Takrir adıyla bilinen önergeyi Mecliste veren Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, bu önergeden sonra CHP içerisinde dışlanınca ve partiden uzaklaştırılınca, Dörtlü Takrir’e imza atan bu dört kişi tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. MKP ve DP’nin kurulması en başta iktidar CHP’yi memnun etmiştir.

Özellikle Demokrat Parti’nin halkta yarattığı olumlu etkiyi gören İsmet İnönü bir yıl sonra yapılması gereken seçimleri erken bir tarihe alarak, muhalefet partilerinin örgütlenmesini engelleyerek seçime gitme kararı almıştır. Türk Siyasi tarihinde ‘baskın seçim’ kavramı burada karşımıza çıkmaktadır. Gerek seçimlerin öne alınması, gerekse ‘açık oy, gizli sayım’ gibi anti-demokratik bir uygulama sonucu, seçimlerde hile yapıldığı iddia edilmiş ve çok partili sistemde ki ilk seçime gölge düşmüştür.

Bu seçim sonucunda CHP 397 milletvekili çıkarmıştır, çoğu ilde örgütlenmesini tamamlayamayan ve bazı yerlerde aday milletvekili bile çıkaramayan DP ise 61 vekil çıkarmıştır. Bağımsız adaylar ise 7 vekillik ile Meclis’te yer bulmuşlardır. Çok partili hayatın 1946 yılında yapılan ilk seçimini CHP büyük bir farkla kazanmıştır. Ancak bundan sonraki süreçte, ‘baskın seçim’ ve ‘açık oy – gizli

sayım' uygulamalarını DP muhalefeti iyice kullanmış, bir sonraki seçimlerde bunun karşılığını almıştır (Kızıldaş, 2015).

Bu dönemde İkinci Dünya Savaş'ı zamanlarında, ordunun zayıflıkları ortaya çıkmış olup, bu durum ordu içerisinde özellikle genç subaylarda rahatsızlık yaratmış ve İsmet İnönü'ye güvensizlik oluşmaya başlamıştır (Çolak, 2019). CHP iktidarının tek parti rejiminin verdiği rakipsizlik rahatlığıyla halka arasına mesafe koyması ve ekonomik sıkıntılar, toplumda ve ordu içerisinde rahatsızlığa sebep olmuştur. Ordu içerisinde bu sebeplerle Demokrat Parti'ye bir destek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1946-1950 dönemi çok partili sisteme geçiş için bir hazırlık niteliğindedir. Ünlü tarihçi Prof. Sina Akşin'e göre CHP artık devrimleri yavaşlatıyor hatta 1946-1950 döneminde kurulan Hasa Saka ve de özellikle Şemsettin Günaltay hükümetlerinde devrimlerden geri adımlar atıyordu (Akşin, 2008)

1950'de yapılan genel seçimler ise Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerde DP ezici bir çoğunlukla sandıktan çıkarken, 27 yıldır ülkeyi yöneten CHP ise iktidarını kaybetti. "Yeter söz milletindir" sloganı ile seçimlere giren Demokrat Parti 487 milletvekilliğinin 416'sını kazandı. Böylece demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan çok partili hayat Türkiye'de işlemeye başladı. Demokrat Parti 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile iktidardan indirilene dek 10 yıl boyunca ülkeyi yönetti (Gündoğan, 2018).

1.1.3.2. CUMHURİYET DÖNEMİ ASKERİ MÜDAHALELER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren askeri yapının ülke yönetimi üzerinde etkin olması sebebiyle, ordunun sivil siyaset üzerindeki baskısı fazlasıyla hissedilmiş olup, Atatürk ve İnönü dönemlerinde liderlerin asker kökenli oluşu ve toplum nezdinde büyük saygınlık ve karizmatik duruşları olması sebebiyle de ordunun sivil siyaset üzerindeki baskı aygıtı görevi toplum tarafından eleştirilmemiştir.

Askeri darbelerin kronolojisine bakıldığında, 1923-1960 arası herhangi bir asker-sivil siyaset çatışması yaşanmamış olup, çok partili hayata geçilmesiyle beraber, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve ordu içerisindeki subaylarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin etkisiyle, DP-CHP arasındaki siyasi iktidar-muhalefet mücadelesi bir anlamda DP-TSK arasında geçmiştir. Bunun neticesinde ise, 1960 askeri darbesi Cumhuriyet tarihindeki ilk darbe olarak tarihteki yerini almıştır.

Çalışmanın bu kısmında Cumhuriyet Döneminde yaşanan darbeleri, muhtıraları, kalkışmaları etkisi bakımından başarılı-başarısız şeklinde sınıflandırarak kronolojik olarak değerlendirilecektir.

Başarılı/Etkili Darbeler-Muhtıralar-Kalkışmalar

a. 27 Mayıs 1960

b. 12 Mart 1971

c. 12 Eylül 1980

d. 28 Şubat 1997

Başarısız/Etkisiz Darbeler-Muhtıralar-Kalkışmalar

a. Talat Aydemir'in darbe girişimleri:

a.i. 22 Şubat 1962

a.ii. 20-21 Mayıs 1963

b. 27 Nisan 2007 e-muhtıra

c. 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişimi (Uyar, 2020)

1.1.3.3. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesi gerçekleşmiştir. Tek parti döneminde asker-siyaset ilişkilerinde genel itibariyle olumsuz bir durum gözlemlenmemekte, ancak çok partili hayata geçişle beraber asker-siyaset ilişkilerinde gerilmeler görülmüş bunun sonucunda 1960 darbesi olmuştur. Hiyerarşi içerisinde olmadan 37 Subay ve Tümgeneral Cemal Madanoğlu ile organize edilen bu darbeye sonradan Orgeneral Cemal Gürsel liderlik etmiştir.

Darbenin kökenlerine bakılınca, Demokrat Partinin 1950 yılında yapılan seçimleri açık ara farkla kazanmış olması ve iktidar-bürokrasi-asker-öğrenciler gibi toplumun her kesiminin büyük bir mutabakatıyla göreve gelmesiyle başlayan ılımlı süreç, DP'nin 1950, 1954, 1957 seçimlerini art arda kazanarak iktidarını güçlendirmesi neticesinde izlediği baskıcı politikalar neticesinde başta muhalif çevreler olmak üzere ordu içerisinde de sorunlar ortaya çıkmıştır.

Ordu içindeki huzursuzluk 1950'lerin ortasında başlamıştır. Silahlı kuvvetlerdeki hoşnutsuzluk bu yılların parti içi mücadelelerini yansıtan bir siyasal biçim almıştır. Subaylar Türkiye'nin sorunlarını Cumhuriyetçi muhalefetle ve basınla eklemlenerek görmeye başlamışlardır. Subayların iktidarı ele geçirdikten sonra benimsedikleri çözümler de muhalefeti destekleyen aydınlardan alınmıştır (Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, 1999).

İktidarın iş adamları, serbest meslek sahipleri ve zengin köylüler tarafından paylaşıldığı bu dönemde tek parti rejimiyle bağlantıları güçlü olan orduya gereken önemin verilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla birçok subayın, Türk siyasal kültüründe geleneksel olarak sahip oldukları merkezi rollerden yoksun bırakıldıklarını düşündükleri görülmektedir (Hale, 2014).

Bilinen haliyle DP ve ordu arasında ilk çatırdama 'ezanın Türkçeden yeniden Arapçaya çevrilmesi' sırasında yaşanmıştır. 1950 seçimlerini kazanan Demokrat Parti tarafından gerçekleştirilen ilk icraatlar kapsamında yer alan Ezanın Arapçaya çevrilmesi, halkın büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir hatta

Mecliste bu kanun tasarısı görüşülürken Meclis dışından halk toplanarak sevgi gösterileri yapmıştır. DP İktidarının ezanın Arapçaya çevrilmesi sonucu olarak ise, başta ordu içerisinde Kemalist Subaylar rahatsız olmuş, üniversite-akademi-aydın kesimlerden oluşan topluluklardan DP İktidarına verilen destek azalmıştır. (Birand M. A., Demirkırat Belgeseli - Bölüm 3 , 1991).

DP İktidarının, parti programı ve parti tüzüğünden uzaklaştığı, hükümetin esas amacından saparak toplumda iç karışıklık çıkma tehlikesi üzerine 27 Mayıs 1960 tarihinde, 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanununun 34. maddesi hukuki dayanak yapılarak ordu tarafından yönetime el konulmuştur. 1960 darbesi nedenleri ve sonuçları kapsamında, tezimizin ana konusu olan Asker-Siyaset ilişkilerinin gelişimi ve süreci açısından ayrıca önemlidir.

1.1.3.4. 1960 Darbesine Giden Süreçte Yaşanılanlar ve Sebepler

Türkiye’de ilk askeri darbeye giden sürecin nedenleri arasında şu gelişmelere yer verilmektedir; Devalüasyonlu ekonomik kriz (Doların 2,8 TL’den 9 TL’ye çıkması), halkın satın alma gücünün düşmesiyle beraber karaborsa ve hayat pahalılığı, hukuk devletine aykırı işlerin yapılarak halkın hukuka ve devlete olan inancını yitirmesi, Menderes iktidarının partizanca yönetim anlayışı (CHP mallarına el konulması), 6-7 Eylül olaylarıyla beraber Türk-Rum halkları arasında yaşanan çatışmalar ve iç savaş tehlikesi çıkması, İsmet İnönü’ye yurt gezilerinde planlı saldırılar yapılması, iktidarın baskıcı politikaları neticesinde devlet görevlilerinin, İnönü’ye yapılan saldırılara önlem almamasının CHP taraftarlarının kışkırtılmasına sebep olması, Tahkikat Komisyonu kurulması, ordu üzerinde kurulmak istenen baskı sonucu muhalif olarak değerlendirilen subayların görevden alınması-emekliye sevk edilmesi gibi uygulamalar sonucunda yaşanan gerilimler neticesinde 1960 askeri darbesi gerçekleşmiştir. (Gürbüz, 2015).

1.1.3.5. 1960 Darbesi Sonrası Süreçte Yaşanılanlar ve Sonuçları

37 yıllık Cumhuriyet tarihinde ilk askeri darbesi yapılarak, artık askerin sivil iktidarla her anlaşmazlığında kendinde darbe yapma hakkını görmesine yol açtığı yorumu yapılabilir. Başarısız olan askeri darbe girişimlerine de bakılırsa askerin sık sık darbe yoluna gittiği görülmektedir.

Darbe sonrasında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve bazı hükûmet üyeleri tutuklanmıştır. 235 general ve 3500 civarında subay (daha çok albay, yarbay, binbaşı) emekliye sevk edilmiş, üniversitede bulunan 147 öğretim görevlisi görevden alınmış ve bazı üniversiteler kapatılmıştır. Bununla beraber 520 hâkim ve yargıç görevden alınmıştı. (<https://www.haberturk.com/27-mayis-1960-da-neler-oldu-27-mayis-darbesi-sonuclari-neler-3085145>, 2021)

Halkın oy vererek iktidara getirdiği Demokrat Parti'nin darbe ile iktidardan indirilmesi, halkın orduya duyduğu güveni zedelemiştir. Yassıada yargılamaları yargılamanın siyasallaşmasına yol açtı. 1960 öncesindeki yargının baskı altında olmasından ve intikam aracı olarak kullanılmasından farklı değildi. Menderes, Polatkan, Zorlu'nun idam edilmesi sonucunda toplumsal kutuplaşmanın bir kere daha kışkırtılmasına sebep oldu. Siyasilerin idam edilmesi, bundan sonra gelecek sivil siyasetçilere bir mesaj verme özelliği taşımaktadır.

Ordunun siyasette etkisinin artması ve yeni darbe girişimleri. Talat Aydemir'in 1962-63 darbe girişimleri, İnönü'nün bastırması ve Aydemir'in idamı yaşanmıştır. 1961 Anayasasının referandumla oylanarak yürürlüğe girmesiyle, MGK kurulmuştur ve MGK'nın siyaset üzerindeki vesayet baskısının ilk adımının burada atıldığı söylenmektedir. OYAK'ın kurulması sonrası ordunun da sermaye sahibi olmaya başlaması neticesinde, askerlerin maddiyat ile ilişkileneceği, ordu içerisinde menfaat çatışmalarını beraberinde getirdiği iddia edilmektedir.

1961 Anayasası sonrasında geniş fikir özgürlüklerini sağlayan ortamlar ve yükselen sol akımlar karşısında sağ akımların kullanılması, toplumsal çatışmaların önünün açılmasına sebep olmuştur. Sonraki yıllarda ulusal güvenlik meselesinde birinci sıraya gelecek olan Kürt milliyetçiliğinin artması da bu dönemde gözlemlenmiştir.

1960 Darbesi sonrası Yassıada yargılamaları, Türkiye tarihi için bir utanç vesikası halini almıştır. DP liderlerine, askeri vesayetin hukuktan önce idam kararlarını verdiği izlenimi ve yargılamaların bir formaliteden ibaret olduğu sonraki zamanlarda ortaya çıkacaktır. Ancak toplumda demokratik kültür benimsenmediği için gerek 1960 Darbesine ve Yassıada yargılamalarına halktan herhangi bir tepki gelmemiştir.

27 Mayıs darbesi ordu-siyaset ilişkisi bakımından ordunun hükmedici bir güç olarak siyasetin üzerindeki vesayetiyle neticelenmiştir. Ordu artık siyaseti belirleyen güç olarak Cumhurbaşkanlığı, meclis, senato, hükümet, Anayasa Mahkemesi, MGK ve OYAK gibi kurumların üstünde sürdürülebilir vesayet elde etmiştir. Devamında ordu siyasetin emrinde bir kurum olmaktan çıkmış ve siyasete emir veren bir kurum haline gelmiştir (Çetin, 2016)

Darbe sonrası yapılan 1961 seçimlerinde CHP yüzde 36,7 oy oranıyla 173 milletvekilliği kazanarak TBMM'de birinci parti olmasına rağmen çoğunluğu elde edemedi. AP 158, (CKMP) 54 ve YTP 65 milletvekilliği kazandı. Hiçbir parti mutlak çoğunluğu kazanamadığı için CHP ile AP arasında bir koalisyon hükûmeti kuruldu. Bu Türkiye'de kurulan ilk koalisyon hükûmetidir.

CHP'nin birinci parti olmasına karşın tek başına iktidarı alamaması darbeci asker ile özdeşleşmiş bir kurumsal yapıda olmasının halkta beklenen etkiyi yapmamış olmamasıdır. Aynı şekilde DP yerine muadili olarak kurulan AP'nin aldığı oylar ise 1960 Darbesine halkın sandıkta verdiği tepkilerdir.

1960 Darbesinin belki de en önemli özelliği Osmanlı zamanında yaşanan 1911 Babı- Ali darbesi ile sona eren askeri darbe geleneğinin 49 yıl sonra yeniden ortaya

ıkarak, bundan sonra gerçekleştirilecek olan askeri darbelere de zemin oluşturmasına sebep olmasıdır. Askerin verdiği rotadan çıkan her iktidara darbe korkusu verilmesi neticesinde, siyasetçilerin ülke yönetiminde askeri vesayetin baskısı altında kalacaktır. Bundan sonra askerin, sivil otorite üstündeki baskısı daha da artacak ve daha net hissedilecektir.

1.1.3.6. 12 MART 1971 MUHTIRASI

Türkiye siyasi tarihindeki yönetime yapılan ikinci askeri müdahale, silaha davranılmadan dolaylı olarak yapılmış ve hiyerarşik düzen içerisinde yapılmış ilk askeri darbeden ziyade bir muhtıradır. 1961 Anayasasının topluma kazandırmış olduğu geniş özgürlükler kapsamında, herkesin fikrini görüşünü özgürce paylaşabileceği bir ortam hayal edilmiştir. Ancak 1961 Seçimleriyle TP' in meclise girmesiyle başlayan süreç ve bütün Latin Amerika ülkelerinden gelen komünizmin yaygınlaşmasıyla ülke yönetimlerine komünist askerlerin ele geçirmesi, Türkiye'de sosyalist çevrelere karşı dikkatleri çekmiştir.

Ordu lke genelinde sol grupların etkinliğinin artması üzerine, iktidarında bunun karşısında herhangi bir aksiyon alamaması üzerine dolaylı olarak yönetime 12 Mart 1971'de müdahale etmiştir. Burada yönetime el koymak yerine düzene dur demiştir. İktidarda Süleyman Demirel liderliğinde Adalet Parti hükümetinin bulunması sebebiyle, bu müdahalenin en başta muhatabının sol grşllerce sağ görüşlü iktidara yapıldığı dşnlmş ise de aslında bu muhtıranın hedefi sol gruptur.

Latin Amerika ülkelerinden gelen yönetime el koyan komünist hareketlerin, Türk ordusunda da bir kıpırdanmalara sebep olduğu endişesiyle, ordu hiyerarşik düzen içerisinde yönetime el koymak yerine, muhtırayı Mecliste okutarak hükümetin istifa etmesini sağlamıştır. Bir nevi bir ordu içerisinde hiyerarşik düzene aykırı gelişecek bir askeri darbeye karşı, hkmet muhtıra sonucu düşürülerek askeri darbenin gerçekleşmesi engellenmesine çalışılmıştır.

1.1.3.7. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Yaşanılanlar ve Sebepler

- 1969 Seçimleri sonuçları sonrası AP iktidarını demokratik yollarla-seçimle göndermenin zor olduğunun anlaşılması,
- Ülke içerisinde baş gösteren sağ-sol kutuplaşma durumları,
- Boykot ve işgal gibi eylemlerin silahlı eylemlere dönüşü.
- Çatışma ve soygunlar
- Latin Amerika modelinden esinlenen sol grupların orduya sızarak etki etme durumları,
- Ordu içerisindeki 9 Mart' çı örgütlenme...
- Baas vb. bir yapılanma girişi,
- Ekonomik kriz ve 1969 devalüasyonu...
- İktidardaki Adalet Parti içerisindeki bölünme ve güç kaybı.
- “Genç subayların rahatsız” olması karşısında emir-komuta zinciri içerisinde ve 9 Martçı yapıya karşı yapılan darbedir.
- Ordu dışarısında ise sağ hükümete karşı yapılmakla beraber radikal sol gruplar ana hedeftir.
- Sendika ve işçi eylemleri sonucu olayların büyüyerek kontrolden çıkması, (Kadıköy Kaymakamlığının yakılması olayı)

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyicioğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur imzalarını taşıyan ultimatoma niteliğindeki muhtıranın Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıkları' na verilmesiyle ordu-siyaset ilişkisinde yeni bir döneme girildiği belirtilmiştir. Üç maddeden oluşan muhtıra şöyledir;

1. Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine sokmuş, Atatürk'ün bize verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini, kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin sinelerinden çıkan silahlı kuvvetlerin, bu vehim ortam hakkında duyduğu üzüntü, ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla, meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin, demokratik kurallar içinde teşkilatı zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Asker tarafından verilen bu muhtıranın en dikkat çeken kısmı, 3.maddede yer alan sivil iktidarı tehdit eden yaklaşımdır. TSK, Hükümete açık bir şekilde, eğer istifa edilmezse askeri darbeye yönetime el koyacağını deklare etmiştir.

1.1.3.8. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası Süreçte Yaşanılanlar ve Sonuçlar

27 Mayıs 1960 darbesiyle kapanan Meclise, 12 Mart Muhtırasında dokunulmamıştır. Sadece İktidarın istifa etmesi sağlanmıştır. Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş, ara rejim hükümetleri dönemi başlamıştır (1971-1973, Nihat Erim, Naim Talu, Ferit Melen). Askeri yönetimin etkisi artmıştır. İnönü ile Ecevit, darbeye karşı izlenecek politika nedeniyle yollarını ayırdı. İnönü yumuşak muhalefet ile yönlendirmeden yana iken Ecevit aleni tavır aldı. Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edildi.

Askeri vesayetten çıkış Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olmasını önleyerek mümkün oldu. Demirel-Ecevit uzlaşması bunun önünü açtı. Şiddet eylemleri kısa süreli kesintiye uğrasa da sonrasında hız kazandı. Siyasal cepheleşme ve terör eylemleri 12 Eylül'ün nedenlerinden birini oluşturacaktır. ABD'nin etkisiyle haşhaş ekimi yasaklandı. Anayasa Mahkemesi kararıyla TİP kapatıldı.

Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde ana konusunu teşkil edecek olan 28 Şubat Post-modern darbesinin arka planı olan Siyasal İslam kavramı bu dönemde vücut bularak parçalanmıştır. Necmettin Erbakan Adalet Partisinden milletvekili olmak istemiş ve engellenmiş, sonrasında da Milli Nizam Partisini kurarak siyasi mecraya çıkmıştır.

26 Ocak 1970'de kurulan Milli Nizam Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Mayıs 1971'de, partinin "laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı olduğu" gerekçesiyle kapatılmasına karar verdi.

1.1.4. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen üçüncü askeri darbe olan 12 Eylül Müdahalesi, TSK tarafından 'Bayrak Harekâtı' şeklinde tanımlanmış olup, askeri darbe ve müdahaleler içerisinde 27 Mayıs ve 12 Mart belki de en organize, en köktenci ve toplumun her kesimini etkileyen bir bütün içerisinde emir-komuta içerisinde gerçekleşmiştir.

12 Eylül 1980 tarihinde saat 03.00'te TSK tarafından TRT ve diğer iletişim kurumlarına el koymayla başlayan müdahale, Başbakan Süleyman Demirel ve Türkiye Millet Meclisinin faaliyetlerine son verilmesiyle devam etmiştir. Milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Yurtdışına çıkış yasağı getirildi ve ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Türkiye’yi 12 Eylül darbesine götüren birçok sebep vardır. Birinci sebep 31 Mart 1325 (12/13 Nisan 1909) askeri isyandan bugüne kadar gelen darbe girişimleri ve darbelerin (özellikle 27 Mayıs darbesi, 1962-1963 Talat Aydemir ayaklanmaları ve 12 Mart 1971 Muhtırası) 12 Eylül 1980 darbesini mümkün kılmasıdır. 12 Eylül’e doğru giden süreçte Türkiye’de siyasetçilerin uzlaşmaz tutumları, istikrarlı ve sürekli bir yürütme organının olmaması, yaygın şiddet eylemleri, ekonomik darboğaz, dış politik sorunları, diğer sebepler olarak sıralayabiliriz. Sayılan bu sebepler ülke gündemini sürekli meşgul etmiş, bir sorun yumağı oluşturmuştur. (Akgün, 2011).

12 Mart Muhtırası sonrası 1973 yılına kadar devam eden ara rejimden sonra, 1973 yılından darbenin yapıldığı 1980 yılına kadar, 7 yılda 7 hükümet değişmiştir, bunun sonucunda ülke genelinde siyasi istikrarsızlık her geçen gün toplumun hissedeceği şekilde sokak ve terör eylemlerine sebep olmuştur.

12 Eylül öncesi Türkiye ekonomik bir darboğazdaydı. Özellikle 1975’ten 1980’e kadar olan 5 yıl, o dönemin en büyük ekonomik çöküşü olmuş, enflasyon %20’lerden %100’lere ulaşmıştı. Geciken tedbirler de giderek karaborsanın büyümesine yol açıyor, gazyağı, tüp gazı, ampul, tuz, şeker, süt, sıvı yağ gibi ihtiyaç ve temel tüketim maddelerinde özellikle dar gelirli pek çok insan için uzun kuyruklar oluşmasına neden oluyordu. Köylülerin traktörü için bile, deposunu nispeten doldurabilecek mazotunu “karneyle alması”, tarım üretimini olumsuz etkilemişti. Türkiye, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden karne ve kuyruklarla tanışmıştı. Diğer taraftan, gerçekte fahiş fiyatlar ödendiğinde toptancının veya kaçakçının elinde neredeyse her maddeyi bulmak mümkündü; çünkü sözü geçen bu maddeler/ ürünler stoklarda tutulmaktaydı. (Belen, 2020)

12 Eylül 1980 tarihine kadar ülkenin her yerinde anarşi, terör, sokak hareketlenmeleri baş göstermiş durumdaydı, ülke adeta iç savaşa doğru sürüklenmekte ve Sağ-Sol görüşlülerin birbirlerinin mahallelerine giremediği, anarşinin hâkim olduğu bir düzensizlik mevcuttu. 12 Eylül darbesini tetikleyen bir diğer neden ise, dünyada yaşanan gelişmelerin Türkiye’de ki izdüşümleridir. İran Şah Rejiminin yıkılarak yerine İslam Devriminin gelmesi, Sovyetlerin Afganistan’ı işgali gibi uluslararası çapta etkili olan gelişmeler ışığında Türkiye’nin hala siyasi bir istikrar sağlayamaması

bir yana, her geçen gün daha da kaotik bir duruma sürüklenmesi, başta ABD olmak üzere NATO ve Batılı ülkelerin askeri müdahaleye onay vermeleri şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur.

Özellikle Amerika'nın bu darbeye ki rolü ve etkinliği daima tartışma konusu olmuştur. Türkiye politikasını yakından izleyen (CIA'nın şeflerinden biri olan) Paul Henze, Beyaz Saray'a "Bizim çocuklar başardı" biçiminde darbeyi duyurmuştu. Alman gazetesi Die Welt, darbenin öngörülen ekonomik ve askeri yardımları etkilemeyeceğini açıkladığı gibi Türkiye'nin hala müttefikleri olduğunu belirtiyordu. Bir başka Alman gazetesi ise Batının yardımı ve etkisi olmaksızın darbenin kalma şansının olmadığını ifade ediyordu. Alman gazetelerinin bu cümlesinden de anlaşılacağı gibi ABD, Batı, IMF ve Dünya Bankası desteklerini kesmeyeceklerini hatta daha da arttıracaklarını ifade etmektedir. Buna karşılık Demirel hükümetinin bir türlü onaylamadığı Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne cunta olumlu cevap vererek batı destekli politikaları uygulamaya başlamıştır. Özetle 1980 darbesi ile Türkiye Batı'ya daha da yaklaşmıştır denilebilir. (Belen, 2020)

Özellikle 12 Eylül yönetiminin iktidarda olduğu süreçte Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesine onay vermesi, Türkiye- Yunanistan arasındaki geçmişten günümüze gelen askeri ve politik çekişmelerde, Yunanistan'ın elinin güçlenmesine açıkça sebep olmuştur.

12 Eylül askeri darbesinde ABD izleri tartışılırken, darbe yapılarak ülke yönetimine el konulduktan sonra haberin ABD'ye ulaşması, ABD Başkanı Carter'ın bir opera gösterisini izlediği anda, 'Bizim çocuklar idareyi ele aldılar' şeklinde verilmiştir. Yazar Mustafa Yıldırım'a göre; ABD, Türkiye gibi ülkelerin her hareketinin, ABD çıkarlarına uygun şekilde yapılması gerektiğini ifade etmektedir. 27 Mayıs'ta da, 12 Mart'ta da ve 12 Eylül'de de perde arkasında ABD vardır (Yıldırım, 2011).

Her askeri darbenin yapılışı, tarzı ve etkisiyle alakalı farklılıklar bulunmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesini diğer darbelerden ayıran en büyük özelliği daha sistematik ve uzun sürmesidir. 12 Eylül darbesi ülkenin politik yapısında köklü

değişiklikler yapan bir müdahale olmuştur. Türkiye'de yaşanan üç darbenin de gösterdiği gibi askeri darbelerde ansal olarak krizleri çözmüş gibi görünse de demokrasi açısından gelişimi zorlaştıracı en büyük etken olagelmıştır (Özgan, 2008).

12 Eylül Askeri darbesiyle 12 Mart Muhtırası arasındaki farkı Emekli Orgeneral Muhsin Batur şöyle değerlendirmektedir; “12 Eylül ve 12 Mart arasında bariz farklar vardır, 12 Eylül döneminde ülkede her gün yüzlerce ölümler bildiriliyor, eğitim durmuş vaziyette, insanlar sokaklara çıkamıyor ve ekonomik sıkıntılarla ülke kaosa doğru sürüklenmekteydi.

1980 yılına girerken, Silahlı Kuvvetler Cumhurbaşkanına bir mektup vererek son derece açık isteklerde bulundu, eğer bu istekler gerçekleşse zaten 12 Eylül olmazdı” (Cevizoğlu, 2005) diyerek 12 Eylül’de yapılan askeri darbenin bir mecburiyetten kaynaklandığını ifade etmektedir.

1.1.4.1. 12 Eylül Darbesi ve Sonuçları

12 Eylül Darbesi sonrasında, 517 kişi idam cezasına çarptırıldı, bunlardan 49 kişi idam edildi, 230.000 kişi yargılandı, 171 kişi işkence sonucu öldü, 650 bin kişi gözaltına alındı, 30.000 kişi yurt dışına kaçtı. Yaklaşık 18.000 memur gözaltına alınmış, tutuklanmış ya da hüküm giymiştir. MGK tarafından 1402 sayılı sıkıyönetim kanununa eklenen bir firkaya dayanılarak sayısı 5 bine ulaşan kamu personeli de (4.891 kişiden 95’i akademisyen, 2.515’i öğretmen, 1.298’i memur, 317’si işçi, 30 kişi de diğer meslek gruplarından ve yaklaşık 1.500 ilâ 2.000 TSK personeli)

1960 Darbesi ile siyasi hayata müdahil olan MGK daha da güçlendirilerek, adeta siyaset üstü bir kurum haline gelmiştir. Asker siyaset ilişkilerinde, MGK etkisinin inkar edilemeyecek derecede hissedildiği bir yapıya kavuşturuldu. Siyasi partiler kapatıldı, TBMM kapatıldı, siyasi parti liderleri tutuklandı. Darbe sonrası 1982

Anayasası halk referandumu ile kabul edildi. Batı ile ilişkilerde gözle görülür bir yumuşama yaşandı ve liberal politikalar hâkim oldu. Darbe öncesi sahnede olan bütün siyasi parti liderleri yasaklı olduğundan, Türk siyasetinde yeni yüzler ön plana çıkmaya başladı. Darbe sonrası yapılan ilk seçimde, ANAP ve Turgut Özal birinci parti olarak çıktı ve Başbakan oldu.

1.1.4.2 Askeri Müdahalelerin Nedenleri ve Türkiye

Askeri darbelerin sebebi nedir? Gerçekten de askeri darbe ve müdahalelere ihtiyaç var mıdır? Bir başka soru olarak; darbeler neden hep üçüncü dünya ülkeleri veya gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkarken, gelişmiş ülkelerde veya demokratik, ekonomik, teknolojik, toplumsal kalkınmalarını sağlamış Batı toplumlarında darbe olmamaktadır? Bu soruların cevapları uzun yıllardır siyaset bilimcilerin gündemini teşkil etmektedir.

Ordunun toplumun rızası olmadan ya da arkasında kamuoyu gücünü hissetmeden darbe yapması veya buna kalkışması düşünülemez. Çalışmanın bu kısmında, orduyu darbe yapmaya götüren etmenleri, koşulları inceleyerek, ordunun sivil iktidarlara darbeye müdahalede bulunmasının sebeplerini analiz edeceğiz.

Asker ne zaman rejimlere müdahale eder sorusunun cevabı olarak Heywood şu şekilde sıralama yapmıştır; (Heywood, 2007)

- *Ekonomik gerilik*: Ordunun darbe yapması ile toplumun o anki ekonomik durumu arasında ters orantı vardır. Ekonominin kötüleşmesi askeri müdahaleye zemin hazırlayan nedenler arasında gösterilir. Yaygın yoksulluk ve derin sosyal eşitsizlik, halkın işbaşındaki hükümete desteğinin zayıflamasında ve ordunun ekonomik gelişmeyi sağlama vaadiyle adım atmasına bir gerekçe sağlamada açık bir öneme sahiptir. Örneğin; 1980 Darbesi öncesindeki Türkiye’de yaşanan ekonomik sıkıntılar.

- *Sivil yönetimlerin meşruiyetini kaybetmesi*: Ordu toplumda yaşananlar karşısında sivil iktidarların kontrolünü ve meşruiyetini kaybettiğini, toplumda yaşanan kargaşa veya iç çatışmaların dindirilemediği gibi durumları

gördüğü anda askeri müdahale için bir hakkı olduğuna inanır. Örneğin; 1980 Darbesi öncesi sağ-sol çatışmaları.

- Ordu ve hükümet arasındaki itilaf: Ordular hükümetlere karşı harekete geçtiklerinde ya çıkarlarının yahut değerlerinin tehdit altında olduğuna inandıkları, ya da eylemlerinin haklı olduğunu düşündükleri için bunu yaparlar. Gelişmekte olan ülkelerde, ordu kendisini gelenekçi, kırsal, hiyerarşik ve çoğunlukla bölünmüş bir siyasi elite karşı karşıya gelen ‘batılılaştırıcı’ veya ‘modernleştirici’ bir güç olarak görüp, ‘ulusu kurtarmak’ üzere iktidarı ele alır. Örneğin; 1960 Darbesi öncesi Demokrat Parti iktidarı ile ordu arasında yaşananlar, 1997 Post-modern darbesinde Refah Partisi ile TSK arasında yaşanan gerginlikler.

- Darbe/müdahale lehindeki uluslararası konjonktür: Ordunun iktidarı ele almasını/müdahale etmesini komşu devletler, bölgesel ve uluslararası örgütler veya daha geniş bir uluslararası toplum yani uluslararası konjonktür de etkileyebilmektedir. Örneğin; Türkiye’de yaşanan hemen hemen bütün müdahalelerde ki, ABD ve NATO izlerinin bulunması örnek olarak verilebilir.

Askeri müdahalelerin nedeni Finer şu şekilde özetlemiştir; “ordu mensupları kendilerini devletin ve kurulu siyasi rejimin asıl sahibi olarak görmektedirler. Ülkenin siyasi ve ekonomik düzeni askerlerin çıkarlarını gözeterek kurulmuştur. Bu düzenin ve askerlerin çıkarına olan bölüşüm sisteminin bozulma ihtimali ortaya çıktığında, askerler mevcut düzeni korumak ve daha sağlam esaslara bağlamak için siyasi rejime müdahale etmektedirler” (Finer, 1975).

Askeri müdahaleler ve askerin siyasal rejime müdahalesi, siyasal rejimin niteliğine göre üç farklı nedenle açıklanabilmektedir. Askeri müdahaleler; hakemlik işlevi veya veto, bekçilik veya muhafızlık ve yöneticilik veya hükmedicilik işlevi olmak üzere sınıflandırılabilir (Karatepe, 1993).

- Hakemlik işlevi veya veto: Ordu yapısı itibariyle karar verici konumda değildir, perde arkasında yer alarak ülke adına alınan kararları izlemek ve takip etmekle ilgilenir. Ordunun ideolojisi ve düşüncesi itibariyle siyasi iktidarlar tarafından alınan veya alınacak olan kararlar hakemlik işlevi veya veto yetkisi itibariyle engelleme, revize ettirme gibi hakları kendinde görür. *Askeri vesayet kavramının* izleri aslında hakemlik yetkisi veya veto kısmında hissedilen bir olgudur. Örneğin; 28 Şubat sürecinde ordunun şeriat tehlikesi sebebiyle yaptığı müdahaledir.

- Bekçilik işlevi: Rejimlerin koruyucusu olan askeri kuvvetler, ülkenin beka meseleleri gibi olağan üstü durumlar ortaya çıkınca iktidara müdahale ederek, yönetime el koyarlar. Genellikle olağanüstü durumlar ortadan kalkınca belli bir zaman periyodu içerisinde seçim yaptırarak iktidarı sivillere bırakırlar. Askerler görevde kaldıkları süre boyunca siyasi mekanizmanın sıkıntılı gördükleri kısımlarını tamir ederken, bu durumlara sebep olan sivil yöneticileri görevden alma, yargılama, siyasi yasak getirme, hapsedme ve idam ettirme gibi yollara başvururlar. Örneğin: 12 Eylül Darbesindeki sağ-sol çatışmalarının ülkede iç savaş boyutuna gelmesi sebebiyle, ordunun müdahalesi ve bir süre sonra seçim yaptırarak iktidarı sivillere bırakması.

- Yöneticilik veya hükmedicilik: Ordunun siyasete müdahale biçimlerinde; hakemlik işlevi ve bekçilik işlevine göre daha farklı bir durum söz konusudur. Burada ordunun kısa süreli bir müdahalesinden bahsedilemez. Genellikle darbeyi yapan askerlerin kendi ideolojileri ve fikirlerine göre devleti yönetme şeklini uygulamaya çalışacakları ve iktidarı sivillere bırakmaya niyetleri olunmayan bir işlevdir. Bu duruma ihtilal denilebilir. Darbeyi yapan askerlerin amacı kendi iktidarlarını kalıcı kılmaktır, belki de rejimi değiştirebilmektir. Bu bağlamda kendi ideolojilerine karşıt görüşte gördükleri siyasi parti, sivil toplum kuruluşları, dernekleri kapatırlar, yasaklarlar. Örneğin; 15 Temmuz FETÖ Darbe girişiminde, darbeci askerlerin Türkiye

Cumhuriyeti rejimini yıkararak dinci bir rejim yaratmak istemesi, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Türkiye’de askeri darbelerin olma sebeplerinden birisi de, TSK içerisinde ki bazı askerlerin ideolojisine yani Kemalist-Laik çizgiye yakın durmayan iktidarların, bu gruptaki askerler tarafından hazmedilemediği ve istenmediği iddia edilmektedir. Bu grupta ki askerler, göreve gelen her iktidarın kendi çizgisinde olması gerektiğini dikte eden bir yapı görünümündedir.

1.1.4.3. Türk Siyasetinde Askeri Vesayet Kavramı ve Sorunsalı

Askeri vesayet kavramı, Türk siyasetinde uzunca tartışılan ve demokrasi önünde adeta bir takoz görevi gören bir güç odağıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihi boyunca, devletin yönetilme ve politikaları konusunda referans noktası daima Türk silahlı Kuvvetleri olmuştur. Çıkarılması planlanan bir yasa veya kanun maddesiyle alakalı akıllara ilk gelen daima, ‘acaba asker ne der? Sorusu olmuştur.

Türkiye’de siyasal rejimin öne çıkan özelliği Meclis, Hükümet ve Cumhurbaşkanı’nın yetki ve sorumluluklarıyla ülkeyi yönetme biçimidir. Ancak Askeri vesayetin, Milli Güvenlik Kurulu veya Genelkurmay Başkanlığı gibi halka karşı hiçbir siyasi sorumluluğu olmadan iktidara gayri resmi yollardan ortak olması, anti-demokratik bir uygulama biçimini ortaya çıkarmaktadır.

Gazeteci Hasan Cemal Asker-sivil ilişkisini veya diğer bir ifadeyle Askeri vesayetin sivil siyaset üzerindeki etkisini tanımlarken şu ifadeleri kullanmaktadır; Asker için, bu ülkede siyasetin nasıl oynanacağını bilen kurum diyenler de vardır. Asker, bazı alanlarda “kırmızı çizgileri” ni çeker, sonra daha çok, kenara çekilip izler, takibe alır. Eğer hükümetler bu alanın içinde oynuyorsa sesini çıkarmaz, onunla dans eder, hatta ona öğretir askerle dansı. Ancak kırmızı çizgilerin zorlandığını görürse, sesini yükseltmeye elindeki değişik kartları kullanmaya yönelir (Cemal, 2010).

Özellikle 90’lı yıllarda Türkiye’de ve başkent Ankara’da, içinde askerin olmadığı, askerin düşüncesi fikri ve tavrının merak edilmediği hiçbir siyaset gündemi

olmamaktadır. Siyaset sivil aktörlerden ziyade, askeri yetkililerin görüşleri daha önemli kabul edilmektedir. Bu durumu demokrasinin az gelişmişliğine bağlayanlarda vardır, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumlardan dolayı bir mecburiyet olarak nitelendirenlerde mevcuttur.

Bu duruma örnek olarak; eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren 1994 yılında çıktığı bir televizyon tartışma programında şöyle ifadeler kullanmıştır; “biz Norveç, İsveç, Hollanda ülkeleri gibi değiliz, halkımızın kültür seviyesi o noktaya henüz gelmemiştir, daha zamana ihtiyacımız vardır” (Evren, 1994). Bu bağlamda, Kenan Evren’in şahsi görüşüdür, ancak TSK içerisinde ki bazı askerlerin sivil iktidara veya halka karşı üst perdeden takındığı tavır ‘askeri vesayeti’ haklı çıkarma girişimlerine örnektir.

Türkiye’de siyasal rejimin demokratik ilkeler bakımından sakıncalar yaratan özelliklerinden bir başkası ise, gerek 1982 Anayasası gerekse 1980-1983 yılları arasında yapılan kanuni düzenlemeler sonucunda, askeri bürokrasinin devlet aygıtı içerisinde ayrıcalıklı ve özerk bir konum edinmiş olmasıdır.

1982 Anayasası ve Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılan yasalarla askeri kurum ve yetkililerin güçlendirilmesi durumunu, askeri yetkililer siyaset üstü ve partiler üstü bir durum olarak nitelemişlerdir. Askeri yetkililer bu anlayışı, söz konusu makamların kendilerine ‘millet tarafından’ verildiğini ya da ‘Türkiye’nin bir asker devleti’ olduğunu belirterek ifade etmişlerdir (Özcan, 2000).

Türk siyasetinde etkin bir rol oynayan Askeri yapının etkisine örnek olarak, Genelkurmay Başkanı’nın protokol listesi sıralamasında Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı ve Başbakan’dan sonra dördüncü sırada olmasıdır. Yani Türkiye Cumhuriyeti devlet yönetiminde halkın oylarıyla seçilmiş olan Bakanlar, protokol kuralları gereği Genelkurmay Başkanından sonra yer alabiliyordu.

Türk Siyasi tarihinde askeri darbeler önemli bir yer tutmaktadır. Türk siyaseti ve toplumunun, demokratik gelişmeyi tam anlamıyla gösterememiş olması sebebiyle, asker ve sivil alanlar arasında net bir çizgi konulamamış olması dolayısıyla da, asker ve sivil iktidarlar sık sık karşı karşıya gelmişlerdir.

Türk ordusunun siyasi sürece sürekli müdahalelerde bulunmasının sebeplerinden birisi de ulusal güvenlik meselesi problemleriyle beraber toplumun içinde yer alan çatışmalar, özellikle sokaklarda ve üniversitelerde patlak veren karşıt görüşlü insanların çatışmalarının bir türlü sonlandırılmaması. Ayrıca ülkenin doğu kesimlerinde gittikçe homurdanmaya başlayan Kürtlerin hoşnutsuzluğuyla beraber PKK'nın bu hoşnutsuzluktan kendine vazife çıkarması gibi etmenler, askerin daima sivil iktidarlara müdahalesinde kendilerine haklı sebepler olarak karşımıza çıkmıştır.

Aslında dışarıdan bakıldığında askerin ülke yönetiminde bu kadar güçlü, böylesine kapsayıcı, Anayasal güvencelerle hukuki zemindeki varlığını da pekiştirmiş bir halde bulunmasına karşın, yapmış olduğu askeri müdahalelere rağmen, kendi belirlemiş olduğu müdahale süreci ve tipini tamamladıktan sonra iktidarı yeniden sivillere bırakmamıştır. Yani dünyadaki diğer bazı ülkelerde yaşanan askeri darbelerde olduğu gibi, ülke yönetimine ilelebet hâkim olmamıştır. Kendi doğrularına ve tespitlerine göre, şartlar olgunlaşınca seçimleri yaptırarak iktidarı sivillere bırakmışlardır.

Her askeri darbe veya muhtıranın kendine göre sebepleri olduğu gibi çeşitli açılardan sonuçları da olmuştur. Türk Siyasi tarihine dikkatlice incelendiğinde, yeni liderler hep darbeler sonrasında siyaset arenasına çıkmışlardır. Neden-sonuç ilişkisiyle de veya sivil halkın yapılan müdahalelere sandıkta verdiği demokratik cevap olarak ta tanımlanacak bir olguda denebilir. 27 Mayıs darbesiyle Süleyman Demirel, 12 Mart Muhtırasıyla Bülent Ecevit, 12 Eylül darbesiyle Turgut Özal ve son olarak 28 Şubat Post-modern darbeyeyle Recep Tayyip Erdoğan.

2.BÖLÜM

2.1. SIYASAL İSLAM, MİLLİ GÖRÜŞ VE REFAH PARTİSİ’NİN YÜKSELİŞİ

Çalışmanın bu kısmında 1980 askeri darbe sonrası Türkiye’ de ki genel siyasi konjonktör ele alınarak, Milli Görüş siyasetinin arka planını oluşturan Siyasal İslam kavramı ya da diğer bir ifadeyle İslam referanslı siyaset kavramının ortaya çıkışı ve Türkiye’ de ki seyri ele alınacaktır.

2.1.1. 1980 Darbesi Sonrası Türkiye’deki Siyasi Atmosfer

Cumhuriyetin kuruluşu itibariyle çok partili siyasi hayata geçişe kadar ülke genelinde çeşitli isyanlar patlak vermiş ancak hiç birisi askeri darbeye sebep olmamıştır. Demokrat Parti iktidarıyla başlayan asker-sivil gerilimi kendisini 1960 Askeri darbesiyle göstermiş, sonrasında sırasıyla 1971 Muhtırası ve 12 Eylül Askeri darbesi gerçekleşmiştir. 12 Eylül müdahalesi ve 1982 Anayasası analiz edildiğinde realist okulun amaçlarına uygun hareket edildiği görülmektedir. Birinci dönemdeki koşullar incelendiğinde şu tespitleri yapabiliriz:

1. Birey, devlet için vardır.
2. Devlet tehditleri ortadan kaldırmak için silahlı gücünü sonuna kadar kullanabilir.
3. Anarşi ve terör ortamı güçlü bir merkezi devlet ile ortadan kaldırılabilir.
4. Yeni Anayasa ile devlet daha fazla güvenlikleştirilebilir. (DURSUN, 2008 - Sayı 7)

12 Eylül Darbesi sonrasında ise, 1983 yılına kadar ülkeyi fiili olarak asker yönetmiş, seçimlerin yapılmasına 1983 yılında izin verilmiştir. Siyasi parti yasaklarının kısmen kaldırılmasıyla ülkede demokratikleşme hareketleri görülmeye başlanmış ve ülke genelinde askeri yönetim altındaki baskı havası yerini yumuşamaya bırakmıştır. 12 Eylül sonrası Türkiye siyasi gündeminin iki alanda değerlendirmek mümkündür; 1983 yılına kadar realist politikaların hüküm sürdüğü ve güvenlik endişelerinin had safhada olduğu askeri yönetimin hakim olduğu dönem, 1983 sonrasında seçimlerin yapılarak Turgut Özal liderliğinde sivil hükümetin başa geçerek demokratikleşme yolunda hızla ilerlendiği ve liberal politikaların hakim olduğu, ülkenin Batı yolunda ilerlediği dönemdir. 1990'lı yıllar ise Türkiye'de sivil toplum gelişmeye başladığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir.

2.1.2. İrtica Kavramı ve Tehlikesini Ortaya Çıkaran Olaylar

90'lı yıllar ile birlikte irtica tehlikesinin fark edilmesini sağlayan birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin gerçekten irticai akımlar içerisinden gelenlerin eylemleri mi yoksa, bazı karanlık odakların yönlendirmesiyle mi yapıldığı konusunda hala net bir gerçeklik yoktur. 90'lı yıllarda ülke içerisinde yaşanan bazı olaylar irtica kavramı ile açıklanmaya çalışılmış ve irtica giderek bir tehdit olarak nitelendirilmeye başlamıştır.

Gazeteci Uğur Mumcu'nun evinin önünde arabasına bomba koyarak öldürülmesi ve olayın İBDA-C tarafından üstlenilmesi.³ İBDA-C isimli radikal dinci örgütün bir gazeteciyi hedef seçmesi, laik - muhafazakar kesim gerilimini tırmandırmıştır.

Sivas Madımak Otel'i'nin provakatörler tarafından yakılması sonucu, otel içerisinde 37 kişinin ölmesi.⁴ Otelin yakılması sırasında göstericilerin "Müslüman Türkiye", "Kahrolsun Laiklik" gibi slogan atmasıyla, seküler kesim ve anti-seküler kesimin karşı karşıya getirilme çabası olduğu gözlemlenmektedir.

³ Uğur Mumcu'nın öldürülmesi 24.01.1993

⁴ Madımak Otel'i'nin yakılması 02.07.1993

Gazi mahallesi olaylarıyla, Alevi – Sünni mezhep çatışmasının tırmandırılmaya çalışılması, Hizbullah Terör Örgütü tarafından işlenmiş cinayetlerin ortaya çıkması sonucunda irtica tehlikesinin toplum nazarından korkuyla karşılanmıştır.

Fethullah Gülen'in Hizmet hareketi ismiyle lanse ettiği, terör örgütü ve paralel devlet yapılanmasının okul, yurt, dernek, vakıf, banka, medya gibi alanlarda hızla yayılması ve güçlenmesiyle, devlet kademelerinde bu cemaatin varlığının kamuoyunca farkına varılması neticesinde toplumda ki irticai hareket korkusunun oluşması örnek olarak verilmektedir.

Tüm bu yaşanan gelişmeler, Yeşil Kuşak olarak adlandırılan projeyi tartışmaların merkezine yerleştirmiştir. Bu noktada, analizi 12 Eylül askeri darbesine götürmek gerekmektedir. İslami camianın sosyologlarından Erol Erdoğan'a göre; 12 Eylül askeri darbesinin gizli bir ajandası vardır ve bu gizli ajandanın Amerika'nın dünyada ve Ortadoğu'da Yeşil Kuşak İslam projesini hayata geçirmek istemektedir. 12 Eylül'ün toplum üzerinde yaratılmak istenen Türk-İslam sentezi sayesinde, Türkiye'de ki Müslümanların çok sayıda İmam-Hatip ve camiler açılması kaydıyla önünün açılmıştır. Ancak Türk-İslam sentezinin aslında, Amerika'nın Yeşil Kuşak İslam projesinin sadece bir parçası olup olmadığı ayrıca bir tartışma konusudur. Erdoğan verdiği bir örnekte şunları ifade ediyor; "Malcolm-X siyah ırkçı bir Müslüman olduğu dönemde Amerika için tehdit değildi. Ümmetçi bir Müslüman olduğu gün Amerika istihbaratı devreye girdi ve onu öldürdü. (Yıldız, 2021) Erdoğan'a göre; Türkiye'deki Müslümanlar 12 Eylül darbecilerinin felsefesine uygun hareket etselerdi, yani yeşil kuşak İslam'ın içerisinde yer alsalardı 28 Şubat post-modern darbesi olmayacaktı.

28 Şubat sürecinde BÇG'nin etkin isimlerinden Albay Alican Türk'e göre; 12 Eylül'ü gerçekleştiren Kenan Evren'in laik dünya görüşüne sahip biri olmasına karşın, elinde Kuranla konuşmalar yapmasını, muhafazakar camiaya imtiyaz sağlıyor oluşunu, Amerika'nın 'komünizm' ile mücadelesinde Türk-İslam sentezi oluşturularak, ABD'nin Yeşil Kuşak Projesine destek verme amacıyla olunduğunu belirtmiştir. (Türk, 2021)

Kenan Evren'e göre Türk-İslam Sentezinin hayata geçirilmesi ile, hem komünizme kaymalar engellenecek, hem de doğuda ortaya çıkan bölücü terör örgütü faaliyetlerine karşı Türk-İslam senteziyle doğuda dindar aşiretlerin PKK'ya kaymaları engellenmesi sağlanacaktır. Refah Partisine yönelik seçmen desteğinde 12 Eylül askeri yönetiminin benimsemiş olduğu Türk-İslam sentezi ideolojisinin önemli bir katkısı vardır. 12 Eylül döneminde getirilen siyasi yasaklar ve kapatılan çeşitli dernek ve vakıfların yaratmış olduğu boşluklar neticesinde, Refah Partisinin toplumdaki örgütlenmiş hali olan Milli Görüşçülerin önünün açılması mümkün olmuştur.

Kenan Evren, Doğan Güreş, Doğan Beyazıt ve Nevzat Bölügiray gibi üst düzey komutanların genel anlayışı şu şekilde olmuştur; dinsiz millet yaşayamaz, laiklik demek dinsizlik demek değildir. İslam dini hurafeler yüzünden bozulmuştur. Aydın ve politikacıların ilk görevi, Peygamber dönemindeki duru ve saf İslami düzeni tesis etmektir (Bulut, 2008). Üst düzey komutanların bu ifadelerin de anlaşılacağı gibi laiklik çizgisi dahilinde, İslam dininin topluma doğru şekilde anlatılmasıyla özellikle ülkenin doğu kısmında ki bölücü-ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilebilecektir.

PKK ile savaş 1984 yılında başlamış olsa da, devlet nezdinde bunun devleti tehdit eden bir konuma yükselmesi 1990lı yıllarda gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllarda en büyük tehlike olan Kürtçülük ve Pkk terörüyle Türkiye'de devlet tehdit altında algısı yoğunlaşmaya başlamıştır. Devlet Pkk ve bölücülüğe karşın, Kürt halkının yoğun olarak yaşadığı yerlerde, dini ve İslami söylemlerle halkı psikolojik olarak kendi tarafında tutmaya çalışmıştır. Ayet ve hadislerle Doğu bölgelerinde ki halka, vatan savunmasının dini olarak ayrıcalıklarından bahsedilmiştir. Havadan ve karadan halka dağıtılan bildirilerde, Pkk'nın "Ermeni uşağı, İslam düşmanı ve Pkk'lı militanların sünnetsiz oldukları" dile getirilmiştir.

Devlet, Pkk teröründen kurtulmak için, günümüzdeki bazı tarikat ve cemaatların o bölgelerde örgütlenmesine, faaliyet göstermesine izin vermiş, özel okullar ve Kuran kursları açmasında sakınca görmeyerek, hatta el altından tarikatların doğu bölgelerinde gelişmesinde yardımcı olmuştur. Bunun tek amacı ise, Kenan Evren'in literatüre kazandırmış olduğu ifade olan, Pkk ve bölücülüğe karşı geliştirilmiş Türk-İslam Sentezidir.

2.1.3. Milli Görüş ve Refah Partisi

İslamcılık kavramının Türk siyasetine girişinin kökenleri, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ortaya çıkan İttihad-ı İslam fikir akımına değin götürülebilir (Duman D. , 1997). Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet anlayışı ile inşa edilen bir yapı olduğundan dolayı, cumhuriyet kadroları İslamcılık ya da başka bir akımı benimsememişlerdir. İslamcılık fikrinin Türkiye’de siyasi arenaya çıkışı ise, çok partili hayata geçişle beraber Demokrat Parti üzerinden gerçekleşmiştir. Demokrat Partinin kapatılmasıyla sonuçlanan 1960 Askeri Darbesinin ardından, Adalet Partisi’nde de İslami düşüncelerin hakim olduğu görülmektedir. Hatta İslami fikir ve düşüncelerin yayılmasında, o dönemde Süleymancılık ve Nurculuk tarikatlarının gücünden de bahsedilmektedir. Öyle ki 1965 seçimleri sonrasında İsmet İnönü: “Beni Süleyman Demirel yenmedi, Nur cemaati yendi.” açıklamasında bulunmuştur. (Manaz, 2008)

Türk siyasetine daha sonraları girecek olan Doğru Yol Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, ANAP gibi partilerde de kısmen de olsa İslami ideoloji etkileri görülmüştür. Ancak İslami ideoloji ve düşüncüyü temeline alarak, siyaset yapan ilk oluşum, Necmettin Erbakan liderliğinde ki Milli Görüş çizgisiyle Milli Nizam Partisi’dir. MNP’nin kapatılmasıyla Milli Selamet Partisi, MSP’nin kapatılmasıyla Refah Partisi kurulmuştur.

Milli Görüş’ün bir “hareket” olarak ifade edilmesinin gerisinde, sık sık yaşadığı kapatma hadiseleri sonrasında tekrardan aynı kodlar üzerinden hükmi bir şahsiyete bürünebilmesi, seçim hareketi olarak mensuplarını iktidar adına seferber etmesi ve hepsinden öte ideolojik, ekonomik ve kültürel düzeyde toplumsal bir temsil kabiliyetine sahip olması yatmaktadır. Milli Görüş hareketinin en dikkat çekici yönü ise, önderliğini yapacağı Necmettin Erbakan ile özdeşleşmesidir; bundan dolayı hareket aynı zamanda, “Erbakan hareketi” takipçileri de “Erbakancı” olarak tanımlanacaktır (Baykal, 2021).

Necmettin Erbakan’ın siyasal düşünce yapısını belirleyen temel noktalar bağlamında değerlendirildiğinde, ilk olarak İslam ve tasavvuf anlayışının özgünlüğü dikkat çekmektedir. Erbakan’ın siyasal mücadelesinde, göre devletle çatışma yerine

uzlaşma, İslam birliğinin kurulması, hak-batıl mücadelesinde cihat anlayışı bulunmaktadır (Arpacı, 2017).

Milli Görüş kavramının siyasi literatüre girdiği 1970 yıllarında itibaren, Necmettin Erbakan, Türkiye’de yer alan sol, sağ, sosyal demokrat gibi siyasi akımların hepsinin Batı dünyasından ithal edilmiş akımlar olduğunu, Anadolu insanına bu siyasi akımların uymadığını belirtmiştir. Erbakan’ın siyasi temeldeki fikri ise cihattır, cihat kavramını ise şu şekilde ifade edilmektedir; “Bütün Müslümanların ilk ve temel vazifesi, Hak-Batıl mücadelesinde cihat etmektir. Yeryüzünde batıla karşı Hak ve adaleti hakim kılmak için cihatla görevliyiz.” (Erbakan, 2016) Erbakan siyasi görüşü ve askerler arasında yaşanacak olan gerilimlerin ana fikri olan irticanın temelini cihat anlayışının oluşturduğu eleştirisi Erbakan’a kamuoyu tarafından sürekli yapılmaktadır.

Refah Partisi’nin yükselişini incelerken, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası cunta yönetimi tarafından alınan kararların sonuçlarını incelemek gerekmektedir. Siyasi partiler, parlamento, dernekler, sendikaların kapatılmasıyla başlayan süreçte toplumda organizasyon boşluğunu, cemaatler ve tarikatlar üstlenmiştir. Bu durumda Refah Partisi’nin temelini oluşturan kesimleri bir arada konsolide eden yeni bir durum ortaya çıkarmıştır.

12 Eylül askeri yönetiminin baskıcı uygulamaları, köyden kente göçün hızlanması ve şehirlerde gecekondu tarzı yaşamın ortaya çıkmasıyla beraber, kentlerde demografik yapının değişmesi neticesinde, Refah Partisi kendisine bir alan açabilme olanağını yakalamıştır. RP’nin giderek güçlenmesi biraz da RP dışında ki aktörler sayesinde olmuştur. Zira siyasi arenada var olan geleneksel sağ-sol-merkez kitle partileri vatandaşların dilediği ülke huzuru ve atmosferini oluşturamamışlar ve ülkede siyasi istikrarsızlık ortaya çıkmıştır.

2.1.3.1. 1994 Yılı Yerel Seçimleri

Refah Partisi 1983 yılında kurulmuş, ilk seçimine 29 Kasım 1987 tarihinde girmiş olup, %10’luk seçim barajını geçememiştir. Refah Partisi esas olarak

büyümesini 1990'lı yıllarda gerçekleştirmiştir, koalisyon hükümetlerinin başarısız oluşları ve SSCB'nin yıkılmasıyla seçmen tercihlerinin sol yerine sağ partilere doğru kaymasıyla birlikte, RP'nin önünün açıldığı gözlemlenmiştir (Özgan, 2008).

1989 yerel seçimlerinde %9,8 oy oranı ile baraja yaklaştığı görülen Refah Partisi, 1991 yılı erken genel seçimlerinde Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ortaklık yaparak seçimlere bu çatı altında girmiş olup, üçlü sağ ittifak partilerinin yer aldığı bu blok %16,78 oy oranı almıştır. Refah Partisi bu sonuçlara göre 63 milletvekiliği kazanarak, ilk kez TBMM'de temsil edilen bir parti gelmiştir. 1994 yerel seçimlerine doğru giden süreçte, RP gücünün farkına vararak, İslami- muhafazakar tabanı etkileyecek söylemler geliştirmiş, İmam-hatip okulu mezunlarının harp akademilerine alınması, yeni ilahiyat fakülteleri açılması, Cuma saatlerinin tatil sayılması gibi konuları gündeme taşımışlardır. İslami tabanın desteğinin alınması amaçlanan bu söylemler, laik kesimlerde rahatsızlık oluşturmaya başlamıştır.

Refah Partisi bu söylem ve politikalarla girdiği yerel seçimlerde başta İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirler olmak üzere, 28 il merkezini kazanmıştır. Genel sonuçlara göre %18,9 oy alarak, 3.parti olmasına karşın, DYP ve ANAP gibi sağ merkez partileri karşısında kafa kafaya bir sonuç çıkmış olması, Refah Partisi'nin yükseliş trendine vurgu yapan bir olgudur.

TABLO 1: 1994 Yılı Yerel Seçimleri İl Belediye Başkanlığı Partilerin Aldıkları Oy

<i>PARTİ ADI</i>	<i>ALINAN OY</i>	<i>OY ORANI</i>
ANAP	4.527.710	%22,8
CHP	869.921	%4,4
DSP	1.581.599	%7,9
DYP	3.774.378	%19
MHP	1.500.523	%7,5
RP	3.769.721	%18,9

SHP	3.348.869	%16,8
BAĞIMSIZ	154.379	%0,8
DİĞER	370.235	%2

((<https://ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>))

2.1.3.2. 1995 Yılı Genel Seçimleri

Refah Partisi'nin siyasi hayatında ivmeyi yakaladığı 1994 yılı yerel seçimleri sonrasında, bu kez ilk genel seçimde iktidar olma hedefi koyulmuştur. Bu dönemde, RP kabuğunu kırdığını, kamuoyuna radikal İslamcı bir görüntüsü olmadığını ispat etmek için değişik metot ve yollara başvurmuştur. Türkiye'de ilk kez kadınları seçim çalışmalarında aktif olarak kullanan bir parti olarak, ev ev dolaşarak parti propagandaları yapılmıştır. Refah Partisi ile taban tabana en zıt olan yerlerde bile aktif olarak çalışmalar yürütülmüştür. Meyhane, bar, diskotek gibi yerlerde bile Refah Partililer seçim çalışması yaparak ezberleri bozmuşlardır (Birand M. A., 1997).

SSCB'nin çöküşü ile gerileyen Sol siyaseti, en güçlü olduğu yerleri dahi Refah Partisine kaptırarak ideolojik olarak çöküşe geçtiği görülmektedir. Ekonomik kriz ve istikrarsızlıktan bıkmış olan halka, yeni bir ekonomik düzeni vaat eden ve bu yeni düzenin halkın refah seviyesini yukarı yönlü değiştireceği vurgusu yapılan “Adil Düzen”⁵ vizyonu ile seçmenlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Şehirlerde küçük sermaye sahipleri, orta ve alt sınıfların, gecekondu mahallelerin desteğini alan RP, Anadolu coğrafyasında bütün kırsallarda karşılık bulmuştur.

⁵ Adil Düzen: Erbakan'a göre; Kapitalist dünya düzenini ve faizi reddeden, üretime ve istihdama dayalı bir ekonominin toplumun refah seviyesini artıracığının savunulduğu, bir ekonomi modelidir.

Bunun yanında Bosna Savaşı'nda yaşanan dramatik durumlardan dolayı, sesini oldukça yükselten Refah Partisi, gerek mali yardımlarla gerekse Milli Görüşçülerin savaşa bizzat katılmasıyla yurt içerisinde muhafazakar camiadan ve Balkan kökenli vatandaşların oyunu kazanmıştır. Bu şartlar altında gidilen 24 Aralık Erken Genel Seçimlerinde, Refah Partisi oyların %21,38'ini alarak birinci parti olmuştur. RP artık muhalefet partisi kimliğinden çıkarak, iktidar parti olma ihtimali belirmiştir.

TABLO 2: 1995 Yılı Genel Seçim Sonuçları

<i>PARTİ ADI</i>	<i>OY ORANI</i>	<i>TOPLAM OY</i>	<i>M.VEKİL SAYISI</i>
RP	%21,38	6.012.450	158
ANAP	%19,65	5.527.288	132
DYP	%19,18	5.396.000	135
DSP	%14,64	4.118.025	76
CHP	%10,71	3.011.076	49
MHP	%8,18	2.301.343	
HADEP	%4,17	1.171.632	
BAĞIMSIZ	%0,48	133.895	
YDH	%0,48	133.889	
MP	%0,45	127.630	
YDP	%0,34	95.484	
İP	%0,22	61.428	
YP	%0,13	36.853	

((<https://www.secimsonucu.com/GenelSecimSonuclari.asp?SY=1995>),
1995)

2.2. REFAHYOL İKTİDARI DÖNEMİ

24 Aralık 1995 yılında yapılan genel seçimlerin birinci partisi oyların %21,38'ini Refah Partisi olmuştur. Oyların %19,65'sini alan ANAP ikinci parti, oyların %19,18'sini alan DYP üçüncü olmuştur. Seçim sonuçlarına göre birinci olan Refah Partisi'ne Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından hükümeti kurma görevi verilmiştir. Ancak hiçbir siyasi partinin Refah ile koalisyona yanaşmaması ve Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi hükümetine TBMM'de güvenoyu alamaması sebebiyle hükümeti kuramayarak, görevi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e geri vermiştir. Bunun akabinde Demirel, ikinci parti olarak ANAP'a hükümeti kurma görevini vermiş, bunun sonucunda ise, ANAP ve DYP arasında ANAYOL adıyla 53.Hükümeti kurmuşlardır. Bu hükümetinde ömrü kısa sürmüş olup, 3 ay sonra koalisyon dağılarak, hükümeti kurma görevi tekrardan Erbakan'a verilmiştir. Refah Partisi bu süreçte DYP ile anlaşarak 54. Hükümeti REFAH-Yol koalisyonu adıyla kurmuştur.

1995 seçimi öncesinde Doğru Yol Partisi, Refah Partisi karşıtlığını seçim kampanyasında en başa koyarak vatandaşlardan oy istemiştir. Refah Partisi' de seçim kampanya sürecinde DYP eleştirileri ile meydanlarda ses getirmiştir. Ancak seçim sonrasında iki partinin birleşerek REFAHYOL Koalisyonunu kurmaları, şaşırtıcı bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Ancak Koalisyonun ortaya çıkışı ideolojik bir birliktelikten ziyade menfaate dayalı kazan-kazan stratejisine dayalı bir birliktelik olarak değerlendirilmektedir.

Koalisyonun küçük ortağı DYP, 24 Aralık 1995 seçimlerinde RP karşıtlığını temel alan bir strateji izlemesine karşın, yaklaşık 6 ay sonra bu parti ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. DYP, bununla da kalmamış seçim bildirgesinde sahip çıkacağını ileri sürdüğü ilkeleri göz ardı eden bir siyasal çizgi benimsemiştir. Gerek koalisyonun kurulmasında, gerekse DYP'nin RP ile ilişkilerine bakıldığında, Tansu Çiller'in Başbakanlığı dönemini ilgilendiren ve soruşturulmak üzere TBMM gündemine alınmak istenen üç gensoru önergesinin belirleyici etkisi olduğu konusunda nesnel gözlemcilerin hepsi hemfikirdir (Özcan, 2000).

Refahyol Koalisyon dönemi her bakımdan Türkiye'nin en ilginç hükümetlerinden birisi olmuştur. Siyasette karşılıklı menfaat ilişkisine dayanan bu birliktelik özellikle dış politika konularında çeşitli ayrılıklara yol açmıştır. Hatta Türk dış politikası bu dönemde çift başlılıkla yönetilen bir hüviyete bürünmüştür. Başbakan Erbakan ve Devlet Bakanı Abdullah Gül yönetiminde doğuya yönelik açılımlar yapılırken, Dışişleri Bakanı Tansu Çiller denetiminde ise, Batı Politikası izlenmiştir (Özcan, 2000).

Refah Partisinin ideolojisi gereği, dış politikada İslamcı bir yaklaşım izlenmiş olup, Müslüman ülkelerin iş birliği ile oluşturulan D-8 gibi uluslararası örgütler kurularak, dünya siyasetinde İslamcılığı farklı bir noktaya taşıma hedefi güdülmüştür. Refah Partisinin seçmenlerine sıkça dile getirmiş olduğu dış politika mottosu, 'Lider Türkiye', 'Şahsiyetli dış Politika' söylemleridir. Bu söylemlerin içerisinde anti-Amerikancı ve anti-kapitalist bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Refah-Yol koalisyonu döneminde ekonomik alanda istikrar sağlandığı söylenebilir. Refah Partisinin seçim meydanlarında sıkça dile getirdiği 'Adil Düzen' programının ekonomiye çok fazla etki yaptığı söylenemez. Adil Düzen politikasında faize doğrudan olmasa da dolaylı yoldan yer verilmekte bunun adı da 'Kar Payı' olarak isimlendirilmektedir. Koalisyon dönemi boyunca ekonomi politikaları öncekilerden farklı bir görüntü sergilememiştir. Refah Partisinin Adil Düzen sloganı ile tanımladığı politika uygulama araçları bu dönemde devreye sokulmamıştır. Faiz ve vergi uygulamalarında belirgin değişiklik olmadığı gibi, değişiklik yönünde ciddi bir adım da atılmamıştır (Önder, 2016).

DYP Genel Başkanı Tansu Çiller'in önceki dönemde Başbakanlığı sırasında yaşadığı çeşitli sıkıntılar⁶ neticesinde hakkında açılacak soruşturmaların sonucunda Yüce Divan'a gitme ihtimalinin zorlukları perspektifinde Refah-Yol koalisyonunda Refah Partisi'ne rehin düşmüş izlenimi vermiştir. Ülke gündemindeki siyaset, ekonomi, işsizlik, enflasyon, dış politika gibi konularda etkisiz durumda kalmasına karşın, tek ilgilendiği ve mücadele verdiği konular hakkındaki Yüce Divan'a gidecek iddiaların bertaraf edilmesi idi.

⁶ Yolsuzluk iddiaları, Eşi Özer Çiller'in ülke yönetimine karışması iddiası.

‘DYP sayesinde iktidar olabilen Refah Partisi’ görüntüsünün yerini ileriki aylarda, ‘RP sayesinde Genel Başkanı Yüce Divana gönderilmeyen DYP’ görünümüne bıraktığı gözlemlenmiştir. Bu güç kayması, iç siyasette fiilen RP’nin tek başına iktidar olabileceği olasılığını ortaya çıkarmıştır (Şimşek, 1996).

Tansu Çiller hakkındaki soruşturma önergelerinin Refahlı vekiller tarafından engellenmesi ve Susurluk Kazası⁷ sürecinin temel aktörlerinden olan DYP Milletvekili Sedat Bucak’ın araç içerisinde yer alması sonucu DYP’nin mafya ile irtibatı olan bir siyasi parti durumuna düşmesi neticesinde, DYP ortağı RP karşısında oldukça ezilmiştir. Bu gelişmeleri takip eden RP, artık koalisyon ortaklığı yerine tek başına iktidar olabileceği politikalar üzerine yoğunlaşmıştır. Tarikat liderlerine iftar, Taksime Cami yapılma fikri, Ayasofya’yı tekrar Cami yapma düşüncesi, memurların mesai saatlerine namaz ayarı yapılması, başörtüsü yasağının kaldırılması ve İmam-Hatiplerin daha da güçlendirilmesi fikirleri, kendi seçmen tabanını konsolide ederek tek başına iktidar olma hedefine yöneliktir. Refah Partisinin kendi ideolojisi ile uyumlu girişimleri siyasetin gerilmesine ve özellikle Refah-Asker arasında iplerin gerilmesine yol açmıştır.

Yaşanan gelişmeler, kamuoyu baskısı, muhalefetin sıkı markajı ve askerın hükümetin üzerinde adeta Demoklesin kılıcı gibi belirmesi üzerine, Refah-Yol Koalisyonu dağılma sürecine girmiştir. Erbakan ve Çiller anlaşması sonucu, Erbakan Başbakanlıktan istifa edecek yerini, iki parti arasında yapılan protokol sebebiyle Çiller’e devredecekti. Ancak Cumhurbaşkanı Demirel burada duruma müdahale ederek, Erbakan’ın istifası sonucunda hükümeti kurma görevini Tansu Çiller’e değil, Mesut Yılmaz’a vererek herkesi şaşırtan bir karara imza atmış ve Refah-Yol Koalisyonunun sonunu getirmiştir (<https://t24.com.tr/haber/demirel-cillere-hukumeti-kur-diyemezdim,33545>, 2009).

⁷ Susurluk Kazası: DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak, Polis Okulu Müdürü Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay sahte kimlikli Abdullah Çatlı ile sevgilisi 1970 doğumlu Gonca Us’ un içinde olduğu 06 AC 600 plakalı araç bir kamyonla çarpışmıştır. Devlet-Siyaset-Mafya üçgeninin yer aldığı kaza toplum tarafından Susurluk Skandalı olarak nitelendirilmiştir.

2.2.1. Refahyol Koalisyonu Tartışmalı Uygulamaları

1995 Yılı Genel Seçimleri sonrası kurulan Refahyol Koalisyon Hükümetinin tartışmalı ve gerginliği tırmandıracak uygulamaları ön plana çıkmıştır. Refah'ın seçmen nezdinde karşılık bulmasıyla artık bir sonraki seçimde tek başına iktidar olabileceği hesaplarıyla beraber, kendi taban ve seçmeni üzerinde İslami camianın hoşuna gidecek hamlelerde bulunmaktan geri kalmamıştır.

Türk siyasetinin merkezinde olan, ancak perde arkasında kalan Ordu faktörü göz ardı edilmiştir. Erbakan, genel çerçevede Refahyol iktidarına soru işaretleriyle yaklaşan askeri, sakinleştirme ve yatıştırma politikasını benimsemiştir. Ancak Refahlı bazı yöneticilerin, Belediye Başkanlarının söylemleri, hükümetin icraat ve uygulamaları askerlerde hoşnutsuzluk yaratmıştır.

2.2.1.1. Refah Partisinin Siyasal Söylemi

Necmettin Erbakan'ın Partisinin 13 Nisan 1994 tarihinde ki grup toplantısında yaptığı konuşmada, Laik kesimin ve askerin tepkisini çekecek şu ifadeleri kullanmıştır; 'Refah Partisi iktidara gelecek, adil düzen kurulacak. Sorun ne; geçiş dönemi sert mi olacak yumuşak mı, tatlı mı olacak kanlı mı olacak? Bu sözler Ankara'da büyük etki bırakırken, hemen ertesi gün DGM, Yargıtay ve cumhuriyet Başsavcılığı Erbakan hakkında soruşturma başlatmıştır (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012).

Seçim öncesi mitinglerden birinde Erbakan şu ifadeleri kullanmıştır; "Bunlar Cumhuriyetin son kadroları, bunlardan kurtulmamıza az kaldı. İslam Birliği'nin gerçekleşmesi yakındır. İslam Birleşmiş Milletleri' ni, İslam Nato' su nu, İslam Ortak Pazarı'nı kurmalıyız. Konya İslam Birleşmiş Milletlerinin başkenti olmalı. Refah Partisi iktidara geldiğinde para birimini değiştirmekten de bahsediyor. İlk iş olarak TL'yi kaldıracağını, bir yüzünde La İlahe İlallah yazılı olan İslam Dinarı' nı kullanacağını deklare etmiştir (Bican, 2012).

Kayseri'nin Refah Partili Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin 10 Kasım günü söyledikleri ülke gündeminde bomba etkisi yaratmıştır. Başkan Karatepe, Vali, Garnizon Komutanı ve diğer Mülki İdare Amirleriyle beraber 10 Kasım 1996 tarihinde, anma törenlerine katılmış ve Atatürk büstüne çelenk bırakmıştır. Başkan Karatepe aynı gün Refah Partisi Kayseri İl Divan toplantısına katılmış ve burada şunları söylemiştir. “Bu sabahki törene ağlayarak katıldım, benim süslü püslü görüldüğüme bakarak laik olduğumu sanmayın, resmi görevim dolayısıyla katılmak zorunda kaldım. Cumhuriyet rejimi bir dikta rejimidir, RP'li olarak bir başıma ben kalsam da bu rejimle bu zalim düzenle mücadele edeceğim” (Bican, 2012).

Kayseri'de 10 Kasım'da söylenen bu sözler Türkiye'de infial yaratarak, toplumsal tepkilere neden olmuştur. Anıtkabir'e yürüyüş düzenleyen halk tarafından, “Türkiye laiktir laik kalacak.” sloganları atılmıştır.

Yine bu dönemde, Refah Partisi Milletvekili Şevki Yılmaz'ın yıllar önce söylediği sözleri içeren bir video, televizyonlarda yer almıştır. O videoda Şevki Yılmaz'ın söyledikleri üzerinden tekrardan irtica eleştirileri yapılmıştır. Videoların birinde Yılmaz şu ifadeleri kullanmıştır; “Ben Hizbullah'ım ve Hizbullah olmaktan şeref duyuyorum.”, “*Dediler ki eşinizle birlikte 30 Ağustos kokteyline katılın, bana bak dedim, ben deyyus değilim.*”

Refah Partisi sözcüsü Hasan Hüseyin Ceylan'ın servis edilen bir video kasetinde ise şu ifadeler kullanılmıştır; “*Asker kalkmış diyor ki, Pkk'lı olmanıza müsaade ederiz ama şeriatçı olmanıza asla. Bu kafayla çözemezsiniz, çözüm mü istiyorsunuz, çözüm şeriatçılıktır*” (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012).

Medya ve kamuoyuna servis edilen bu video-ses kasetlerin esas olarak amacı, TSK'nın çeşitli enstrümanlarla beraber sivil toplumu yönetmek için bu tartışmaların kamuoyunu TSK'nın istediği şekilde yönlendirilmesini sağlayarak, Refahı iktidardan göndermek için toplumun laiklik konusundaki hassasiyetini tırmandırmak ve rejimin irtica tehlikesi altında olduğu izlenimi verilerek, Refah Partisinin iktidardan gidişini hazırlamak şeklinde yorumlanmaktadır. Refah Partisi ve Necmettin Erbakan'ı günden güne yaralamaya devam eden bu süreci, Erbakan ve Refah Partisi iyi yönetememiştir, her ne kadar topluma karşı bu kasetlerde geçen korkutucu ifadeleri yumuşatmaya ve

laik düzenle bir problemlerinin olmadığını söylese de, toplum tarafından durum böyle algılanmamıştır.

2.2.1.2. Başörtüsü Sorunsalı

Başörtüsü ya da diğer adıyla türban meselesi Türk siyasetini uzun yıllar etki altında bırakan ve 28 Şubat sürecinin önemli sebeplerinden birisidir. İslam dini ve kurallarına göre kadınların başını örtmesi dinen emir olunmuş iken, Türkiye’de özellikle laik ve Kemalist kesimlere göre başörtüsü; rejim karşıtlığının simgesi, gericiliğin sembolü, siyasal islamın en önemli objesidir. Bu noktada Türkiye’de başörtüsü siyaseten en önemli sorunlardan biri haline gelmektedir. Uzun yıllar boyunca başörtülü kadınların eğitim, iş ve sosyal hayattan dışlanmaları toplumda derin yaralanmalara sebep olmuştur.

Türban; dinin siyasileşmesi, özellikle Arap ülkelerinde toplumun tabandan İslamileşmesi (politik bağlamda) ve rejime muhalefet odakları oluşturması anlamında önemli bir simgedir.⁸

28 Şubat döneminde yapılan bütün uygulamalar, “İrtica” algısına dayandırılmış ve ülkede ki başörtülü kadınlar hukuksuz uygulamaların birincil hedefi haline gelmişlerdir. 28 Şubat MGK Kararları ile hedef kitle üzerindeki baskılar sertleşmiş olup, başörtüsü takan kadınların başta kamu kurumları olmak üzere mesleklerinden men edilerek, sosyal ve çalışma hayatının dışına itilmişlerdir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin başörtüsü meselesine bakışı da Kemalist kesimle benzerdir. Eşi ya da ailesinden herhangi bir kadının başının kapalı olmasından dolayı askeri okullara girişte engeller konulduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Evladı askere giden başörtülü annelerin yemin töreni için kışla içlerine sokulmadığı, yemin törenlerinin tellerin dışından izlendiği zamanlar olmuştur.

⁸ Türkiye’de kamusal alanda başını ilk örten kadın 1950’li yıllarda Dr. Hümeysra Ökten’dir. İlk başörtülü öğrenci ise, 1964 yılında Tıp Fakültesi öğrencisi Gülsen Ataseven’dir, Cerrahpaşa’yı birincilikle bitirmiş olmasına rağmen kürsüye çıkarılmamıştır. Başörtünün öğrenci eylemine sebep olduğu ilk olay, Hatice Babacan’ın 1967’de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde derse başını örtterek girmesiyle yaşanmıştır. (Bulut, 2008)

Buna benzer örneklerden birisi de Ermeni asıllı gazeteci Hrant Drink tarafından kızının mezuniyet töreni için kampüs içerisine alınmayan anne için şu şekilde örnek vererek tepki gösterilmiştir; “Kızının mezuniyet törenine giden ama başı kapalı olduğu için törene alınmayan annenin o anda yaşadıklarının nasıl bir ruh hali olabileceğini diğer annelere bırakayım. Ben daha ziyade kendimi o babanın yerine koymaya çalışıyorum. O anda o başörtüsünü kadının başından çekip alarak, kendi Hristiyan eşimin kafasına geçiresim ve içeri dalasım var, hadi gelin bizi de dışarı atın diye bağırasım var” (Tezcan, 2019).

Başörtüsü sorunu ve Kılık – Kıyafet Kanunu hakkında, 20 Aralık 1996 tarihinde partisinin grup toplantısında konuşan Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, Şu ifadeleri kullanmıştır; “Üniversitelerimizde artık başörtüsü sorunu duymak istemiyorum. Bırakın insanlarımız, evlatlarımız üniversiteye mini etekle gidecekse mini etekle gidebilsinler. Blucinle gideceklerse öyle gitsinler, başını örtecekse başını örtsün. Bırakın bunları artık, ülkenin bunların ötesinde başka sorunları da var.” (Bican, 2012)

2.2.1.3. Sincan ve Kudüs Gecesi

Kudüs Gecesi etkinliği, 28 Şubat sürecinde en önemli mihenk taşlarından birisidir. Askerin perde arkasından sahneye çıkarak, tankları sokaklarda yürüttüğü ve hükümete bir nevi darbe korkusu verdiği olayların fitilinin ateşlendiği etkinliktir.

31 Ocak 1997 tarihinde Ramazan ayının son günü Sincan Belediyesi tarafından organize edilen etkinliğe İran Büyükelçisi katılmış ve yine etkinlik kapsamında kimi ülkeler tarafından terör örgütü görülen Hamas ve Hizbullah örgütlerinin bayrakları ve liderlerinin portreleri asılmıştır. Etkinlikte İran Büyükelçisi İran Rejimini övmüş ve laik Türk sistemini ağır sözlerle yermiştir. 31 Ocak (Ramazan ayının son cuma günü) İran lideri Humeyni tarafından “Kudüs Günü” olarak ilan edilen bir tarihtir. Olayın ardından İran Büyükelçisi ve İran İstanbul Başkonsolosu Türkiye’den ayrılmıştır. Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız, Başbakan Yardımcısı Çiller’in talimatıyla, İçişleri Bakanı Meral Akşener tarafından görevinden alınmıştır. Bekir Yıldız ve görev alan belediye çalışanları hakkında hem Cumhuriyet

Başsavcılığınca, hem de DGM Başsavcılığınca “Hizbullah Terör Örgütü üyeliği”, “Yardım ve yataklık” suçlarından iki ayrı adli soruşturma başlatılmıştır.

Adalet Bakanı Şevket Kazan, Bekir Yıldız’ı tutukluluğu sürecinde (Pazar Günü) ziyaret etmiş, Adalet Bakanı sıfatıyla yaptığı bu ziyareti Anayasa Mahkemesinde görülen Refah Partisi’nin Kapatılması davasının, kapatma gerekçelerinden birisini oluşturmuştur. DGM Başsavcılığınca Bekir Yıldız dahil 11 sanık hakkında “Hizbullah Terör örgütüne üye olmak / propagandasını yapmak” suçlamasıyla dava açılmış, DGM de yapılan yargılama sonucu Bekir Yıldız’a verilen 4 yıl 7 ay mahkumiyet cezası Yargıtay tarafından onanmıştır. Bu süreçte Bekir Yıldız yurt dışına kaçmış 3 yıl sonra çıkan “af” tan yararlanarak yurda dönmüştür. (Siyasi Gerekçeler, 2015)

Kudüs Gecesi sonrasında, CHP 3 Şubat 1997 tarihinde, 2000 kişiyle Sincan ilçe merkezinde bir gösteri yaparak, yaşanan olaylar için Refah Partisi’ni protesto etmiştir. Chp Genel Sekreteri Adnan Keskin ise, Necmettin Erbakan için “yeşil tespihli şeytan” ifadesini kullanınca, Refah Partililer ile CHP’liler arasında arbede yaşanmıştır. (Bulut, 2008)

Sincan’da yaşanan Kudüs Gecesi’nden 2 gün sonra sabah erken saatlerde, Sincan caddelerinde tanklar ortaya çıkmıştır. Öncesinde Genelkurmay tankların yürütülmesini rutin bir tatbikat diye nitelemiş olsa da, normal olmayan tanklar yürütülmeden bir gün öncesinden Anadolu Ajansına haber verilerek, kameraların ve medyanın orada bulunması, tankların geçişinin gündem olmasıdır. Tankların yürütülmesi hükümete darbe olabileceğine dair gözdağı verme olarak nitelendirilmiştir.

Genelkurmay en başında her ne kadar rutin bir tatbikat diyerek geçiştirmiş olsa da, tankların yürütülmesinin asıl niyetini Çevik Bir dile getirmiştir. 21 Şubat tarihinde Türkiye-Amerika Konseyi’nin Washington’da ki balosuna katılan Çevik Bir, burada yaptığı konuşmada tankların geçişi için; “Demokrasiye balans ayarı yaptık” diyerek

askerin asıl amacını ve niyetini ortaya koyarak, Refahyol İktidarına bir mesaj verildiğini doğrulamıştır.

Emekli Tümgeneral Suat Eren, Hulki Cevizoğlu'nun sunduğu Ceviz Kabuğu programına telefon ile bağlanarak, "Kudüs Gecesinde sahnede oynanan oyunlar, Belediye Başkanı'nın söyledikleri, İran Büyükelçisinin konuşurulması, Hizbullah terör örgütünde yer alan liderlerin resimlerinin salonda asılması, gibi olaylar ülkede infiale yol açmıştır. 28 Ocak'ta gerçekleşen bu gecede, Sincan Belediye Başkanının yaptıkları ve söyledikleri ülke genelinde büyük rahatsızlıklara yol açarak adeta 28 Şubat günü toplanacak olan Milli Güvenlik Kurulunda kararların alınmasında bardağı taşıran son damla olmuştur." (Cevizoğlu, 2005) şeklinde yorumlarda bulunarak 28 Şubata giden süreçte Kudüs Gecesinde yaşananların önemine değinmiştir.

2.2.1.4. İran ve Libya Gezi Krizleri

Necmettin Erbakan'ın Başbakan olarak göreve başladığı Refahyol İktidarının Dışişleri Bakanı Tansu Çiller olmuştu. Çiller'in Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olması sebebiyle yoğunluğundan dolayı Dışişleri ile fazla ilgilenmediği eleştirileriyle beraber, TBMM'de hakkında açılan soruşturmalar dolayısıyla Dışişleri Bakanlığı makamı tartışılır hale gelmiş durumdaydı. Refah Partisi Milletvekili Abdullah Gül ise, koalisyonda ikinci bir Dışişleri Bakanı gibi temaslarda bulunmaktaydı. Dışişleri'nde yer alan çift başlılık durumu siyasete ve dış politikaya da sirayet etmekteydi. Nitekim en belirgin olay, Erbakan'ın Libya ziyaretine Dışişleri yetkililerinin karşı çıkması, buna karşın Refah Partili Abdullah Gül ve ekibinin Dışişleri yetkililerini by-pass ederek kendi organizasyonlarını yapmasıdır. (Oran, 2004)

Refahyol İktidarı Başbakanı olarak, Necmettin Erbakan'ın ilk yurt dışı ziyareti devlet teamüllerine uygun olarak KKTC'ye yapıldı. KKTC ziyareti sonrasında ise Batı ülkelerinin tepkisini çeken, "İran, Endonezya, Malezya, Singapur" ülkelerini içeren Asya ülkelerine ziyareti olmuştur. İran gezisinde Erbakan'ın İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'ye "MİT'in Suriye ve İran'ın Pkk' ya destek verdiği bilgisinden

kuşku duyduğunu ve MİT'in Mossad'ın etkisinde kalmış olabileceği" şeklinde bir söylemde bulunması, Türk kamuoyunda çok tepki çekmiştir. (Küçükboz, 2011)

2 Ekim'de başlayan Afrika gezisinin ilk ayağı olan Mısır'da yaşananların kamuoyunda tepkileri sürerken, Dışişleri bürokrasinin Libya ziyaretine olumlu bakmaması, bu ziyaretin Türkiye'nin menfaatlerine aykırı durumlar ortaya çıkarabileceği yorumlarına neden olmuştur. Dışişlerinin bu tutumu üzerine, ANAP, DSP, CHP ve Refahyol'un koalisyon ortağı DYP dahi, Libya gezisine milletvekili göndermemiştir. Sanki Refah Partisi hariç bütün siyasi partiler Libya'da yaşanacakları ön görmüş gibi, olayların faturasının kendilerine çıkmasını reddetmişlerdir. Hatta koalisyon ortağı DYP'li İçişleri Bakanı Mehmet Ağar, Erbakan'ın Libya Gezisi Kararnamesini imzalamamış, bu durum Refahyol koalisyon ortakları arasında gerilime neden olmuştur. (Yılmaz, 2012)

Necmettin Erbakan'ın biraz da Libya'da iş yapan Türk iş adamlarının alacaklarının tahsil edilmemesi sonucu, Kaddafi ile görüşerek Türk iş adamlarının sıkıntılarını gidermesi amacıyla Libya'ya gittiği bilinmektedir. Ancak, 6 Ekim tarihinde gerçekleşen Kaddafi ve Erbakan görüşmesi tam anlamıyla bir skandala dönüşmüştür. Kaddafi'nin Erbakan'ı havaalanında karşılamaması ve çadırda ağırlamasının yanında asıl skandal Kaddafi'nin Türkiye hakkında söyledikleri olmuştur. Kaddafi; *"Türkiye 1. Dünya Savaşı'ndan sonra iradesini kaybetmiştir, Türkiye'yi işgal etmişler, üsler kurmuşlar, bunu da Irak'a karşı kullanmışlardır. Türkiye laikliği seçerek İslam'ı reddetmiştir, Nato ve Batı ittifakından kopmalıdır."* (Özgan, 2008)

Kaddafi Türkiye hakkında söyledikleriyle herkesi şaşırtmış olup, Türkiye kamuoyunda esas bomba etkisi yaratan açıklamaları ise Kürtler ve PKK üzerinden olmuştur. Kaddafi'nin "Kürtlere zulüm yapıldığını ve PKK'yı terör örgütü olarak görmediğini" dile getirmesi ve bütün bu suçlamalara karşın Erbakan'ın gerekli tepkiyi veremediği eleştirileri kamuoyunda ve siyasi partilerce günlerce tartışılmıştır. Bu durumun yarattığı tepkiler neticesinde, TBMM'de Refahyol hükümeti aleyhine gensoru verilmiştir, gensoru onaylanmayınca hükümet ayakta kalmayı başarabilmiştir. (Ağdağ, 2008)

Erbakan'ın “Şahsiyetli Dış Politika” vizyonu ile yola çıktığı siyaset sürecinde Libya'da yaşananlar kendi siyasi hedefleriyle tezat bir durum ortaya çıkarmıştır. Kaddafi'nin PKK üzerinden Türkiye'ye ayar vermeye kalkması, bu konuda kırmızı çizgileri olan askeri ciddi manada rahatsız etmiş olup, asker ve hükümetin dış politika konusunda ayrı düşmeye başlamasının dönüm noktası olmuştur. Kaddafi'nin söyledikleri ve Erbakan'ın beklenen tepkiyi gösterememesi sebebiyle, ordunun kendini siyaset üstü bir kurum, rejimin koruyucusu ve kollayıcısı rolünde görmesi neticesinde, 28 Şubat müdahalesine giden süreçte bir eşik daha aşılmıştır.

2.2.1.5. Gerilimi Arttıran Diğer Sebepler

Refahiyol İktidarı sürecinde yukarıda değinilen başlıklarda yer alan, asker ve hükümet arasındaki gerilimi tırmandıran olayların dışında, laiklik-muhafazakarlık ideolojisi kavramı çerçevesinde çeşitli olaylarda yaşanmıştır.

Refah Partisi ve asker arasındaki restleşmelerin en büyüğü Başbakanlıkta verilen iftar yemeği sırasında gerçekleşmiştir. Laik çevreler ve hükümet arasında böyle bir gerilimin olduğu zamanda, Erbakan'ın 11 Ocak 1997 tarihinde Başbakanlık konutunda Diyanet İşleri mensuplarına ve tarikat liderlerini ağırlaması büyük tepki çekmişti. Tarikat liderlerinin cüppeli sarıklı kıyafetleriyle devletin resmi konutuna gelebilmesi bazı çevrelerce Cumhuriyet rejimine meydan okuma olarak algılanmıştır. (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012)

Necmettin Erbakan daha sonra yaptığı açıklamada, Başbakanlıkta vermiş olduğu iftar yemeğinin asıl niyetinin, devlet ile artık tarikat liderleri ve cemaatler ile barıştırmak olduğunu dile getirmiştir. Ancak asker tarafından rahatsızlığın en belirgin sebebi, artık Refah Partililerin açık bir şekilde konuşuyor, davranıyor olmalarıdır.

7 Ağustos 1996 tarihinde, YÖK Başkanı Kemal Gürüz, bütün üniversite rektörlerini Ankara'da toplayarak, önce Anıtkabir ziyareti yaptırıyor ve akademisyenler adına iktidara ultimatoma vermiştir. Gürüz basın açıklamasında, ‘Cumhuriyetin temel ilkelerine sadık kalacaklarını ve laiklik karşıtlarına saygı duymayacaklarını’ belirtmiştir. (Kazan, 2014)

29 Ağustos 1996 tarihinde GATA mezunlarının diploma töreninde, Başbakan Erbakan'ın gönüllü korumalığını yapan Sakarya Grubu olarak isimlendirilen sakallı korumlar, Kılık Kıyafet Yönetmeliği kapsamında askerler tarafından GATA'ya sokulmamıştır. Bu olay, Genelkurmay ve hükümet arasındaki gerilimi artıran bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. (Yüksel, 2004)

PKK tarafından kaçırılan askerlerin kurtarılması amacıyla, RP Van Milletvekili Fethullah Erbaş'ın bir heyet ile Kuzey Irak'ta PKK kampına gitmesi ve bu ziyaretin görüntülerinin medyaya yansması askerlerin büyük tepkisine neden olmuştur. TSK'nın üst düzey yetkilileri kendilerinden habersiz PKK kampına gidilmesinden rahatsızlık duyduklarını dile getirmişlerdir. (Doğançay, 2014)

Türkiye'de yer alan en önemli Sivil Toplum Kuruluşlarından olan TÜSİAD'ın yayınladığı “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” raporu kamuoyunda günlerce tartışılmıştır. Bu rapora göre; seçimlerde barajın %5’e çekilmesi, parlamenter sistemin yeniden düzenlenmesi, MGK’nın anayasal kurum olmaktan çıkarılması, Genelkurmay’ın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması gibi sivilleşme yolunda adımlar atılması istenmiştir. Raporda yer alan bu maddeler Genelkurmay’ın tepkisini çekmiştir. Raporun diğer maddeleri ise; zorunlu din derslerinin kaldırılması, İmam-Hatiplerin ilk üç yılının kaldırılması, İmam-Hatiplere kız öğrenci alınmaması gibi maddeleri içermesinden dolayı başta Refah Partisi olmak üzere toplumdaki muhafazakar tabanın tepkisine sebep olmuştur. (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012)

Diğer STK ve derneklerin organize ederek Refah Partisi aleyhinde düzenlediği “İrtica” temalı mitingler ve eylemler toplumdaki gerilimi ve karışıklığı fazlasıyla arttırmıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği’nin Başbakanlık iftarı için suç duyurusunda bulunması, ‘Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü’nün Çağdaş Hukukçular Derneği tarafından organize edilerek yapılması, Mustafa Kemal Derneği’nden yapılan açıklamada, ‘Cumhuriyete karşı Atatürkçüler yeniden Samsuna çıkmaya hazırlar.’ Şeklinde ifadeler yer almıştır, bu ifadeler Laik kesimi konsolide ederek Refah Partisine bir tepki oluşturma amacındadır. (Kazan, 2014)

Ülke içerisinde daha önce varlıklarından haberdar olunan Aczmendiler isimli marjinal grup, ilk kez Ankara Kocatepe Camisinde bir Cuma namazı sonrası ortaya

çıkıştır. 29 Aralık 1996 günü Cuma namazı sonrası tuhaf kıyafetli, ellerinde asaları olan az sayıdaki bu marjinal grup yürüyüş yaparak; “Yaşasın İslam, Yaşasın Şeriat” , “Kahrolsun Laiklik” gibi toplumun her kesimini rahatsız edecek cinsten sloganlar atmışlardır. Bunun akabinde Aczmendi Tarikatı Şeyhi olan Müslüm Gündüz’ün, Fadime Şahin isimli genç bir kadınla uygunsuz bir şekilde basılması ve bu baskının gazeteciler tarafından kameraya yansıtılması tüm kamuoyunu rahatsız etmiştir.

Bütün bu olanların aslında Refahyol koalisyonu ya da Refah Partisi ile doğrudan alakalı olmamasına rağmen, İrtica tehlikesini televizyon ve gazeteler aracılığı ile halka anlatan medya, sanki Refah Partisi’ne karşı irtica tehlikesi üzerinden bir baskı oluşturmaya çalışmaktadır. 28 Şubat sürecinin bazı komutanları, 2012 Nisan ayında yargılandıkları mahkemede, televizyonların haber kanallarına çıkan gazeteciler, cami avlularında ve sokaklarda gösteri yaparak polisle çatışan Aczmendilerin büyük bir bölümünün TSK içerisinde görevlendirilmiş provakatörler olduklarını, bu görevi bir darbeye zemin hazırlamak amacıyla yürüttüklerini iddia etmişlerdir. (Bican, 2012)

Gerilimi arttıran diğer bir husus olarak Taksim Camii tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Refahyol iktidarı zamanında Erbakan’ın seçim vaatleri arasında yer alan Taksim Cami tekrardan gündeme gelerek, Erbakan bu caminin yapılacağını açıklamıştır. Refahyol hükümetinin her icraat ve uygulamasını laikliğe aykırı ve rejime muhalefet olarak yorumlayan kimi çevreler tarafından, Taksim Camisi projesi de bu kapsamda değerlendirilmiş olup, kamuoyunda bazı kesimlerce tepkilere sebep olmuştur. (Doğançay, 2014)

2.3. 28 Şubat’ta Etkin Kurum ve Kuruluşlar

28 Şubat MGK Toplantısına giden süreçte çeşitli kurumlar ve oluşumlar da etkili olmuştur. Milli Güvenlik Kurulu gibi anayasal yetkileri elinde bulunduran, hükümetlerin üzerinde istediği zaman baskı uygulayabilen bir kurumun varlığı ya da bu kurumun bu kadar yetkiyle donatılmış olması Türk demokrasisinin gelişmemesi yönünde bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. MGK’nın gücü sayesinde askerler istedikleri zaman BÇG gibi perde arkasında yer alan kuruluşları kurarak, toplumu istedikleri gibi yönlendirmişlerdir.

2.3.1. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

Türkiye’de Milli Güvenlik Kurulu resmi olarak, 1960 askeri darbesi sonrasında askeri karar vericiler tarafından oluşturulan 1961 Anayasasında kendine yer bulmuştur. Milli güvenlik kavramının askeri çevrelerle sınırlı bir kavram olmaktan çıkarılıp genel kullanıma sunulması 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında rastlamaktadır. Darbe sonrası yapılan düzenlemelerle ordu siyasal istikrarın sağlayıcısında temel unsur durumuna getirilmiştir.⁹

Ordunun siyasal iktidar karşısında eşit bir konum edinebildiği, rejimin koruyucusu olarak yer aldığı bu dönemde, toplumsal faaliyetleri ve sivil siyaseti denetleyebilmek adına, milli güvenlik kavramını hukuk ve siyaset literatürüne sokmayı başarmıştır. Ordu veya askeri temsil eden resmi çatı kuruluş MGK olmuş olup, konumunun meşrulaşması için ‘milli güvenlik’ veya ‘ulusal güvenlik’ kavramları ön plana çıkarılmıştır. (Özcan, 2000)

Günümüz Türkiye’sin de ki Milli Güvenlik Kurulu usul, esas, yetki ve görevleri 1982 Anayasasında yer alan 118.maddede belirtilmiştir. *Madde 118 – (Değişik birinci fıkra: 3/10/2001-4709/32 md.) Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Cumhurbaşkanı yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlarından kurulur. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir. (Değişik birinci cümle: 3/10/2001-4709/32 md.) Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti*

⁹ Türkiye’de Milli Güvenlik kavramının ortaya çıkışı ise, İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır. Türk toplumunda asker-millet anlayışı olmasıyla sebebiyle, Osmanlı zamanlarından hafızalarda kalan *müdafa-i memleket*, *milli müdafaa* gibi tanımlamalar, ilerleyen süreçte Milli Güvenlik Kavramının toplum-bürokrasi tarafından kabullenilmesini kolaylaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde Türkiye’nin bu savaşa veya başka türden savaşlara girmesi endişesi sebebiyle, olağanüstü hallerde organizasyon bozukluklarına yol açmadan, barış zamanlarında asker ve sivil yöneticilerin birlikte koordinasyon halinde çalışması ve Türkiye’ye yönelik tehditleri önceden tahmin ve tespit ederek, bertaraf etme çabasıyla böyle bir çalışma yapılması gerekliliği sebepleriyle birlikte ortaya konulmuştur. 1944 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından taslak şeklinde hazırlanan Milli Güvenlik Kavramının altyapısı, 1961 anayasasında hukuksal ve siyasal bir zemine oturmuştur.

ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Cumhurbaşkanına bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Cumhurbaşkanınca değerlendirilir. Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanı yardımcısının başkanlığında toplanır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir. (www.mevzuat.org)

Ülkemizin milli güvenlik yapılanmasını 4 ana dönem halinde incelemek mümkündür.

- Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği Dönemi (1933 - 1949)
- Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği Dönemi (1949 - 1962)
- 1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1962 - 1982)
- 1982 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1984 -....) (www.mgk.gov.tr)

1960 darbesi sonrası yapılan Anayasa değişikliği ile Milli Güvenlik kurulunun kurulması ve MGK kararlarının bağlayıcı hale getirilmesi sayesinde kendilerine bir anayasal zemin bulmuştur. 1961 Anayasa'sında MGK hükümete tavsiye niteliğinde kararlar veren bir danışma mekanizması olarak düzenlenmiş durumdaydı. Ancak 1980 darbesinden sonra, yazılan Anayasa'da ise MGK'nın otoritesi artırılmış ve Bakanlar Kurulu'nun MGK Kararlarını öncelikle dikkate alması gerektiği hükmü getirilmiştir. (Gürsoy, 2013)

Kısacası Milli Güvenlik Kavramının Türkiye’de seyrettiği gelişime bakıldığında, asker-sivil ilişkileri açısından askerin sivil iktidar karşısında hakim güç olarak rejimin ve ülkenin koruyucusu tarzında bir anlayışla hareket ettiği, sivil siyaseti her türlü baskı ve etki altına alabileceği bir ortamda yani Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanan ilk askeri darbeden sonra siyasal ve hukuksal bir hakka kavuşmuştur. Asker kendisini partiler üstü veya siyaset üstü bir şekilde konumlandırarak, sadece iç ve dış güvenlik meselelerine değil, toplumun her alanını denetleyebilmek ve sivil siyaset üzerinde kendisine bir meşruiyet kazandırmıştır.

2.3.2. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi

Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik kurulu Genel Sekreterliğince oluşturulan, devletin ilgili bakanları, birimleri ve yöneticileri tarafından yapılan değerlendirme, öneri, istek ve şikayetlere karşın, ülkeyi iç ve dış tehditleri korumak amacıyla oluşturulan ve kamuoyuna ilan edilen belgedir. Kamuoyuna bu belge *Kırmızı Kitap* olarak adlandırılmaktadır.

2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2/b. maddesinde, Devletin Milli Güvenlik Siyaseti; "Milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği görüşler dahilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenlik siyaseti, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde yer almaktadır.

Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, yürütme organı olan Bakanlar Kurulu'nun Anayasanın 117'nci ve 118'nci maddelerinde yazılı devletin milli güvenliğinin sağlanmasına yönelik görevleri çerçevesinde planlamaya yönelik bir idari tasarrufu olup, ana esasları ihtiva eden özlü bir metindir. Söz konusu belge, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ve Türk Milleti'nin refahına ilişkin izlenecek milli güvenlik siyasetinin esaslarını içeren bir yol haritası konumundadır. (www.mgk.gov.tr)

İrticanın Milli Güvenlik Siyaseti Belgesine eklenmesi 1972 yılında olmuştur. Milli Nizam Partisinin din eksenli yürüttüğü siyasi hareket sonucunda, kamuoyu tarafından irticanın tehlike arz ettiği iddia edilerek MGSB' eklenmiştir. (Türk, 2021)

Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin bir vesayet ya da baskı unsuru olmadığını, sadece stratejik hedef planlardan oluşan bir belge olduğunu savunan Genelkurmay Eski Başkanı İlker Başbuğ'a göre; “ Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, MGK Genel Sekreterliği koordinatörlüğünde ilgili bakanlar ve Genelkurmay Başkanı imzasıyla hazırlanır, MGK tarafından görüşülür, tartışılır. Bakanlar Kurulu burada alınan kararları uygulamak zorunda değildir. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, bir MGK kararı değil Bakanlar Kurulu kararının sonucudur. (Başbuğ, 2016)

2.3.4. Batı Çalışma Grubu (BÇG)

Batı Çalışma Grubu, Oramiral Güven Erkaya'nın komutanlığını yapmış olduğu, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda, fikir babasının Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir olduğu söylenen, 28 Şubat Kararlarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemek, gözetlemek, takip etmek için kurulduğu iddia edilen bir yasa dışı ekiptir. BÇG' nin 28 Şubat sürecinde, valilerden kaymakamlara, iş adamlarına, gazetecilere ve sivil-askeri devlet bürokrasisinde yer alan yaklaşık 6 milyona yakın insanı fişlediği söylenmektedir.

Batı Çalışma Grubu'nun ortaya çıkmasıyla, Türkiye'de yer yerinden oynamıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Meral Akşener, Radikal Gazetesi'ne vermiş olduğu röportajda BÇG' nin nasıl ortaya çıktığını anlatmıştır; “*Bana gelen, TSK içindeki Batı Çalışma Grubu'na ait bir dosyaydı ve fişleme konusuna ilişkin bir belgeydi. Valilerden, siyasi parti yöneticilerine, gazetecilere, iş adamlarına herkesin fişlenebildiği, hakkında bilgi toplandığı bir sistemden bahsediyoruz burada. Bu çalışmanın yasal dayanağı yoktu. Ben İçişleri Bakanı'ydım. Böyle bir yapılanmayı gördüm, gereğini yaptım. Önce konuyu Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'e, sonra Başbakan Erbakan'a bildirdim. Erbakan Cumhurbaşkanı Demirel'e, o da*

Genelkurmay Başkanı Karadayı'ya ilettili. Hükümetle karşı bir hareketti bu. 28 Şubat MGK' sını dan sonra zaten hepimiz bir rahatsızlık olduğunu biliyorduk. Bu konu o sırada devletin birimleri arasında deşifre oldu ama kamuoyuna yansımadı. Ama Refahyol düştükten sonra birdenbire bu belge Sabah gazetesinde yayımlandı. Ve ben, on beş gün boyunca vatan hainliğiyle suçlandım. Emniyet istihbaratın casusluk yaptığına yönelik yayınlar yapıldı. Bülent Orakoğlu tutuklandı. Sonra askeri mahkemede beraat etti. Sonuçta 28 Şubat'a karşı çıkan herkes bir bedel ödedi. Kimi işsiz kaldı, kimi hapis yattı.” (www.radikal.com.tr)

Batı Çalışma Grubu'nun varlığı ile alakalı çok keskin tartışmalar yaşanmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'ya göre, böyle bir ekip yoktur veya varsa da kendisinin bu ekipten haberi yoktur. Karadayı'nın ifadelerine göre; bu çalışmalar Genelkurmay Başkanı'ndan izinsiz, onaysız, habersiz bir biçimde gerçekleşmiş olabilir.

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu 25 Haziran 2012 tarihinde, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'ya, BÇG ile ilgili sorularını sormuştur. Karadayı'nın verdiği cevaplara göre ise BÇG diye bir grup hiç olmamıştır. Komisyonun sormuş olduğu; “ Batı Çalışma Grubu hakkında bilginiz nedir? Kurulması talimatını siz mi verdiniz? İnsanların fişlendiğinden haberiniz olmadı mı?” sorularına karşılık; “Batı Çalışma Grubu ismini dahi tam net hatırlamıyorum, bu şuan da dava meselesi, onun içinde fazla konuşmak istemiyorum. Batı Çalışma Grubu diye bir grup yoktu. Fişlenme meselesini de ilk defa duyuyorum, kesinlikle haberim yok. Şu fişleme meselesini dava açıldıktan sonra duydum ve şaşırdım. Böyle bir fişleme neden olsun? Ben niye fişleyeyim, ilk kez duyuyorum.” Şeklinde cevaplar vererek, TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu'na kendisinin bu grupla bir alakasının olmadığını beyan etmiştir. (Öztürk, 2013)

3 Ocak 2013 tarihinde Ankara Cumhuriyet Başsavcısı tarafından ifadesi alınmak üzere Ankara'ya getirilen Karadayı, Cumhuriyet Başsavcısının önceden hazırlamış olduğu 83 soruya cevap vermiştir.

Bu cevaplar genel olarak; TBMM Darbeler Araştırma Komisyonu'na vermiş olduğu cevaplara benzer olarak; “bilmiyorum, haberim yok, bilgim dışında bazı şeyler olmuş olabilir.” Şeklindeydi. Başsavcının sormuş olduğu; *10 Nisan 1997 tarihli iki sayfadan oluşan Batı Çalışma Grubu konulu Çevik Bir imzalı belge gösterildi. Çevik Bir, imzanın kendisine ait olduğunu ve emir komuta silsilesiyle doğrultusunda hazırlandığını belirtmiştir. Belgenin 1. Maddesinde devletin laik ve demokratik yapısını hedef alan irticai faaliyetlerin ciddi bir tehdit oluşturmaya başladığı, bu tehdidin de TSK'nın birinci öncelikli vazifesi haline geldiği ifadelerinden ne kastedilmektedir?* Sorusuna karşılık, Karadayı; “*Aradan 15 yıl geçti, benim bu belgeden haberim ve paraşim da yoktur. Genelkurmay Başkanlığı karargahımızda hazırlanan bu belge 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulunda alınan kararlara paralel hazırlanmış bir belge görünümündedir. Aslında Kuvvet Komutanlarına yazılan yazılarda benim imzam veya paraşim olması gerekir, karargah kendi iç bünyesinde böyle bir çalışma yaparak belgeyi hazırlayabilir. Belgeden haberim olmadığı, paraşim veya imzam olmadığı için söyleyecek sözümde yoktur*” (Öztürk, 2013) şeklinde bir cevap vermiştir.

Aslında Karadayı, Başsavcılığın BÇG ile bütün sorularına benzer cevaplar vererek, haberi, bilgisi ve imzası olmadığını beyan etmiş durumdadır, buna paralel olarak sözü edilen BÇG ile ilgili sorumluluğun bulunmadığını beyan etmiştir.

Batı Çalışma Grubu'nun başkanlığını yaptığı öne sürülen Orgeneral Çetin Doğan, kendisinin de imzası olan 16 Nisan 1997 tarihli ve bütün askerî birimlere gönderilen bir BÇG belgesinde, laiklik aleyhtarı faaliyetlerin arttığı vurgulanarak camilerin gözetim altına alınması emrediliyordu. Plana göre görevli askerî personel camilere gidecek ve laiklik karşıtı fiil ve sözleri ivedilikle garnizon komutanlıklarına bildirecekti.

Ancak aynı Çetin Doğan, köşe yazarlığı yaptığı internet sitesinde Batı Çalışma Grubu ile ilgili şu bilgileri vermektedir; *Batı Çalışma Grubu'nun faaliyet kapsamı, kuruluş yönergesinde açıkça yazılıdır. Gnkur. Başkanlığınca 10 Nisan 1997 tarihinde*

yayınlanan bu yönerge Başbakan Erbakan'ın 14 Mart 1997 tarihli direktifi paralelinde hazırlanmıştır. Batı Çalışma Grubuna verilen görev özetle; “Siyasi İslam'a geçit vermemek için ülkede meydana gelen irticai faaliyetleri ilgili ve yetkililere uygun ve yasal platformlarda bildirmektir.”

Batı Çalışma Grubu, hiçbir şekilde, bu kuruluş yönergesinin dışına çıkarak illegal herhangi bir faaliyet göstermemiştir. Bu yönergenin belirttiği faaliyet kapsamında olmadığı için, Batı Çalışma Grubu hiçbir kuruma icraya yönelik (görevden alma, okuldan, işten atma, vs.) emir ve talimat vermemiştir. Görev kapsamında belirtilen, yurt çapında meydana gelen irticai faaliyetlere ilişkin toplanan duyurum ve bilgiler ise çoğunlukla MİT ve Emniyet Genel Müdürlüğü kanalı ile alınmıştır. (Doğan Ç. , 2018)

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın savcılığa vermiş olduğu ifadeden sonra, Karadayı hakkında 16 Kasım 2012 tarihinde 10 sayfalık bir suç duyurusunda bulunmuştur. Karadayı'nın ifadelerinde belirtmiş olduğu 'bilgim yok' gibi cevaplara karşın, Genelkurmay Başkanı'nın bilgisi olmadan böyle bir şey yapılamayacağını ve bu suç teşkil ediyorsa, sorumluluğun karargahın başı olarak, Genelkurmay Başkanı'nın da sorumlu olacağını belirtmiştir.

28 Şubat soruşturmaları kapsamında tutuklanmış olan, Albay Alican Türk cezaevinden Karadayı'ya bir mektup yazarak, *ben yüzbaşı rütbemle BÇG diye bir çalışma grubu olduğumu biliyordum da, siz o karargahın en üstündeki komutan olarak mı bunu bilmiyordunuz? Söylediğiniz size de komik gelmiyor mu?*

Çevik Bir'in ıslak imzalı belgesi ve ilgili diğer komutanların ifadeleriyle BÇG'yi kabul etmelerine karşın, Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın, BÇG ile ilgili her soruya, 'bilmiyorum haberim yok' şeklinde ki cevapları, kamuoyunun uzun süre kafasını karıştırmıştır.

3. BÖLÜM

3.1. 28 ŞUBAT POST-MODERN DARBESİ

Çalışmamızın bu bölümünde, Türk siyasi hayatında asker-sivil ilişkilerindeki gerilimlerin ve askerın iktidara dolaylı yollardan müdahalesini, yani Post-Modern darbe diye adlandırılan 28 Şubat MGK Toplantısı ve sonrasında yaşananları inceleyeceğiz. Türk siyasi tarihinde ordunun meşru iktidara yaptığı müdahalelerde, 1960 ve 1980 Darbesi gibi direk yapılan darbeler kadar 1971 muhtırası gibi dolaylı yoldan yapılan askeri müdahalelerde yaşanmıştır. 28 Şubat Post-Modern Darbesi şekil itibarıyla 1971 muhtırası gibi gözükse de, aslında daha farklıdır. 28 Şubat sürecini diğerlerinden ayıran en belirgin özelliğı, askerlerin tabiriyle hükümetin ‘Silahsız Kuvvetler’ ile devrilmesidir.

Türk siyasetine post-modern darbe¹⁰ tanımlamasıyla girecek olan 28 Şubat MGK toplantısı Çankaya Köşkü'nde 15.10'da başlamıştır. Bu toplantıda gündem maddesinin irtica olacağı daha önceden belirlendiği için, asker ve hükümet arasındaki gerilimin kamuoyuna nasıl yansıtacağı merak konusu olmuştur. Hatta bu toplantıdaki gündem maddesinin irtica olması fikri askerden değil, Refahyol hükümetinin DYP'li Savunma Bakanı Turhan Tayan tarafından dile getirilmiştir. Koalisyon arasındaki çatlaklardan biriside bu olarak nitelendirilmiştir. (Kazan, 2014)

Yazar Ali Bayramoğlu'na göre 28 Şubat'ın diğer darbelerden farkı; “28 Şubat kalıcı, sürekli ve sistemin içinden büyüyen bir, yani bir elyafın içine atılmış kıvılcımı düşünün, onun içinden büyüyen ve bütün sistemin organlarını kapsayan bir militerleşmeyi ifade eder. 28 Şubat ani ve keskin bir darbe değildir. Tüm toplumun, ekonominin, karar alma mekanizmalarının adım adım demokrasi çerçevesinde, demokrasiye işaret ederek militerleşme durumudur.” (Komisyonu T. T., 2011)

Asker-Medya-STK el ele vererek, Refah Partisi'ni irtica tehlikesinin baş mimarı olarak toplumda göstermiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya'nın söylemine göre, “İrtica PKK'dan bile tehlikelidir.” (Erbakanın MGK'da Zor Anları, 1997) Bu sayede askerin silaha sarılmadan, perde arkasından yapmış olduğu baskılar neticesinde Refahyol hükümeti görevden el çektirilmiş, Refah Partisi kapatılmış ve lideri Necmettin Erbakan siyasi yasaklı olmuştur.

3.1.1. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı

28 Şubat MGK toplantısına doğru ilerleyen sürecin en önemli dönüm noktası 12 Ocak 1997 tarihinde Erbakan'ın Başbakanlık konutunda tarikat ve cemaat liderlerine verdiği iftar yemeği olmuştur. Bu iftar yemeği sonrasında asker artık aktif olarak her an müdahale edebilir pozisyona geçmiştir. İftara karşılık ilk cevap 17 Ocak

¹⁰ Post-modern darbe kavramı Türkiye'de ilk defa gazeteci Türker Alkan tarafından dile getirilmiştir. 13 Haziran 1997'de Radikal Gazetesi köşesinde bu konuya yer veren Alkan; 'Eskiden darbeler gizlice, toptan ve aniden yapılırken 28 Şubat'ta açıkçası perakende ve taksitle yapılıyor. Bu da darbenin post-modern olanı herhalde.' şeklinde ifade ederek siyasi literatüre post-modern darbe kavramını sokmuştur.

1997 tarihinde Genelkurmay Başkanlığınca Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e verilen irtica konulu brifing olmuştur. Bu brifing askerin durumu ne kadar önemsedığının bir nevi göstergesi gibidir.

28 Şubat 1997 günü MGK'da neler yaşanacağı ve nelerin gündeme geleceği az çok bellidir. Bunun en bariz örneği ise, MGK toplantısından 4 gün önce, Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya'nın gazetecilere vermiş olduğu demeçte söylediği sözlerdir; "İrtica PKK' dan daha tehlikeli." Bu ifade, 28 Şubat tarihinde toplanacak olan MGK'nın atmosferi ve hükümetle yaşanacak restleşmenin bir provası gibidir.

Gergin bir atmosferde başlayan bu toplantıda tansiyon hiç düşmemiş ve hükümet-asker arasında atışmaya varan diyaloglar yaşanmıştır. Güven Erkaya, Başbakan Erbakan'a hitaben yaptığı konuşmada, "Sizin ağzınızdan hiç Türk lafı duymuyoruz." diyerek Erbakan'a ağır bir ithamda bulunmuştur. (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012)

MGK toplantısı yaklaşık olarak 9 saat sürmüştür ve toplantı sonrasında asker, hükümete tavsiye değil talimat niteliğinde 18 maddelik bir karar listesi dayatmış, hemen imzalanmasını ve uygulanmasını istemiştir. Ordu, rejimin koruyucusu- devletin sahibi rolüne tekrar bürünerek seçimle iş başına gelmiş iktidara talimat vermiştir. 18 maddelik listede Refah Partisinin kendi kuruluş kodlarına aykırı maddeler vardır ve bunları imzalaması mümkün görünmemiştir. Refah Partisi iki ateş altında kalarak, 18 maddelik listeyi imzalasa kendi taban ve seçmenine bu durumu açıklamakta zorlanacak, imzalamasa MGK toplantısında tavrını sert bir şekilde gösteren askerden büyük olasılıkla çok daha sert tepki alacaktı.

Başbakan Erbakan bu süreçte daha olgun davranarak askerle çatışmak yerine, ortamı yumuşatmak ve gerilimi düşürme çabası içerisine girmiştir. Toplantı esnasında kendisine sert ifade ve ağır ithamlarla yüklenilmesine karşın, sakın bir tavırla davranarak aynı sertliği göstermemiştir. Hatta Erbakan'ın bu yumuşak tavrı ortağı DYP'yi şaşırtmış olup, askere karşı daha dik durulmasının gereğine yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bir bakıma Erbakan bu tavrıyla askeri yumuşatacağını düşünmüş ve yeni bir askeri darbenin önüne geçmeye çalışmıştır.

Olaylı 28 Şubat MGK'sı sonrasında Erbakan her ne kadar itidalli davranarak, gergin ortamı yumuşatmaya çalışmış olsa da kendisi gerçeklerin farkına varmış bir

şekilde, o gece toplantıda komutanların kendisine ve hükümetine yapmış olduğu eleştirilere esas olarak neden cevap veremediğini partisinin grup toplantısında şu ifadeleri kullanarak dile getirmiştir; “Asker rahatsız, ancak askeri müdahale riski şu an yok, fakat biz bunları o gece MGK’da söyleseydik, o gece ihtilal olurdu.” Bu açıklamaların içeriğine bakıldığında Erbakan’ın durumun ciddiyetinin farkında olduğunu, Refahyol koalisyonunun selameti için sert tepki vermekten kaçındığı ortaya çıkmaktadır.

3.1.1.1. 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı Kararları

Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A şeklinde bildirilen kararlara göre, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sının temelini oluşturan laikliğin, irtica tehdidiyle karşı karşıya kaldığı bildirilmektedir. Laikliğe karşı gelebilecek söylem ve davranışlardan vazgeçilmeli, laikliğe uymayan eksiklikler hızlıca giderilmelidir.

Tarikatların, cemaatlerin, dini vakıf ve derneklerin faaliyetleri sıkıca takip edilmeli, laikliğe karşı hareketler içerisinde bulunması dolayısıyla bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmelidir. Eğitim konusunda en ciddi tartışma yaratacak kararlar ise şu şekilde alınmıştır. 8 yıllık kesintisiz eğitim tüm yurttan uygulamaya konmalıdır, Kuran kurslarına sadece temel eğitimi almış çocuklar gidebilmeli ve Kuran kursu faaliyetleri de Milli Eğitim Bakanlığınca takip edilmelidir.

İrticai faaliyetleri, yasa dışı örgütlerle bağı ve disiplinsizlikleri nedeniyle TSK’dan ihraç edilmiş personellerin diğer kamu kurumlarına istihdamına engel olunmalıdır. TSK’da aşırı dinci kesime uygulanan prosedürlerin bütün kamu kuruluşlarınca uygulanması sağlanmalıdır.

Kılık kıyafet yönetmeliğince, kanuna aykırı bir biçimde Türkiye’yi çağ dışı bir görünüme sokacak uygulamalara izin verilmemelidir.¹¹ MGK Kararları 10. Madde’ sinde yer alan ifadelere göre, İran irtica faaliyetlerin merkezi ve yuvası olarak

¹¹ İlgili madde direkt olarak başörtüsü eylemlerine sebep olacak biçimdedir, çalışmamızın “Başörtüsü Sorunsalı” bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

görülmektedir. Bununla alakalı İran ile ilgili komşuluk ilişkilerimizi bozmadan dikkatli bir biçimde İran'dan gelebilecek zararlı faaliyetlerin önüne geçilmelidir.¹²

MGK Kararlarının son maddelerinde ise, 'ümme kavramı yerine millet kavramı' vurgusu yapılmış olup, Atatürk'e yönelik hakaretlerin engellenmesi ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar 5816 sayılı kanunun istismar edilmesinin önüne geçilmesi vurgulanmıştır. (28 Şubat Kararları, 2002)

Yukarıda 18 maddenin genel özeti olarak bahsedilen ve önlemler paketi olarak adlandırılan, tamamı TSK'nın hazırladığı ve toplantıda alınan kararlardan, hükümete yapılan "muhtıra" niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu toplantıda alınan kararlar muhtıra niteliğinin yanı sıra hukuki açıdan da sorgulanması gereken bir durum ortaya çıkarmıştır.

Anayasa'ya göre MGK üyesi olmayan MGK Sekreterinin toplantıda yer almasıyla beraber, alınmış olan kararların uygulanmasının denetiminin MGK sekreterine verilmiş olması sivil iktidarın askeri denetime tabi olmasına sebep bir durum ortaya çıkarmıştır. Bir nevi sivil Başbakan'a karşılık askeri bir Başbakan atanmış olmasına benzer bir durum ortaya çıkmakta olup, demokrasiye aykırı bir rejim anlamına gelmektedir.

Saat 15.10'da başlayan tarihi MGK toplantısı yaklaşık 9 saat sürmüştür, uzun ve gerilimli tartışmaların yaşandığı bu toplantı gece yarısı saat 00.00 sularında sona ermiştir. Toplantıda alınan 18 maddelik kararların basına bildirilmesi kısmına gelince, asker ve hükümet arasında bir kriz daha yaşanmıştır.

Başbakan Erbakan, Genelkurmay'ın hazırladığı ilk taslak metine itiraz etmiş, basın bildirisinin içerisinde, "Sincan, Türban" gibi tartışmaları körükleyecek özne kavramlardan ziyade daha genel geçer ifadeler kullanılmasını talep etmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel'de Başbakan Erbakan gibi düşünmekte olup, MGK Bildirisinde özne konulara girilmemesini istemiştir. Bu önerilerde dikkate alınarak

¹² MGK kararları kamuoyuna dağıtıldığında 10. Madde gizli tutulmuştur. İlgili madde 12 Nisan 1997 tarihli Radikal gazetesinde yayımlanmıştır.

taslak metin revize edilerek basın ve kamuoyuna bildiri şeklinde dağıtılmıştır. (Kazan, 2014)

3.1.1.2. Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirisi

28 Şubat MGK toplantısı sonucunda ortaya çıkan aşağıdaki MGK Basın Bildirisi, MGK Genel Sekreterliği tarafından basın kuruluşlarına faksylanmıştır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinden Bildirilmiştir;

1. MGK, 28 Şubat 1997 günü Sayın Cumhurbaşkanı başkanlığında; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve MGK Sekreteri'nin iştirakleriyle Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkünde aylık olağan toplantısını yapmıştır.

2. Kurul'un bu toplantısında; bölücü terörle mücadelede şimdiye kadar alınan tedbirler ve elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış, bu mücadelenin devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne gönülden inanmış, bu inancı sonsuza dek sürdürmeye azimli halkımızın, basınımızın, devletin bütün kurum ve kuruluşları ve milli iradenin sembolü olan yüce parlamentonun destekleriyle çok olumlu bir noktaya ulaştığı müşahede edilmiştir. Elde edilen bu sonuçların bundan sonra halkımızın huzur ve güvenliğine ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamına olumlu olarak yansımaları için bu konuda alınacak tedbirlerin bir plan dâhilinde süratle yürürlüğe konulması hususunda görüş birliğine varılmıştır. Alınacak olan bu tedbirlerin güvenlik içinde gerçekleştirilebilmesi bakımından halen 9 ilde devam etmekte olan Olağanüstü Hal uygulamasının 30 Mart 1997 tarihinden itibaren 4 ay daha uzatılması uygun bulunmuş ve bu görüşün Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.

3. Toplantıda, Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan'la ilişkilerle ilgili durum değerlendirilmesi yapılmış, bu konuda Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini korumayı amaçlayan siyasi, ekonomik ve askeri tedbirler uygun bulunarak Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.

4. Toplantıda bilhassa, Anayasa ile Atatürk Milliyetçiliğine bağlı demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak belirlenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı, çağ dışı bir kisve altında zemin oluşturmaya yönelik rejim aleyhtarı faaliyetler de gözden geçirilmiş;

- “Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını, Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda çağdaş medeniyet yolunda, demokratik sistem içerisinde ilerlemesini teminat altına alan Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmemesi gerektiği,

- Anayasa'nın tanımladığı, Cumhuriyetin Demokratik, Laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine imkân sağlayacak güvenlik, huzur ve toplumsal barışın önem ve öncelik taşıdığı,

- Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların laik ve anti-laik ayrımı ile demokratik ve sosyal hukuk devletini güçsüzleştirmeye yeltendikleri,

- Türkiye'de laikliğin sadece rejimin değil, aynı zamanda demokrasinin ve toplum huzurunun da teminatı ve bir yaşam tarzı olduğu,

- Devletin yapısal özünü oluşturan sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri anlayışından vazgeçilemeyeceği, yasalarla belirlenmiş kuralların göz ardı edilerek yapılan çağdışı uygulamaların da hukukun üstünlüğü ilkesiyle bağdaşmayacağı,

- Türkiye'nin 1997 yılı içinde, AB'ne tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli bir hedef olarak sürdürdüğü böyle bir dönemde resmi ve sivil kurum ve kuruluşlar bu sürece katkıda bulunmasının gerekli olduğu, bu sebeple; Demokrasimiz hakkında kuşkulara yol açacak, Türkiye'nin yurt dışındaki imajını ve itibarını zedeleyecek, her türlü spekülasyona son vermek gerektiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk Devleti olduğu yönündeki temel ilkelerinin Anayasamızın ve Devletimizin teminatı altında olduğu, rejimin; kendisine ve geleceğine yönelik tartışmaların, içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye'ye yarardan çok zarar verdiği,

- Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş, Bu

konularda alınacak ve alınması gereken tedbirler uygun bulunarak bu tedbirlerin Bakanlar Kurulu'na bildirilmesine karar verilmiştir.” (Komisyonu T. T., 2011)

Ayrıca Basın Bildirisinde yer alan “Açıklanan bu esaslar aksine davranışların, toplumumuzda huzur ve güveni bozarak yeni gerginliklere ve yaptırımlara neden olacağı değerlendirilmiş” ifadesi kamuoyunun en fazla üzerinde durduğu konu olmuştur. Her ne kadar bu yaptırımların ne olacağı yayımlanan Basın Bildirisi'nde açıkça belirtilmemişse de bu ifade, basın-yayın organlarında Refah-Yol Hükümeti'ne yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.

Basın Bildirisi ekinde, 406 sayılı kararın EK-A'sı yer almıştır, daha önce basın, medya ve kamuoyuna açıklanmayan “Gizlilik” bir MGK kararı ilk kez kamuoyuna açıklanıyor olmasıdır. (Gülmez, 2018)

3.1.1.3. MGK Kararları İmza Krizi

Başbakan Necmettin Erbakan, 18 maddelik bildiriye hemen imzalamamıştır. “Biraz daha üstünde çalışalım” diyerek toplantı salonundan çıkmıştır. Buna rağmen MGK Basın bildirisi medyada dağıtılmıştır. Tarihi MGK Toplantısı'ndan bir gün sonra, henüz imzalanmamış olan MGK tavsiye kararlarının yazılmasında da, Hükümet ile MGK askeri kanadı arasında anlaşmazlık çıkmıştır. 28 Şubat döneminde literatüre girmiş olan “Silahsız Kuvvetler” in medya ayağı da gerilimi tırmandıracak başlık ve manşetlerle kamuoyunu yönlendirmektedir.

- “Erbakan 20 Maddeyi Onaylamadı.”
- “Çiller, MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç ve Askeri Kanadın Hazırladığı 20 Maddelik Tavsiye Taslağını Görüştü.”
- “Başbakan Necmettin Erbakan, MGK Gn. Sekr. Org. İlhan Kılıç ile Görüşerek 20 Maddelik Tedbirler Paketine İtirazlarının İletti.”
- “MGK Gn. Sekr. Org. İlhan Kılıç, Başbakan Erbakan'ın İtirazları Üzerine Tedbirler Paketini Çankaya Köşkü'ne Götürerek Demirel'le Görüştü.” (www.sabah.com.tr, 1997)

• “Askeri Yetkililer: “Barajı Kapağı Açıldı, Sular Akıyor, Geriye Dönüş Yok” dedi. (www.gozcu.com.tr, 1997)

Başbakan Erbakan MGK Kararlarını imzalama noktasında aceleci davranmamış, bu sorunu TBMM ve diğer siyasi partilerle tartışmaya çalışmıştır. Ancak hiçbir siyasiden kendisine bu konuyla alakalı olarak destek gelmemiştir. Mesut Yılmaz ile yaptığı görüşmede, Mesut Yılmaz Başbakan Erbakan’a “MGK Kararlarına itirazınız varsa, bunu o toplantıda söylemeliydiniz.” diyerek herhangi bir destekte bulunmamıştır. (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012)

Asker ve kamuoyu baskısına daha fazla dayanamayan Erbakan 5 Mart 1997 tarihinde MGK Kararlarına imza atmıştır.

3.1.1.4. MGK Kararları ve Uygulanma Sorunu

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı sonrası alınan kararlar ve imza krizinin aşılmasıyla beraber, Mart ayı MGK toplantısında bir önceki kararların uygulanmasıyla alakalı her hangi bir görüşme gerçekleşmemiştir. Asker tabir-i caizse bekle gör politikasını benimsemiştir. Nisan ayı sonunda toplanan MGK toplantısında ise, irtica kararları ve yapılması gerekenler konuşulmaya başlanmış olup, sekiz yıllık eğitim ve kaçak Kuran kursları konusu gündeme gelmiştir. Buna karşılık MGK kararlarının ilk uygulanması ise, Bursa’da 60 adet Kuran kursunun kapatılmasıyla gerçekleşmiştir.

Cumhurbaşkanı Demirel MGK kararlarıyla alakalı; “Uygulamayan gider, yerine başkası gelir.” (Derya Sazak, 1997: Milliyet) şeklinde bir açıklamada bulunmuş olmakla birlikte, esas olarak Refahyol Koalisyonuna MGK kararlarının uygulanmaması noktasında herhangi bir taviz verilmeyeceğini belirtmiştir.

MGK Kararlarının uygulanması, denetlenmesi ve kontrol altında tutulmasıyla alakalı Genelkurmay tarafından illegal yolla kurulan Batı Çalışma Grubu yetkilendirilmiştir. BÇG her ne kadar MGK kararlarının uygulanmasını takip etmekle görevlendirilse de esas olarak fişleme faaliyetlerinde bulunduğu herkes tarafından malumdur.

3.1.1.5. Kamuoyu ve Medyanın Tepkisi

28 Şubat MGK kararları laik ve muhafazakar toplumu daha fazla geren bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Laik kesime göre, alınan kararların uygulanması ve denetlenmesi elzemdir, zira rejim irtica tehdidiyle tehlikede olduğu söylenmektedir. Muhafazakar kesime göre ise, 28 Şubat MGK kararları toplumu bölen, ayrıştıran ve ötekileştiren bir mekanizmadır. 8 yıllık kesintisiz eğitim, İmam-Hatiplerin orta kısımlarının kapanması ve başörtülülerin okuma hakkının engellenmesi gibi durumlar başta insan hakları olmak üzere hukuka ve vicdanlara aykırı birer uygulamalar olduğu iddia edilmektedir.

Kamuoyu 28 Şubat sürecinin sahibi olarak, görev gereği vitrine çıkan bu isimleri tanımıştır: “Kurmaya Albay Hüsnü Dağ, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Genelkurmay İstihbarat Başkanı Korgeneral Çetin Saner, Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak, Genelkurmay Adli Müşaviri Tuğgeneral Erdal Şener ve Basın ve Halkla ilişkiler Daire Başkanı Albay Hüsnü Dağ, 28 Şubat’ın vitrini olmuşlardır” (Yetkin, 2007). 28 Şubat’ ta Em. Org. Çevik Bir kadar bilinen iki isim ise Prof. Dr. Kemal Gürüz ve Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu’ dur. Gürüz, YÖK’ ün, Alemdaroğlu ise İstanbul Üniversitesinin başındadır. Alemdaroğlu’nun en yakın danışmanı ve başyardımcısı ise Prof. Dr. Nur Serter’dir. Serter, başörtülü öğrencileri üniversiteye kayıt sırasında ikna odalarına almış ve başlarını açmalarını yoksa okuma haklarını kaybedeceklerini anlatmıştır

Susurluk kazası sonrasında ortaya çıkan polis-mafya-siyaset üçgeninin çözülmesi için, Kasım ayında başlayan “temiz toplum temiz siyaset” kampanyaları ile beraber, 1 Şubat 1997 tarihinde başlayan her akşam 21.00’da ışıkların açılıp kapatılmasıyla başlayan, “Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemleri kamuoyu tarafından başlatılmıştır. (Hongur, 2006)

Türk-İş ve DİSK ile birlikte patron örgütleri TOBB, TİSK ve TESK “5’li sivil inisiyatif” adıyla irticaya karşı birleşik bir cephe kurmuşlardır. Sosyal demokrasi ve işçi hareketinin liderleri demokrasiden yana tutum sergilememişlerdir. Kendisini sosyalist olarak tanımlayan gruplar dahi bu oluşumun içinde yer almışlardır. Türkiye’nin en büyük kitle örgütü ve merkez sağın ekonomik-siyasi zemini sayılan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği TOBB’un Refahyol’dan desteğini çekmesi bu

dönemde gerçekleşmiştir. TOBB'un katılımıyla hükümet karşıtı silahlı kuvvetler cephesi önemli güç kazanmıştır. TOBB ve Türk-İş'in birlikte tutum alması, daha çok sayıda irili ufaklı kitle örgütünün de çekim alanına girmesine neden olmuştur. (Özgan, 2008)

3.1.1.6. İrtica Brifingleri

Genelkurmay Başkanlığı'nın bünyesindeki tüm birlikler, üniversiteler, yargı mensupları, medya kuruluşlarının temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, Dışişleri Bakanlığı çalışanları ve Rekabet kurulu üyelerine "irtica" brifingini vererek kamuoyunda irticaya karşı bir farkındalık yaratılması amaçlanmıştır. (Dış İşlerine İrtica Brifingi, 1197)

Brifinglerin esas olarak amacının, Silahlı kuvvetlerin milli askeri stratejik konseptte yaptığı değişikliklerle ülkeye yönelik tehdit değerlendirmesinde birinci sırayı ilk kez iç tehdide vermesi ve buna göre yeniden yapılanmasıyla beraber, bu ilk sıraya alınan iç tehdidin 'irtica' konulu olmasından sebep, siyasilerin ve medyanın yeteri kadar irticaya karşı mücadele vermediğini öne sürerek, bu defa Genelkurmay'ın bizzat devreye girerek toplumun tüm kesimlerini bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar olduğu söylenmektedir.

Oramiral Güven Erkaya brifinglerle ilgili olarak basına şu demeci vermektedir: *"Brifinglerle kamuoyunu bilinçlendiriyoruz. Tabii çalışmalarımızın çoğu milleteklerini ikna etmeye yöneliktir. Rejimin içine düştüğü tehlikeyi öncelikle onların görmesi gerekir. Biz bu yola çıkarken Genelkurmayda toplandık. Muhtemel olumsuzluklara karşı köklü, alternatif planlar hazırlamaya koyulduk. Her olumsuzluğun bir karşı koyma tedbirini aldık. Planlar cebimizde. Ama meselenin demokratik yollardan çözülmesini istiyoruz ve bekliyoruz. Parlamento üyelerinin meseleyi siyaseten halletmeleri için bekledik. Verdiğimiz mesajları almadılar veya almak istemediler. Şimdi ikinci maddeyi uyguluyoruz. Sivil kesimde kamuoyu oluşturuyoruz."*

Dönemin Genel Kurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak brifinglerin gerekçesini şöyle izah etmektedir: *"TSK yapısı gereği kamuoyu ile iç içe olan bir kurum değildir. Ancak yapılan kimi çalışmalar hakkında da kamuoyunun*

bilgisinin olması gereklidir. TSK demokrasiye saygılıdır. Demokrasinin ilkelerinin ödünsüz korunmasından yanadır. Toplumun çok önemli bir kesiminin de bu konuda herhangi bir şüphesi yoktur. Ancak TSK'nın bu konudaki kararlılığının tüm kesimlerce bilinmesi gerekmektedir.”

Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in Washington Post gazetesine verdiği demeçte “*Biz Silahlı Kuvvetler olarak anti-laik akımları not etmeye birinci öncelik veriyoruz. Bu akımlar, orduya bile sızmaya çalışıyorlar. Laiklik karşısı tehdit, 12 yıldır süren PKK tehdidinden daha ciddi duruma gelmiştir. MGK kararları üzerinde MGK'nın bütün üyeleri görüş birliğine varmıştır. Bunlar mutlaka uygulanmalıdır. Aksi halde ülkenin geleceği çok olumsuz etkilenecektir. Askeri darbelerin olumsuz sonuçlar yarattığını biliyoruz. Demokratik kurumların baskısı ile MGK kararlarının uygulanacağına inanıyoruz.*” şeklinde görüşlerini beyan etmektedir. (Bir-Sen, 2014)

3.1.1.7. Refahyol Hükümeti İstifası ve Anasol-D Koalisyonu

1997 yılının haziran ayına gelindiğinde Refahyol iktidarı bir yol ayrımına gelmiştir. Asker bir yandan “irtica” brifingleri vererek laik-seküler toplumu konsolide etmeye çalışıyor, diğer yandan 28 Şubat kararlarını büyük bir kararlılıkla uygulamaktan taviz vermiyordu. “Silahsız kuvvetler” in diğer ayağı olan medya da, halka sürekli olarak darbenin yaklaştığını manşetlerden vererek kamuoyu üzerinden Refahyol Koalisyonunu sıkıştırıyordu. Bu baskı politikaları neticesini veriyor olmalı ki, DYP'li milletvekilleri istifa etmeye başlamışlardır. (Birand M. A., Son Darbe - 28 Şubat, 2012)

17 Haziran günü Erbakan, Çiller, Yazıcıoğlu Başbakanlık konutunda bir toplantı yaparak, Refahyol Koalisyon Protokolü çerçevesinde Erbakan istifa ederek, koltuğunu Çiller'e devretmesi şeklinde bir karar alınmıştır. 18 Haziran Başbakan Erbakan Köşk'e çıkarak Cumhurbaşkanı Demirel'e istifa mektubunu sunmuştur. (Bican, 2012)

Başbakan Erbakan, Cumhurbaşkanı Demirel'e sunmuş olduğu istifa mektubunda RP-DYP-BBP üç parti olarak aralarında anlaştıklarını ve Başbakanlığın protokol gereği Tansu Çiller'e verilmesi gerektiğini belirterek istifa etmiştir. Ancak

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, ANAP-DSP-CHP-DTP Genel Başkanlarıyla hükümet kurma durumunu görüşür ama DYP ile görüşmemiştir. Hükümeti kurma görevini DYP Lideri Tansu Çiller yerine, ANAP lideri Mesut Yılmaz’a vermesi kamuoyunda sürpriz olarak karşılanmıştır. Erbakan, Çiller ve Yazıcıoğlu bu durumu “Çankaya Darbesi” olarak nitelemişlerdir. (Türk, 2021)

Hükümeti kurma görevini devralan Mesut Yılmaz, 30 Haziran 1997 tarihinde Bülent Ecevit ‘li DSP, Hüsamettin Cindoruk ‘lu DTP ile birlikte, Anasol-D koalisyonunu kurarak 55. Hükümeti kurmuştur. CHP bu koalisyonu dışardan desteklemiş olup, TBMM güvenoyunda 256 oya karşılık 281 oy alarak göreve başlamıştır.

28 Şubat Süreci sonrasında Refahiyol koalisyonun dağılmasıyla sonuçlanan süreçte, yerine göreve gelen Mesut Yılmaz hükümetine karşın asker rahatsızlığı devam etmektedir. Asker 28 Şubat ile Refahiyol’u indirmiş, yerine Anasol-D koalisyonunun gelmesini sağlamıştır. Fakat gelen hükümetin bazı konulardaki yavaşlığından, bazı konularda isteksiz davranmasından asker rahatsızdır.

“Askerin sesi yeniden yükselmeye başladı. Askeri otorite, 28 Şubat kararlarının tam olarak uygulanmadığı kanaatinde. BÇG’ nin yoğun bir şekilde çalışmalarına devam edeceğini söylüyor, gerekçe olarak ise; İmam Hatip Lise mezunlarının üniversite haklarının sadece İlahiyat Fakültesiyle sınırlandırılmadığı için tepkili, ANAP’ın türban konusundaki tutumundan rahatsız, Ecevit’in Fethullah Gülen’e kalkan olması sebebiyle kızgın durumda, irtica tehlikesinin devam ettiği konusunda ısrarcı.” (Bayramoğlu, 2007)

Ancak Anasol-D koalisyon hükümeti asker baskı ve ısrarlarına fazla dayanamamış, 28 Şubat sonrası başta kamu personelleri içerisinde olmak üzere operasyona başlamıştır. 80 vali, 98 merkez valisi, 846 kaymakam, 288 üst düzey bürokrat, seçimle iş başına gelmiş birçok belediye başkanı ve meclis üyeleri hakkında, haklarında “mürteci” suçlamasıyla incelemeler başlatılmıştır. İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek hakkında da soruşturma açılmıştır. (Öztürk, 2013)

Anasol-D Hükümetinin ilk uygulamalarından biri Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında imzalanan Emniyet-Asayiş Yardımlaşma Protokolüdür. (EMASYA) 5442 sayılı yasanın vermiş olduğu sorumlulukla imzalanan bu protokole göre polisin yeterli olmadığı toplumsal olaylarda, askere müdahale hakkı verilmiştir. Eski asker Alican Türk'e göre, Emasya Protokolü'nün amacı, 1993 yılında Sivas Madımak otelinde yaşanan güvenlik zafiyetinin bir daha yaşanmaması için yetkili birimler arasında imzalanmış bir protokoldür. (Türk, 2021)

3.2. 28 Şubat Sürecinin Sonuçları ve Etkileri

Siyasal İslam'ın güç kazandığı 1980 askeri darbesi sonrasında yaşanan gelişmeler tahlil edildiğinde, muhafazakar siyasetçilerin güçlenmesine karşın, askerlerin her zamankinden daha çok ortaya çıktığı, daha fazla demeç verdiği, daha fazla sorumluluk alarak kamuoyunu etki altına almaya çalıştığı söylenmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde de değinmiş olduğumuz, 28 Şubat'a giden süreçte yaşananlar ve 28 Şubat MGK Kararları sonrasında ki genel tabloya bakıldığında, eğer Refahyol Hükümeti kendisi istifa etmezse, askerin bizzat devreye girerek bir müdahale yapıp yapmayacağı bilinmemektedir. Ancak askerin kamuoyu ve hükümet üzerinde uyguladığı baskıya bakıldığında, son çare olarak silahlı bir müdahale seçeneği masada beklemektedir.

Çalışmanın bu kısmında, 28 Şubat sürecinin neden olduklarını ve etkilerini tartışarak, siyasete ve topluma sonuçları, ekonomiye, eğitime, dış politikaya etkilerinden bahsederek, çalışmanın asıl sorusu olan asker-sivil ilişkisine etkisini inceleyip nokta koyacağız.

3.2.1. Siyaset ve Ekonomiye Etkisi

28 Şubat sürecinin siyasete olan en büyük etkisi ilk adımda Refah Partisi'nin kapatılması olmuştur.¹³ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Anayasa 69. Madde 6. Fıkrası uyarınca, "Laikliğe aykırı eylemlerin odağı" gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır.

RP cephesinde bu olaylar ve endişeler yaşanırken bazı RP milletvekilleri ise durumun ne kadar kötü olduğunu öğrenmek için adet nabız yoklama adına, Üç RP'li, DYP Kilis Milletvekili Doğan Güreş'in yanına gidip bu kapatma davasının nasıl sonuçlanabileceğini sordular. Doğan Güreş'te kendilerine "Kesin kararlılar parti kapatılacak." Milletvekilleri Doğan Güreş'e bundan nasıl emin olduklarını sordular, o da onlara bu bilgiyi Deniz Kuvvetleri Komutanı Ora. Güven Erkaya'nın verdiğini söyledi (Tayyar, 2009)

Anayasa Mahkemesi Üyeleri'nin RP'nin kapatılması oylamasında 9 evet oyuna karşılık 2 hayır oyu çıkmıştır, 16 Ocak 1997 tarihinde Refah Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından yapılan Refah Partisi'nin kapatılma açıklaması ise şu şekilde olmuştur;

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 21.5.1997 günlü, 5P.13.Hz.1997/109 sayılı iddianamesi'yle RP'nin Anayasa'nın 69. maddesinin 6. fıkrası göndermesi ile 68. maddesinin 4. fıkrası gereğince kapatılması istenilmekle, gereği görüşülüp düşünüldü:

1. Lâik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 101. maddesinin (b) bendi ve 103.maddesinin 1. fıkrası gereğince RP'nin Kapatılmasına, Haşim Kılıç ile Sacit Adalı'nın karşı oyları ve Oy çokluğuyla,

2. Beyan ve eylemleri ile Parti'nin kapatılmasına neden olan, Konya Milletvekili Necmettin Erbakan, Kocaeli Milletvekili Şevket Kazan, Ankara

¹³ Refah Partisi kapatıldıktan sonra yerine kurulan Fazilet Partisi' de kapatılmış olup, Fazilet Partisi sonrasında ise Milli Görüş taban ve yönetiminde keskin bir ayrılık meydana gelmiştir. Milli Görüş içerisinde Fazilet sonrası yol haritası tartışılırken, yenilikçiler ve gelenekselciler şeklinde iki grup oluşmuştur. Erbakan'a bağlı olan gelenekselci grup Saadet Partisi'ni kurarak yola devam etmiş, yenilikçilerde Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi güçlü figürler Fazilet Partisi' katılmayarak, daha sonra 2001 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuşlardır.

Milletvekili Ahmet Tekdal, Rize Milletvekili Şevki Yılmaz, Ankara Milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan ve Şanlıurfa Milletvekili İ. Halil Çelik'in milletvekilliklerinin Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrası hükmü gereğince, gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte sona ermesine, Oy birliğiyle,

3. Beyan ve eylemleri ile Parti'nin kapatılmasına neden olan üyeleri Necmettin Erbakan, Şevket Kazan, Ahmet Tekdal, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan, İ. Halil Çelik ile Şükrü Karatepe'nin Anayasa'nın 69. maddesinin 8. fıkrası gereğince gerekçeli kararın Resmi Gazete' de yayımlanmasından başlayarak 5 yıl süre ile bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamayacaklarına, Oy birliğiyle,

4. Davalı Parti'nin tüm mallarının 2820 sayılı Yasa'nın 107. maddesi gereğince Hazine'ye geçmesine, Oy birliğiyle,

5. Birtrilyonikiyüzotuzaltımilyar lira devlet yardımının Parti'ye ödenmemesine ilişkin 12.1.1998 günlü, E.1997/1 (Siyasi Parti-Kapatma) sayılı tedbirin, gerekçeli kararın Resmi Gazete 'de yayımlanmasına kadar devamına, Oy birliğiyle,

6. Gereğinin yerine getirilmesi için karar örneğinin, TBMM Başkanlığı'na, Başbakanlığa ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmesine, Oy birliğiyle, 16.1.1998 gününde karar verildi (www.belgenet.com, 2013)

28 Şubat sürecinin ekonomik yönden toplumda en çok hissedilen kısmının Anadolu sermayesinin olduğu belirtilmektedir. RP ve İslamcı camiaya yakın şirketler ve sermaye sahipleri 'yeşil sermaye' diye adlandırılmasıyla, bu firmalara bankalar tarafından kredi verilmeyerek önlerinin kesilmeye çalışıldığı iddia edilmektedir. 28 Şubat süreci mimarlarının emekli olduktan sonra bu sermaye şirketlerinde görev alarak alması dikkate alındığında asker-sermaye ilişkisinin ortaya çıkması kaçınılmaz gerçektir.

Ekonomistlerin daha sonradan yaptıkları analizlerde, bankaların hortumlanarak batması ve develüasyon yaşandığı 2001 yılındaki ekonomik krizinin başlıca sebebi 28 Şubat sürecinde yapılan anti-demokratik uygulamalar ve baskıların payı büyüktür. (Doğançay, 2014)

RP’li dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan’a göre, 28 Şubat Post-modern darbesinin Türkiye’ye ekonomik bir darbe yaşattığını iddia ederek şunları ifade etmiştir; “Asgari ücretin vergisi 3 milyondan 7 milyona çıkarılmıştır. Faizler 19.08.1997 tarihinde %138, 01.09.1997 tarihinde %142’ye kadar çıkmıştır. Ziraat Bankası’nın çiftçilere verdiği kredinin faizi %43’ten %59’a çıkarılmıştır. Enflasyon toptanda %91 perakendede %100’e çıkmıştır. O tarihte dünya yüksek enflasyon sıralamasında Türkiye, Bangladeş, Kenya, Arjantin gibi ülkeleri geride bırakarak dünya ikincisi olmuştur. (Kazan, 2014)

28 Şubat’ın aktörleri, irtica tehlikesine karşın rejimi koruma görevi misyonuyla devam ettirmeye çalıştığı bu sürecin, ileride siyaset arenasında nelere mal olacağını görebilselerdi bu süreci bu şekilde yönetirler miydi bilinmez. Demokrasiye ve sivil siyasete yapılan her müdahalenin, darbenin ya da muhtıranın siyasi istikrarsızlığa sebep olduğunu, ülkenin ekonomik ve demokratik anlamda gelişimine engel olduğunu ve bazen ters etkiler yaptığını süzememiştir. Zira bin yıl sürecek denilen 28 Şubat Süreci çok kısa bir süre sonra AK Parti’nin tek başına iktidar olmasına sebep olmuştur.

28 Şubat sürecinin siyasete etkisi incelendiğinde, Siyasal İslam’ın kendi içerisinde bölünmesine yol açtığını ifade etmek zor olmayacaktır. Refah Partisi’nin Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasının ardından yerine kurulan Fazilet Partisi’nde liderlik savaşları yaşanmış, parti içerisinde yenilikçiler adıyla ünlenen grup, sonrasında Milli Görüş çizgisini terk ederek başka siyasi parti kurmuşlardır.¹⁴

Hilmi Özkök; 2008 yılında bir gazeteye vermiş olduğu röportajda 28 Şubat’tan ders aldığını dile getirerek özeleştiri yapmaktadır. “28 Şubatçılar gibi davranmamakla suçlandım. 28 Şubat zorunlu bir hareket tarzıydı, o kadroların alacak bir deneyimi yoktu ama benim vardı. Ben iyi niyetlerle neler yapıldığını, kimleri göndermekle kimlerin yollarının asfaltlandığını gördüm. Asker elinin dokunmasının bazı siyasetçiler için hayırlara vesile olduğunu öğrendim.”¹⁵ (Yetkin, 2007)

¹⁴ 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi kurulmuştur. Lideri Refah Partisi Eski İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’dır. Milli Görüş gömleğini çıkardığını söyleyen Erdoğan’ın yeni partisinde ki görüş; muhafazakar demokratlıktır.

¹⁵ Burada kast edilen kişi 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olan Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan.

3.2.2. Kamuoyu ve Medyaya Etkisi

28 Şubat sürecinin ve MGK Kararlarıyla hükümetin istifasıyla noktalanan durumun, ordunun etkisiyle kamuoyu, STK ve medya üzerinden gerçekleştirildiği iddia edilmektedir. Genelkurmay Başkanlığı irtica temalı brifinglerle kamuoyunu bilinçlendirmek, medyada da irtica tehlikesini sürekli gündemde tutmaya amaçlamaktadır.

Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, köşesinde ismini açıklamadığı komutanların darbe söylentilerine karşı, “Bu defa işi silahsız kuvvetler halletsin.” Dedğini ifade etmiştir. (Ali Bayramoğlu – Sayfa 104) TOBB, TİSK, KESK, TUSİAD, DİSK gibi önemli ve nüfuzlu sendika ve toplulukların yayınladıkları bildiriler ve eylemleriyle Refahyol iktidarına karşı oldukları bilinen bir durumdur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde 28 Şubat sürecinin en önemli aktörleri arasında Sivil Toplum Kuruluşları ve medyayı saymak yanlış olmayacaktır. Refahyol’un istifası sonrasında ordu siyasete direkt karışmak yerine kamuoyunu etki altına almaya çalışmayı denemiştir. Ümit Cizre’nin ifadelerine göre; “Silahlı kuvvetlerin bu müdahale sonrasında siyasi aktörleri müttefikten olmaktan tamamen çıkarıp topluma dönüş yaptığı söylenebilir. (Cizre, 1999)

28 Şubat’ın toplum üzerindeki hissedilen en önemli etkisi ise, ordu liderliğinde ‘Silahsız Kuvvetlerin’ muhafazakar camiaya yaptıkları baskılardır. BÇG ile fişlemelerin yaşandığı bir ortamda, Başörtüsü yüzünden üniversite okuyamayan genç kızlar, yine dini görüşleri sebebiyle kamusal alandan uzaklaştırılmaya çalışılan birçok insan, toplumda derin ve kesin yaralanmalara sebep olmuştur. Yazar Ömer Laçiner’e göre; *“Toplumda çağdaş yaşam tarzında yaşayan insanlar, daha geleneksel veya dindar yaşayanların üzerinde bir konuma sahip olduğunu düşünüyor, yani dini bir yaşam tarzını seçen insanlarla kamusal alanı paylaşmayı kabul edemiyor, bir çeşit sınıf savaşı yaşıyor. Dolayısıyla imtiyazlarını koruma noktasında çağdaşçı kesim 28 Şubata destek verdi.”* (Laçiner, 2001)

Kamusal alanın çoğulculuğu ve özellikle de İslami kimliği kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik manevra 28 Şubat süreci ile sonuçlanmıştır. Postmodern darbe ile hem siyasetin hem kamusal alanın üzerinde ideolojik tahakküm yeniden kurulmaya çalışılmıştır. (Nebati, 2020)

Ordu ve medyanın bu süreçteki ilişkisi tamamen ordunun verdiği malzemeyi medyanın topluma yansıttığı bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Genelkurmay Başkanlığı Psikolojik Harekat Daire'sinin RP aleyhine haberler hazırlayarak basına dağıtması ve bunu servis ettirmesi, partinin kapatılması için medyayı bu şekilde görevlendirdiği belirtilmektedir. (Burak, 2011)

3.2.3. Sosyal Hayata ve Eğitime Etkisi

28 Şubat MGK Kararlarının eğitime etkisi genel olarak üç başlık altında incelenebilir. Birincisi ilköğretimin kesintisiz 8 yıla çıkarılması, ikincisi İmam-Hatip liseleri ve Meslek liseleri öğrencilerine üniversite sınavında katsayı uygulaması yapılması, üçüncüsü ve belki de toplumda tepki çeken uygulaması kız öğrencilerin okula girişlerinde getirilen başörtüsü yasağı.

İmam-Hatipler ve Meslek liselerine getirilen katsayı uygulaması neticesinde, bu liselerde okuyan öğrenciler ÖSS'den yeterli puan alamamışlardır ve istedikleri üniversite ve bölümlere yerleşememişlerdir. Birçok başarılı öğrenci bu sistem yüzünden bazıları hayal kırıklığı yaşayarak üniversite okumaktan vazgeçmiş, bazı öğrencilerde yurtdışında üniversite okumaya gitmişlerdir. Başlarını açmak istemeyen kız öğrenciler öncelikle Türkiye'deki vakıf üniversitelerini tercih etmişlerdir, ancak 28 Şubat aktörleri YÖK aracılığıyla burada da baskı yoluna giderek, vakıf üniversitelerinde de başörtüsü yasağının uygulanmasını sağlamıştır. Bunun akabinde ise çeşitli dernekler ve vakıflar aracılığıyla dünya genelinde özellikle kız öğrenciler için başörtüsü serbestliği olacak olan üniversiteler araştırılmaya başlanmıştır, yapılan araştırmalar sonucu Avusturya- Viyana üniversitesinde ücretsiz eğitim-başörtüsü serbestliği-burs imkanları gibi olanaklar neticesinde sayıları bini bulacak olan çok sayıda öğrenci Viyana Üniversitesinde eğitim görmek zorunda kalmıştır.

28 Şubat sürecinin mimarları burada eğitim gören Türk öğrencilerin peşini yine bırakmayarak, dolaylı yoldan baskılara devam etmişlerdir. İmam-Hatip Liseli öğrencilerin Viyana'daki üniversitelere rağbet gösterdiğini öğrenen YÖK, Avusturya'daki üniversitelere resmi yazılar yazarak bu öğrencileri okullarına kabul etmemeleri istenmiştir. Sonraki aşamada ise, Türkiye-Avusturya arasında daha önce imzalanmış olan karşılıklı iki ülke öğrencilerinin harç ödemediği üniversite

okuyabildiği anlaşılmıy, Türkiye tek taraflı olarak anlamsız bir şekilde iptal etmiştir, oysa ki Türkiye’de o sırada eğitim gören Avusturyalı öğrenci sayısı 40 iken, Avusturya’da eğitim gören Türk öğrenci sayısı 3.000 civarındaydı. İki ülke arasındaki anlaşmanın bozulması şüphesiz Türkiye’nin aleyhineydi, bu durum 28 Şubat zihniyetinin baskılarının ne denli bir süreçte izlediğinin göstergesi olarak örnek verilebilir. (Yıldız, 2021)

Aslında Katsayı engelinin eğitime etkilerinin yanında dolaylı olarak ekonomiye ve istihdama etkileri de olmuştur. Çünkü Katsayı engeli getirilmesiyle beraber İmam-Hatip liseleri ve Meslek Liselerini öğrenciler tercih etmemeye başlamıştır. İleriki yıllarda Meslek liselerinin tercih edilmemesiyle, Türkiye’de ciddi bir ara eleman sıkıntısı ortaya çıkmıştır. (Yıldız, 2021)

28 Şubat MGK Kararlarında İmam-Hatiplerin zayıflatılması, Kuran Kurslarının yasaklanması gibi kararlar neticesinde, ailelerin çocuklarını dini eğitimlerini resmi kurumlarca verilmemesi üzerine, çocuklarına dini eğitim vermek üzere merdiven altı tarikat ve cemaatlerin ağına düşmüşlerdir. 28 Şubat sürecinin mimarlarının anlamsızca aldıkları bu kararlar sonucunda, devlet okullarında veya Diyanet’e bağlı cami ve vakıflarda çok daha basit şekilde halledilebilecek olan dini eğitim konusu, aileleri ve çocukları kötü niyetli cemaatlerin eline düşürmüştür.

Türkiye’de yıllar sonra 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişiminde bulunacak kadar güçlenen FETÖ yapılanması, 28 Şubat sürecinde hiç zarar görmemiştir. Herhangi bir okulları, yurtları, vakıfları kapatılmadığı gibi, yurtdışında faaliyet gösteren okulları dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından MGK toplantısında askere savunulmuştur. (Ecevit Gülen'e Siper, 2000)

3.2.4. Asker-Sivil İlişkileri Üzerine Etkisi

28 Şubat süreci süreklilik ve devamlılık esasıyla şekillenmiş bir biçimdir. Silahlı kuvvetler, silahsız kuvvetleri kullanarak yönetime doğrudan müdahale etmemiştir. Asker kendisine, medya-toplum-kamuoyu baskısıyla silah kullanmaya gerek bile kalmadan istediği iktidarı görevden aldırabileceği, iktidarlara istediği yasayı

çıkarcacağı, siyasetin, demokrasinin, TBMM'nin üzerinde hüküm sürebileceği bir alan açmıştır. 28 Şubat'ın etkili isimlerinin 'Bin yıl sürecek' benzetmelerinin altında yatan sebepte budur.

MGK Kararları ile resmiyete dökülen ve Erbakan hükümetinin istifasıyla sonuçlanan 28 Şubat süreci, Refahyol Koalisyonu sonrasında göreve gelen Anasol-D iktidarı döneminde de devam etmektedir. Yeni hükümetin kurulmasıyla asker-sivil ilişkilerinin normalleşeceğini ve sivil siyaset yönünde ivme kazanacağı görüşü boşa çıkmaktadır. Çünkü askerler Mesut Yılmaz Başbakanlığında ki Anasol-D Hükümetine de brifingler veriyor, BÇG faaliyetlerine hızla devam ediyor, sonraki aylarda gerçekleşen MGK toplantılarında askerler sivillere baskılar yaparak Meclis'ten istedikleri yasa ve kararların çıkması için çalışıyorlardı. (Tayyar, 2009)

Gazeteci Hasan Cemal'in ifadesiyle; askerler 28 Şubatta neredeyse Anasol-D döneminde de aynı yerde duruyorlardır. MGK Ekim ayı toplantısında MGSB' nin değiştirilmesi kararı alınmıştır. Bu karara göre; dış politika ve Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkileri için bir yol haritası belirlenmiş olup, bu haliyle MGSB Bakanlar Kurulu imzasına açılarak kararnameye dönüşecek ve bu kararnameden sonra hiçbir yasa ve anlaşma bu kararnameye aykırı olamayacaktır. (Doğan Y. , 1997) Askerler bu kalıcı çözümle birlikte sivil siyasetin üzerinde oluşturduğu vesayeti perçinlemeyi hedeflemektedir.

Gazeteci Ali Bayramoğlu'na göre; 28 Şubat sürecinin asker-siyaset ilişkisine olan etkisinin ifade ederken şunları söylemiştir; *“Asker sadece siyasete ve siyasetçiye müdahale etmekle yetinmeyerek bizzat siyaset yapmakta ve üretmektedir. Bunu da siyaset meselelerini devlet tekeline alarak, siyaset dışı ilan ederek ve millileştirerek gerçekleştirmektedir. Asker-sivil ilişkilerinin yeni dinamiklerine yönelik göstergelerde ortaya çıkmaktadır. Askeri otorite ilk kez sivil bir dönemde, dolaylı değil doğrudan bir üslubu benimsemiştir.”* (Bayramoğlu, 2007)

3.2.4.1. Kurumsal Anlamda Etkisi ve EMASYA Protokolü

28 Şubat süreci sonrasında ortaya çıkan ve Türkiye’de asker-sivil ilişkilerine yönelik en fazla etkide bulunan yeni kurumsal mekanizma EMASYA Protokolü’dür. Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında 7 Temmuz 1997 tarihinde imzalanan ve ismi “Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı Arasında 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/d Maddesi Gereğince Alınması Gereken Müşterek Tedbirlere İlişkin Protokol” olan, ancak kamuoyunda “EMASYA” (Emniyet-Asayiş Yardımlaşma) olarak bilinen bir protokoldür.

Emniyet Asayiş Yardımlaşmasının kısaltması olan EMASYA Protokolü, gerekli görüldüğü hallerde emniyet birimlerinin garnizondaki komutanlıkların emrine girebilmesini öngören şekilde İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında imzalanan protokoldür. Fakat kamuoyunda askerin emniyet birimleri üzerinde baskı kurduğu, sivil hayatı kontrol etme mekanizması içerisinde atılan bir adım olarak algılandığından tepki çeken uygulama olmuştur.

Gazeteci İsmet Berkan’ın ifadelerine göre Emasya Protokolünün esas amacı şöyle ifade edilir; ‘Bu yasaya göre askere verilen görev valiye ve polise yardımcı olmak, ancak asker bu protokole dayanarak, şehirleri ilçeleri mahalleleri sokakları tarayarak, şüpheli gördüğü kişileri sistematik bir biçimde fişlemiştir. Aslında Emasya Protokolünün gizli amacı olası askeri darbelere önceden planlanarak zemin hazırlanmasıdır. Askerin iç güvenlikte yerinin olmaması gerekirken bu durum anti-demokratik bir uygulamadır. (Berkan, 2011) Toplumda asker-sivil siyaset ilişkisine direkt etki ettiği söylenen Emasya Protokolü 2010 yılında AK Parti hükümeti tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

3.2.4.2. Baskı Unsuru Olarak Batı Çalışma Grubu

28 Şubat sürecinde ordu içerisinde MGK'nın himayesinde kurulan BÇG sayesinde, ülke içerisinde fişlemeler, gazeteci ve aydınlara yönelik andıçlar yayınlanmıştır. Askere karşı gelebilecek her kesimden insana yönelik BÇG illegal yollarla çok etkin bir şekilde faaliyet yürütmektedir. Refahyol İktidarının sonlanmasından sonra da BÇG faaliyetlerine aynen devam etmiştir. 28 Şubat sürecini 'Bin Yıl Sürecek' şeklinde ki ifadeyle tanımlayan dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, bin yıl sürdürmeyi planladıkları sürecin taşıyıcı kolon olarak BÇG' yi görmüşlerdir. (Editör, 2019)

Refahyol Koalisyonu sonrası göreve gelen Anasol-D Koalisyonu Başbakan Mesut Yılmaz'da BÇG' yi faaliyetlerinden ve toplumdaki gerilimi arttırmasından dolayı tasfiye etmeyi istemektedir. Bu isteğini de Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ile paylaşarak; *"Hükümet, laiklik konusunda TSK'dan daha az hassas değil. Geçen hükümet döneminde yapılan bazı olağanüstü uygulamalara artık son verilmeli."* (Küçükşahin, 2008)

3.2.4.3. Siyaset Üstü Kurum- MGK

Milli Güvenlik Kurulu'nun her askeri darbe sonrasında oluşturulan anayasalarda MGK üyelerinde sivillerin askerlere göre sayı olarak azaldığı, nihayetinde 28 Şubat sürecinde gerçekleştirilen MGK toplantılarında asker-sivil dengesinin asker lehine değişmesi sonucunda askerler istedikleri bildirileri ve kararları çıkarmakta bir beis görmemektedir.

28 Şubat süreci mimarlarının alınan kararların uygulanması amacıyla iktidardan uzaklaştırdıkları REFAHYOL Hükümeti yerine, daha kolay etkileyebilecekleri ve etkisi altına alabilecekleri yeni bir hükümetin kurulmasını istemişlerdir. Yeni kurulan hükümete 28 Şubat kararlarının uygulanmasını zorlamışlar, iç güvenliğin bir numaralı tehdit unsuru olarak gördükleri irticayı

değiştirilen Milli Askeri Stratejik Konsepti içine alarak buna uygun Milli Güvenlik Siyaset Belgesi düzenlemişlerdir. (Günel, 2010)

Silahlı Kuvvetlerin MGK üzerinden siyaseti dizayn etme ve kontrolü elinde tutma durumu 28 Şubat sürecine kadar ve devamında artmıştır. Askerler için durum, Avrupa Birliği ile yapılan Helsinki Zirvesiyle beraber olumsuz manada değişmiştir. Çünkü AB, Kopenhag Siyasi Kriterleri çerçevesinde Türkiye’den askerin anti-demokratik tutumlarına son vermesini talep etmiş, ülke yönetimlerinin demokratik normlar gereğince sivil siyasetçilere bırakılmasını istemiştir. Bu gelişme üzerine, 2001 yılının Ekim ayında 34 maddelik anayasal değişiklik TBMM’de kabul edilmiştir. Bu maddelerden asker-sivil siyaset ve MGK üçgenine direkt etki eden kısmı ise, yapılan değişikliğe göre; MGK’da sivillerin sayısı arttırılacaktır. (Özer, 2015) 1961 Anayasası ile sürekli askerler lehine artan MGK üye sayısı, yaklaşık 40 yıl sonra ilk kez siviller lehine arttırılmıştır. Üstelik askerlerin artık silaha sarılmaya gerek bile görmeden hükümet değiştirebilecek kadar güçlü olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir.

AB ile uyum sürecinde, TBMM’nin farklı tarihlerde çıkarmış olduğu uyum paketlerinde, askerin etkinliğini ve baskını tırpanlayan kısımlar şu şekilde olmuştur; 07 Mayıs 2004 tarihinde, Sayıştay’ın Silahlı kuvvetleri denetleyemeyeceği şeklindeki yasa kaldırılmıştır. 07 Ağustos 2003 tarihinde yapılan değişiklikle, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması daraltılmıştır, aynı tarihte yapılan diğer değişiklikler ise, MGK’nın ayda bir toplanma şartı iki ayda bir toplanır şeklinde revize edilmiştir. Bakanlıklar ve resmi kurumların daha öncesinde MGK ve MGK Genel Sekreterine vermiş oldukları gizli yada gizli olmayan her türlü bilgi ve belgenin, verilmesi kaldırılmıştır. MGK Genel Sekreterinin atanması Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile yapılması kanunlaştırılmıştır. (Sekreterliği, 2007)

3.2.5. 28 Şubat Üzerine Diğer Değerlendirmeler

Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından yapılan 28 Şubat değerlendirmesine göre, 28 Şubat bir darbe değil kanunların uygulanması durumuydu. Demirel o dönemi anlatırken “28 Şubat öncesi, 28 Şubat, 28 Şubat sonrası” olarak üçe ayırarak dönem değerlendirmesi yapmıştır. Demirel 28 Şubat sürecini şu şekilde özetlemiştir; “28 Şubat’ta yanlış yapılmış bir şey yoktur, yapılan her şey Anayasa içinde cereyan etmiştir. 28 Şubat’a darbe diyorlar, neresi darbe bunun? Parlamento fesih mi edilmiş, hükümet alaşağı mı edilmiş? Siyasi Partiler mi kapatılmış? MGK toplanmış ve kararlar alınmış, herkes bu kararları imzalamış, birkaç ay sonra hükümet istifa etmiş, anayasaya göre yeni hükümet kurulmuştur. Buna darbe denilemez.” (Komisyonu T. D., 2010)

Süleyman Demirel, 28 Şubat döneminde yaşanan anti-demokratik uygulama ve baskıları, normal ve anayasal çerçevede yapılmış prosedür olarak karşıladığını belirterek, askerin sivil siyaset üzerindeki hegemonyasını savunur vaziyette fikirlerini beyan etmiştir.

28 Şubat sürecinin önemli aktörlerinden olan Başbakan Yardımcısı ve Koalisyon ortağı Tansu Çiller’e göre ise, 28 Şubat apaçık bir darbeydi. Komisyona verdiği bilgilerde Çiller şöyle demiştir; “28 Şubat ezber bozan bir darbedir, zihinlerde darbelerin tankla ve silahla yapılması, Meclise gelinmesi ve Meclise kilit vurulması gibi şartlanma durumu var ama 28 Şubatta tanklar Sincan’da yürütülerek yapılan bir darbedir” değerlendirmelerinde bulunmuştur. (Öztürk, 2013)

Dönemin İçişleri Bakanı olan Meral Akşener’e göre bu süreç bir darbeydi ve yaşananları şu şekilde açıklamıştır; “28 Şubat için post modern darbe denilmesinin sebebi şu: askeriye direkt bir darbe değil, direkt bir baskı değil ama medya-sivil toplum örgütleri-İstanbul kanaat önderleri-iş adamları gibi unsurların olduğu bir topluluk tarafından manipülasyon yapılarak, psikolojik bir yıpratma atmosferi yaratılmıştır.

28 Şubat sürecinin hükümet kanadındaki etkili isimlerinden olan Abdullah Gül yaptığı değerlendirmelerde, biraz da kendi hükümet ve partisini eleştirmiştir; “28 Şubat dönemi hatalarıyla, kazançlarıyla ciddi bir deneyimdi. Parti içerisinde ne nasıl yapılır, sorusunun cevabını zamanla almış olduk. 28 Şubat döneminde başımıza gelenler, tam anlamıyla Türkiye’nin gerçeklerini tanımadığımız için oldu. Çatışma ve gerginlik belki önlenemeyebilirdi ancak daha yumuşak olabilirdi. Hatalarımız çatışmaların yükselmesine ve üzerimize gelmesine sebep oldu. (Bayramoğlu, 2007)

Emre Kongar, 28 Şubat tarihini asıl tehdit şeriatçılığın ortadan kalktığı tarih ve Berlin Duvarının Türkiye’de yıkıldığı tarih olarak nitelemektedir. Kongar, “28 Şubat ve Demokrasi” kitabında şeriat tehlikesine ve ırkçı tehdide dikkat çekilerek, demokrasinin önünün açıldığından bahsederek, 28 Şubat post-modern darbesini savunmakta ve gerekli olduğunu ifade etmektedir.

Emekli bir Amiral¹⁶ ile yapılan kişisel bir görüşmede, 28 Şubat süreci ve askerin bakış açısıyla alakalı sorulara verdiği cevap ilginçtir; “Orgeneral Güven Erkaya’nın sözünü ettiği, *İrtica PKK’dan daha tehlikelidir*, söyleminin irticai kısmında ki muhatabı aslında Milli Görüşçüler, Refah Partisi yada Erbakan değildir. Askerin irtica diye dikkat çektiği kısım, kamuoyunun FETÖ diye tanımladığı Fethullah Gülen hareketi ve devlet içerisinde bu hareketin paralel yapılanma içerisinde olduğunun gözlemlendiği ifade edilmektedir. Emekli Amiral’in diğer ifadesine göre, 1980’li yılların son MGK toplantılarından birinde Fethullah Gülen hareketinin tehlikesine dikkat çekilmiştir.

¹⁶ Adının açıklanmasını istemeyen Emekli Amiral.

5. SONUÇ

Türkiye’de 28 Şubat sürecinin yorumlanmasına 1990’lı yılların başına giderek başlanmalıdır. Soğuk Savaşın bitişi, dünyanın tek kutuplu bir düzene girmesiyle beraber komünizmin artık büyük ölçüde bir tehdit olmaktan çıkmasıyla beraber, bir takım irtica faaliyetler rejim aleyhinde tehlike yarattığı iddiaları vardır.

1990’lı yılların ikinci yarısına doğru giderken, Siyasal İslam ve Milli Görüş’ün seçmen nezdinde ivme kazanmasıyla beraber, gözler irtica tehdidiyle Refah Partisi üzerine çevrilmiştir. Refah Partisi’nin radikal olarak nitelendirilecek siyasi hamleleri ve seküler-dindar camialar arasındaki gerilimi arttırır tarzda beyanları, uygulamaları kamuoyunda irticayı daha fazla konuşulur hale getirmiştir.

Refahyol Koalisyonu ile ilk kez ülke yönetimine gelen Siyasal İslam’ın temsilcileri, kısa süre iktidarda kalabilmişlerdir. Bu süre zarfında ülke gündemi asker ve Refahlı siyasetçilerin açıklamaları ve yaptıklarıyla meşgul olmuştur. Nihayetinde Refahyol iktidarı, askerlerin oluşturduğu baskılara daha fazla dayanamamış, istifa etmek zorunda kalmıştır.

Ancak istifa sonrasında da baskılar devam etmiş, askerler bu kez işi sıkı tutarak, bir yandan MGK üzerinden Anayasal baskıları sürdürürken, diğer yandan BÇG gibi illegal kuruluşlarla baskıyı daha şiddetli hale getirmişlerdir. Askerler böyle bir durumun bir daha yaşanma ihtimaline karşın, EMASYA Protokolü hali hazırda imzalatılmış olup, askerin gücü ve baskısı her yönden topluma ve siyasetçilere hissettirilmiştir.

Bu baskı sonucunda medya, sivil toplum kuruluşları ve yargı ayağıyla beraber, Refah Partisi hakkında kapatma davası açılarak parti kapatılmış, Refahlı siyasetçilerin ön plana çıkanlarına siyasi yasak getirilmiştir. Refahyol Koalisyonu sonrası göreve gelen Anasol-D Koalisyonu’ da herhangi bir dini söylem ve faaliyetlerde bulunmamış olmasına karşın, benzer muameleye maruz kalarak askerin nefesini ensesinde hissetmeye devam etmiştir. 28 Şubat süreci özelinde değerlendirilmeye çalışılsa da askerin genel tavrına bakılacak olursa, askerlerin gündemde kalmak ve gücü elinde tutabilmek için, sürekli olarak karşı cephesinde bir düşman yaratma girişimi içerisinde olduğu iddia edilebilir.

28 Şubat sürecinde yaşananlar dikkatli ve objektif bir şekilde tahlil edildiğinde, gerçekten rejimin tehlikede olup olmadığı, irtica diye bir tehlikenin ya da tehdidin aslında var olup olmadığı kamuoyunda merak konusu olmuştur.

Türkiye’de askerin etkinliği ve baskısının azalması 1999 yılı AB Kopenhag Kriterleriyle beraber başlamıştır. İlk olarak 2001 tarihinde Anayasa’da yapılan düzenlemede MGK’da askerlere karşı sivil üyelerin sayısı artırılmıştır. Sonrasında AKP iktidarının ilk yıllarında, AB ile uyum süreçleri bütün hızıyla devam ettirilmiş olup, bu süreçte askerlerin demokrasiye aykırı bir biçimde sürdürdüğü baskısı ve etkinliği azalmaya devam etmiştir.

Askerin tepkisine ve engellemelerine rağmen Siyasal İslam’ın yeni temsilcisi olarak lanse edilen AKP, ilk girdiği seçimlerde tek başına iktidara gelmiştir. Siyasi bilimciler, analistler bu durumu açıklarken; halkın statükoya, asker merkezli düzene karşı cevabı olarak değerlendirmişlerdir.

Kaynakça

- (tarih yok). www.mevzuat.org: (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>) adresinden alındı
- (tarih yok). www.mgk.gov.tr: (<https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda>) adresinden alındı
- (tarih yok). www.radikal.com.tr: (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=88779>) adresinden alındı
- (<https://blog.milliyet.com.tr/asker-ve-sivil-cumhurbaskanlarimiz>). (2008, Mart 8).
(<https://blog.milliyet.com.tr/asker-ve-sivil-cumhurbaskanlarimiz>):
(<https://blog.milliyet.com.tr/asker-ve-sivil-cumhurbaskanlarimiz>) adresinden alındı
- (<https://www.secimsonucu.com/GenelSecimSonuclari.asp?SY=1995>). (1995). www.secimsonucu.com:
(<https://www.secimsonucu.com/GenelSecimSonuclari.asp?SY=1995>) adresinden alındı
- (<https://ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>). (tarih yok).
(<https://ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>). www.ysk.gov.tr:
(<https://ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>) adresinden alındı
- (1997, 03 05). www.sabah.com.tr. adresinden alındı
- (1997, 03 05). www.gozcu.com.tr. adresinden alındı
- (2006). https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/nutuk/19/2.html:
https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/nutuk/19/2.html adresinden alındı
- (2010, 02 04). www.hurriyet.com.tr: (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/emasya-protokolu-kaldirildi-13684829>) adresinden alındı
- 28 Şubat Kararları. (2002, 02 28). m.binaet.org: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/8236-28-subat-kararlari> adresinden alındı
- Ağdağ, B. (2008). 28 Şubat Askeri Müdahalesi ve Türk Siyasetine Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 62.
- Ahmad, F. (1999). F. AHMAD içinde, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (s. 152). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2012). F. AHMAD içinde, *Demokrasi Sürecinde Türkiye* (s. 74). İstanbul: Hil Yayınları.
- AKBABA, B. (2006). Yüksek Lisans Tezi. *Ulus Devlet Anlayışı Bağlamında Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkisi*, s. 8.
- Akgün, B. (2011). B. AKGÜN içinde, *12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983)* (s. 544). Ankara.
- Akşin, S. (2008). S. AKŞİN içinde, *Kısa Türkiye Tarihi* (s. 245-246). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arpacı, I. (2017). I. ARPACI içinde, *Türk Siyasetinde Erbakan* (s. 98). İstanbul: Kopernik Yayınları.
- Arslan, G. (2015). VARLIK VERGİSİ KANUNU'NUN ÇIKARILMASI, UYGULANMASI VE SONUÇLARI.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/31579/346443>, 119-152.
- Başbuğ, İ. (2016). İ. BAŞBUĞ içinde, *15 Temmuz Öncesi ve Sonrası* (s. 124). İstanbul: Doğan Kitap.
- Baykal, Ö. (2021). Sağ Bir Siyaset Olarak Milli Görüş Hareketi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 34-58.

- Bayramoğlu, A. (2007). A. Bayramoğlu içinde, *28 Şubat - Bir Müdahalenin Güncesi* (s. 219). İletişim.
- Belen, N. (2020). 12 Eylül 1980 Darbesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Yakın Siyasi Tarihinde Yeri ve Önemi. *Uluslararası Akademik Fikir Araştırma Dergisi*, 49.
- Berkan, İ. (2011). İ. BERKAN içinde, *Asker Bize İktidarı Verir mi?* (s. 20). Everest.
- Bican, M. (2012). M. Bican içinde, *28 Şubatta Devrilmek* (s. 104). Truva Yayınları.
- Birand, M. A. (Yöneten). (1991). *Demirkırat Belgeseli - Bölüm 3* [Sinema Filmi].
- Birand, M. A. (1997). <https://www.youtube.com/watch?v=56HhimCPd8I>.
<https://www.youtube.com/watch?v=56HhimCPd8I>:
<https://www.youtube.com/watch?v=56HhimCPd8I>) adresinden alındı
- Birand, M. A. (2012). M. A. Birand içinde, *Son Darbe - 28 Şubat* (s. 89). İstanbul: Doğan Kitap.
- Bir-Sen, E. (2014, 02). *Rakamlarla 28 Şubat*. www.ebs.org.tr:
(https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/28_subat_rapor_web.pdf) adresinden alındı
- Bulut, F. (2008). F. BULUT içinde, *Ordu ve Din* (s. 42). İstanbul: Berfin.
- Burak, B. (2011). Yüksek Lisans Tezi. *Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri*, s. 45.
- Cemal, H. (2010). H. CEMAL içinde, *Türkiyenin Asker Sorunu* (s. 23). Ankara: Doğan Kitap.
- Cevizoğlu, H. (2005). H. Cevizoğlu içinde, *28 Şubat - Bir Hükümet Nasıl Devrildi?* (s. 65). Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Cizre, Ü. (1999). Ü. Cizre içinde, *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ Ordu İslamcılık* (s. 151). İstanbul: İletişim.
- Çetin, H. (2016). H. ÇETİN içinde, *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler* (s. 58). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çolak, A. Ö. (2019). Türkiye'de Modernleşme, Bürokratik Vesayet ve Derin Devlet. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 33.
- Demir, E. A.-A.-U. (2013). E. A.-A.-U. Demir içinde, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler* (s. 21). İstanbul: Yeditepe.
- Demir, E. A.-A.-U. (2013). E. A.-A.-U. Demir içinde, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler* (s. 22). İstanbul: Yeditepe.
- Dış İşlerine İrtica Brifingi*. (1197, 06 27). www.milliyet.com.tr: <https://www.milliyet.com.tr/the-others/disislerine-irtica-brifingi-5380333>) adresinden alındı
- Doğan, Ç. (2018, 01 18). *Batı Çalışma Grubu Neden ve Nasıl Kuruldu*. www.odatv4.com:
<https://odatv4.com/bati-calisma-grubu-neden-ve-nasil-kuruldu-1801181200.html>
adresinden alındı
- Doğan, E. (2020). Yüksek Lisans Tezi. *Türkiye'de Asker-Siyaset İlişkisi; 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 Süreçleri*, s. 121.
- Doğan, Y. (1997, 26 12). *Milli Güvenlik Belgesi Yürürlükte*. www.milliyet.com.tr. adresinden alındı

- Doğançay, M. (2014). 28 Şubat Sürecinin Türkiye'deki İç Politikaya Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 42.
- Duman, D. (1997). D. DUMAN içinde, *Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık* (s. 46). İzmir: Eylül Yayınları.
- Duman, M. Z. (2019). Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri. *İnsan&İnsan*, 145.
- DURSUN, S. (2008 - Sayı 7). Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim:12 Eylül 1980 Askeri Müdahale Sonrası Dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 431.
- Ecevit Gülen'e Siper. (2000, 03 01). www.milliyet.com.tr: https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ecevit-gulen-e-siper-5328868 adresinden alındı
- Editör. (2019, 07 29). *Bin Yıl Sürecek*. www.indyturk.com: https://www.indyturk.com/node/55591/haber/postmodern-darbenin-kara-kuvvetleri-komutan%C4%B1-k%C4%B1vr%C4%B1ko%C4%9Flu-28-%C5%9Fubat-bin-y%C4%B1l-s%C3%BCrecek adresinden alındı
- Erbakan, N. (2016). N. Erbakan içinde, *Davam* (s. 24). Ankara: Milli Gazete Kitap Kulübü.
- Erbakanın MGK'da Zor Anları. (1997, 08 12). [www.milliyet.com.tr: \(https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erbakanin-mgkdaki-zor-anlari-5379064](https://www.milliyet.com.tr: (https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erbakanin-mgkdaki-zor-anlari-5379064) adresinden alındı
- Evren, K. (1994, 01 17). Çapraz Ateş. (M. A.-C. Dünder, Röportaj Yapan)
- Finer, S. E. (1975). S. E. FİNER içinde, *State and Nation Building in Europe* (s. 124). Princeton: Princeton Üniversitesi Yayınları.
- Gökakın, A. K. (2010). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkisinin Unutulan Boyutları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 40.
- Gülmez, İ. (2018). 28 Şubat Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 156.
- Günel, E. (2010). E. Günel içinde, *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Gündoğan, B. (2018, 07 20). <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cok-partili-demokrasinin-ilk-sinavi-21-temmuz-1946-secimleri/1209212#: https://www.aa.com.tr: https://www.aa.com.tr/tr/politika/cok-partili-demokrasinin-ilk-sinavi-21-temmuz-1946-secimleri/1209212#> adresinden alındı
- Gürbüz, Y. (2015). <https://www.akademikkaynak.com/1960-darbesi.html. https://www.akademikkaynak.com: https://www.akademikkaynak.com/1960-darbesi.html> adresinden alındı
- Gürsoy, Y. (2013). Y. Gürsoy içinde, *Türkiye'de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü* (s. 8). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hale, W. (2014). W. Hale içinde, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset* (s. 94). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Heywood, A. (2007). A. HEYWOOD içinde, *Siyaset* (s. 548-550). Ankara: Adres Yayınları.
- Hongur, A. (2006). 28 Şubat Sürecinde Ordu-Medya-Siyasal İktidar. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 118.

- <https://t24.com.tr/haber/demirel-cillere-hukumeti-kur-diyemezdik,33545>. (2009, 03 10).
www.t24.com.tr: <https://t24.com.tr/haber/demirel-cillere-hukumeti-kur-diyemezdik,33545>
adresinden alındı
- <https://www.haberturk.com/27-mayis-1960-da-neler-oldu-27-mayis-darbesi-sonuclari-neler-3085145>. (2021, 05 27). www.haberturk.com: <https://www.haberturk.com/27-mayis-1960-da-neler-oldu-27-mayis-darbesi-sonuclari-neler-3085145> adresinden alındı
- https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/genc-osmanin-sirlarla-dolu-olumu-638214/?_szc_galeri=1. (2015, 08 05). www.sozcu.com.tr:
https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/genc-osmanin-sirlarla-dolu-olumu-638214/?_szc_galeri=1 adresinden alındı
- Kanadıkırık, H. (2011). Yüksek Lisans Tezi. *Osmanlı Klasik Çağında Patrimonyalizm Gelişmesi Üzerine Siyaset Bilimi Çalışması*, s. 45-67.
- Karatepe, Ş. (1993). Ş. KARATEPE içinde, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme* (s. 23-26). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kazan, Ş. (2014). Ş. KAZAN içinde, *Postmodern Bir Darbenin Anatomisi* (s. 49). Ankara: MG V Yayınları.
- Kerimoğlu, H. T. (2020). İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler ve Toplum. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 147.
- Kışlalı, A. T. (2003). A. T. Kışlalı içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 108). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kızıltaş, E. (2015, 10 02). <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/ekrem-kiziltas/2015/10/02/acik-oy-gizli-sayim>. www.takvim.com.tr: <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/ekrem-kiziltas/2015/10/02/acik-oy-gizli-sayim> adresinden alındı
- KOCABAŞ, S. (2015, 03 13). <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/12-mart-1971-darbesinin-sebepleri-ve-sonuclari-2095322>. www.yenisafak.com: <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/12-mart-1971-darbesinin-sebepleri-ve-sonuclari-2095322> adresinden alındı
- Komisyonu, T. D. (2010). Ankara.
- Komisyonu, T. T. (2011). *10/236 Sayfa: 7*. Ankara: TBMM.
- Kongar, E. (2000). E. Kongar içinde, *28 Şubat ve Demokrasi* (s. 215). Remzi.
- Kongar, E. (2016). E. Kongar içinde, *28 Şubat ve Demokrasi* (s. 215). Remzi.
- Küçük, C. (1991). <https://islamansiklopedisi.org.tr/babiali-baskini>. islamansiklopedisi.org.tr.
adresinden alındı
- Küçükboz, D. (2011). Türk Dış Politikasında İslamcı-Kemalist Hesaplaşma, Erbakan Dönemi Libya Örneği . *Yüksek Lisans Tezi*, s. 68.
- Küçükşahin, Ş. (2008, 03 03). *Ülkeyi Çok Ciddi Badireden Kurtardık*. www.hurriyet.com.tr. adresinden alındı
- Laçiner, Ö. (2001, Şubat). 28 Şubat. (U. Dergisi, Röportaj Yapan)
- Levis, B. (1993). B. LEWİS içinde, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (s. 26). İstanbul: Arkadaş.

- Manaz, A. (2008). Türkiye'de Siyasal İslamcılık. A. MANAZ içinde, *Siyasal İslamcılık 2* - (s. 81). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Meydan, S. (2020, 10 16). <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/terakkiperver-cumhuriyet-firkasi-6126713/>. www.sozcu.com.tr: <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/terakkiperver-cumhuriyet-firkasi-6126713/> adresinden alındı
- Mumcu, P. D. (1998). Anadolu Üniversitesi Yayınları -. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, s. 243.
- Nebati, N. (2020). Siyasi Tartışmalar Bağlamında Türkiye'de Kamusal Alanın Evrimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 830.
- Oran, B. (2004). B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası - Cilt 2* (s. 560). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önder, İ. (2016). İ. Önder içinde, *İktisat Üzerine Düşünceler* (s. 122). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özcan, G. (2000). Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Artan Etkisi. G. ÖZCAN içinde, *En Uzun On Yıl* (s. 296). İstanbul: Büke.
- Özer, Y. (2015). AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME. *MARMARA AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*, 146.
- Özgan, A. (2008). Yüksek Lisans Tezi. *28 Şubat Sürecinin Siyasal Açısından Neden ve Sonuçları*, s. 37.
- Öztürk, S. (2013). S. Öztürk içinde, *Belgelerle 28 Şubat - Düünden Bugüne* (s. 135). İstanbul: Doğan Kitap.
- Safi, İ. (2019). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Parlamentarizm ve ve Parlamenter Rejime Müdahaleler-Muhtıra, Darbe ve Darbe Girişimleri Üzerine Bir Analiz. *Ege Akademik Bakış*.
- Sekreterliği, T. B. (2007, 06). *TÜRKİYE'DE SİYASİ REFORM*. www.ab.gov.tr: <https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf> adresinden alındı
- Siyasi Gerekçeler*. (2015). www.28subatgercekler.com/?p=1636 adresinden alındı
- Söğütlü, İ. (2000). İ. Söğütlü içinde, *Ordu, Devlet, Demokratikleşme* (s. 56). İstanbul: İletişim.
- Şimşek, Y. (1996, 12 22). Radikal Gazetesi. *DYP Refaha Teslim Oldu*. Radikal Gazetesi.
- Taş, P. D. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisinin İkinci Döneminde Bir Seçim Olayı. *Dergi Park*, 214.
- Tayyar, Ş. (2009). Ş. Tayyar içinde, *Kıta Dur* (s. 118). Timaş.
- Tezcan, D. (2019). D. TEZCAN içinde, *Bin Yıla Azmetmiş Zulüm - 28 Şubat 28 Tanık* (s. 10). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Türk, A. (2021). A. TÜRK içinde, *Bitmeyen Sömürü 28 Şubat* (s. 33). İstanbul: Galeati Yayıncılık.
- Uyar, H. (2020). Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 77-96.
- WEBER, M. (2009). M. WEBER içinde, *Sosyoloji Yazıları* (s. 293). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yener, Y. D. (2016, 2). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1871989>. dergipark.org.tr. adresinden alındı
- Yetkin, M. (2007, 02 26). www.radikal.com.tr. adresinden alındı

- Yıldırım, M. (2011). M. YILDIRIM içinde, *Sivil Örümceğin Ağında* (s. 9). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Yıldız, S. E. (2021). S. E. YILDIZ içinde, *WONDER 28 Şubatın Söndüremediği Yıldızlar* (s. 38). İstanbul: Önder Yayınları.
- Yılmaz, T. (2012, 11 11). *Erbakan Sen Haklıymışsın Dedi*. www.hurriyet.com.tr:
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erbakan-sen-hakliymissin-dedi-21897369> adresinden alındı
- Yüksel, E. (2004). 28 ŞUBAT SÜRECİNDE MİLLİ GÜVENLİK KURULU VE MEDYA GÜNDEMİ İLİŞKİSİ.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22874/244388>, 29.